

Tartalom

Szépirodalom

Marno János – A semmi haszna / TD-émlékhang / Kár elkapkodni / Hiszen te / Utószó / Capriccio	3
Sopotnik Zoltán – Szálkás hit / Cigánykredenc	7
Vörös István – Egy angyal szárnytól durva hátán / Kiáltvány a magasból / Az új időtapasztalat / A démon második ajánlata / Ördögszámlálás	8
Sánta Miriám – Hegyen / A favágó fia	13
Orcsik Roland – A szem extázisa	14
Farkas Arnold Levente – körül	16
Pege Ibolya – a diszkoszvető	20
Balogh Gyula – Alsóvárosi hajnal	21
Al Alvarez – Őszi vers	24
Makáry Sebestyén – és	25
Varga Gréti – Időutazás / Kérvény	28
Tóbiás Krisztián – Kiszózsifalva	30
Alekszandr Szergejevics Puskin – Október 19.	34
Bozsik Péter – Műhiba	39

Mese és mítosz

Földi Andrea – De mi lesz Iszménével?	55
Zalka Csenge Virág – Hamupipőke és a piramisok	63
Nagy Gabriella Ágnes – „A mese aktív párbeszéd a közönséggel”	70

Gáspár András

Konkoly Dániel – „Égi hajóhídról keres messzi partot”	81
Lapis József – Rosszkor jöttél	87
Takács Gábor – Jövőváltás	96

Peternák Anna

Salamon Júlia – Képkereső, képtaláló – megállók a képalkotás végtelenített folyamatából	107
Peternák Anna műlista	112

Marno János

A semmi haszna

A nő a sötétben tovább nő. Én
ezt nem bírom tovább. Erőmon felül
gyötör a félelem, hogy beteljesül,
amitől félek. Hogy rémebédre
ébreszt a húgom vagy a nővérem, vagy
ha ő sem, az anyám; az asztalon
ismerős hangyák cipekednek neon-
fényben, a morzsák szürkésbarnák, mint
a porzsák, amikor épp ürítheted.
Megdöglök mindenki, és megdermed
egy időre, mikor az időnek már
nem látod semmi hasznát. Semmi haszna
baszni többet. Kárát sem látod persze.
Hámlanál, ám annak is mi értelme,
ingatni a fejet, hátha van még
hova visszabóbiskolni. Vizes talppal
rálépni egy leszakadt vezetékre
vihár után. Hátha ez az utolsó
ötleted. Ölebemmel az öledben.
Erőmon felül tartom az asztalon
a szemem, s ha szemgolyóm beletörik,
ugyan az asztal mért ne repedne meg.
A nyári napfény ma leveleire
hullna szét, momentán nincs merszem szóba
elegyedni a hangyákkal sem, gyöngy
betűkkel kezdtem, s ma már a hangyákat
böngészem; hölgyemet gyöttri a bánat,
mivel előzőnlötték a lakását,
s jobb híján az az ötlete támadt,
irtani fogja őket. Mérget szór rájuk,
s a hullásuk láttán a könnye is hullhat
utánuk, a sírás gyógyít testet, lelket.
Ezért gondolják sokan, hogy meggyógyul,
akit sírba tesznek. Szeretnél tagja
lenni ennek a sokaságnak? Minthogy
a nő a sötétben mindent benő, úgy
sincs nagyon másmit tenned, rossz volt lenned,
egyéb híján újabb terved: a záróizom
felcserélése zéróizomra.

TD-emlékhang

Ha egyszer lejtőre kerültél,
már a lejtő sem megy könnyen neked.

Kár elkapkodni

Kár volt elkapkodni ezt a torna-
tervet. Beengedni a hangok közé
a cinikusnak ható felhangokat,
s nem tisztázni elébb, ami mindennél
előbbrevaló, hogy a halálnak is
megvan a maga létjogosultsága.
A húgom hálóingben suhant ki
a fagyközeli hidegben a sírkertbe
hajnalban, s a rákövetkező
hajnalban ott fulladt meg egy elfekvő
padlóján a zavarodottak kór-
termében. A szem, minthogy a lélek
tükre, elhomályosul, mielőtt
megtörne, a véleményét hirdető

száj felől. Látni az örök szürkeséget előre – szavamat el-elakasztva. S ha csuklanom kell, az a legidegesítőbb.

Hiszen te

tiszta kosz vagy!, mondja a falusi tanítónő a klottgatyás alsósnak, és büntetésből leíratja vele hússzor: TISZTA KOSZ VAGYOK. A kisfiú belezúg a tanítónénibe, aki lehetne a nővére is akár, akinek az ágya felől éjjelente elindulnak feléje a keresztespókok. In aeternum amen.

Utószó

Érted is szól a harang,
meg nem is érted, mit szól
hozzád a harang.

Capriccio

(átirat)

Itt lógok leplezetlenül a klozet-
ablakban. Számban egy szivarbarna
sajtosroló csonkja, nem vagyok hülye,
tudom régóta, hogy mindennek vége.
Roló vagy spaletta – régi álmom:
az ablak előtt egy férfi háta,
magasba emelt karjai széttárva,
hajnaltájban. „Cseréljünk nemet!”, mondja
egy nő a hangjátékban, mire a nő
hangján szólal a férfi: „Rendben, rám
tehénkedhetsz, s akkor a végén még
tejelhetsz is nekem.” Minek tettessem
tovább az alvást. Hangya-cohorsok csorognak
fel s alá a szemem sarkában, hiába,
szorgosan korhad az ablak keretfája,
az ablak zsanérja kiszakadóban.
„Zsúfoltan vagyunk.” – ásítja unottan
a nő, ám a férfi erre sem ugrik, nem
árulja el a nevét. Álmomban gyerek
vagyok még, másfél éves, a spalettát
nyitni vagy csukni ágaskodó szivar
nem fest többnek olyan szűk ötvenesnél.
A mai szememmel mérve. Amit most
fogok lehunyni, vagy soha többé.
A hangjátékban ajtó csukódik,
a lihegés szaggatott sípolássá
szűkül, elég a hallgatózásból.
Ha horkantássá mélyül a gyönyör, azt
csak a fülem sínyli meg, eldugul
tőle, tompán csattog a fülemüle hajnalban,
öblítővíz zuboghat a falban,
megindult a faluban az élet.

Sopotnik Zoltán

Szálkás hit

Idő előtti imákat kellene mormolnom, hogy megálljon az angyalhullás, mondja Rög, a szerzetes, aki nem hisz ebben az egészben. Bennem hisz inkább. Nem mondja azt, hogy az arcomat kaparja Ázazel, mert ilyeneket látok. Nem átkoz örökre el, mint vallásgyalázót, inkább próbál úgy látni, ahogy én. Közben egy macskát megment a köszvénytől, egy patkányt agydaganattal operál, és rajtam meg az angyalaimon gondolkodik. Meg az esésükről persze, amit szerinte csak én látok, és a cigányok a gettóban. Viszont a város másik részén lakók úgy veszik a lefényképezett angyalnyomokat, mint a cukrot. Járnak hozzám ezekért a fotókért még a hitetlenek is, akik aztán csodálkoznak, hiába rakják ki a Facebookra, ott nem látszanak a nyomok. Nem látszik, csak a rossz idő.

Cigánykredenc

Kitelepítik a cigányokat a gettóból. Nem, nem az angyalhullás miatt, ők arról nem tehetnek. Dörrenek az udvaron az üres bútorok, fejjel áll a sárba a kopott kredenc, sápadt sámli és a többi lom. Lófejű tyúkok szaladnak a közeli erdőbe fel, feltépik az egykori kerítés maradványait. Mintha egy érdes álom kerengőjére lépnénk, ahogy közeledünk Röggel a kényszerkilakoltatás felé. Imákat most én mormolok, a szerzetes csúnyán káromkodik, dőlnek mellé a favécék kétoldalt. A rendőrök sápadtban beszélnek, nem derül ki pontosan, kinek. Kérdéseim átúsznak rajtuk, úgy pukkannak szét, akár a szappanbuborék. Másik városba költöztetik őket, hámozom ki valahogy, vagy ki az országból, el. A vajda leszedálva fekszik egy vasalódeszkán, egyáltalán nem mindegy, milyen pózban.

Vörös István

Egy angyal szárnytól durva hátán

Szuper elnézni, drága Baudelaire,
bűnös versedet!
Senki se volt kevésbé jó fej,
mint te. Ám neked

sűrű hajaknak illatától
lélezkik szavad,
még az a körülmény sem gátolt,
hogy nem vagy szabad.

Függtél mindenkitől. De mégse
egészen van így.
Ördögöt festettél az égre,
ki aztán kinyírt.

A két szemed átvilágított
egy ostoba kort,
megláttál mindent, ami kínos,
minden lelki folt

érdekelt, minden gyűrött lélek.
Egy voltál velük.
Felszámoltak a szenvedélyek.
Tudtad, hogy elüt

a vágyó rettegés a bűntől.
Majd félbeszakad,
Fellobbant lidércként tör föl.
Iszapos szakasz

Párizs fölött a Szajna-parton.
Álmosan leülsz,
valahonnan egy régi sanzon
foszlánya repül

a víz fölött, akár egy kérész.
A fecske suhan,
elkapja. Halálosztó szélvész.
Felránt az iram

a város fölé a fecskével:
és már te repülsz,
mint aki éles szemet bérel,
bármibe kerül.

Végül is csak az életedbe.
Vers és szerelem
emelt a nem ismert egekbe
végérvényesen.

Pedig te a pokolra vártál!
Nem tudtad, mi az!
Egy angyal szárnytól durva hátán
jön most a tavasz.

Kiáltvány a magasból

Nincs egy kérő szavam se idefönről,
idáig se a könyörgésem juttatott.
Itt csupa légörvény minden, s közben ragyog,
fantázia-táj formálódik az örömből.

Könnyen kibírom így a félnap éjszakát,
az öröklétből ez is bőséges előleg.
Fél napig a napsütés világítja át
a szelet és a gomolygó szürke felhőket.

Olyan, mint édenkert a déli trópuson,
hol gyümölcsfából s könyvtárból áll a városom.
Minden nálam sikerebb embert sajnálok,

nem minden jóból lesznek egyforma világok,
nem minden boldogságból jár földi előleg.
Az eget tartó oszlopok sorban kidőlnek.

Az új időtapasztalat

Az idő mért változott át barátságossá?
Nem kattog mostanában, mint a gyorsvonat,
valami puha gumiabroncson szalad.
Nem ő az, aki az undok jövőt elhozná.

Persze a jövőről ez is csak rágalom!
Lehet, hogy szép lesz, változást hoz, és nem undok.
Más szabályokat követ, mint amit ti tudtok,
ami igazán megtörténhet, zárt halom,

nem végtelen az eshetőségek tárháza,
újabb napokban fogjuk fel az időt,
percek nincsenek, az órák nem mérhetők,
a másodperc a valótól rég el van vágva.

A hét nyomai csak mirajtunk láthatók,
de ettől persze nincsen okunk több reményre,
a történetiány nem vált át békeességbe,
furcsa még, mi az időben is furcsa volt,

sok lehetetlen támad az időutánban.
De ez most itt és ott, sehol: nem is idő,
már rég nem a nemlétre emlékeztető,
az áramlás helyett veszélyes váltóáram,

mi épp veszélytelenné teszi a halált,
halhatatlanná változtat elmulandókat,
minden csontvázás rémmese elhervadt, lekókadt,
bár századokon át kitűnően bevált.

A démon második ajánlata

A démon kollégiumi szobámba
éjszaka az ablakon besütött,
úgy, hogy elhalványult a lámpa:
„Annak, amit látok, nem örülök!

Pénzed az esőben elázott,
s most száradni az asztalon hever!
Hiába találok ki neked jobb világot?
Ennyire nem izgat fel a siker?

Nem számítanak valódi értékek?
Egyáltalán semmi se érdekel?
Én az ügyedért magamat széttépem,
számodra nem fontos a jólét és a hely?

Nem vagy jobban luxusszállodában,
mint lepattant kis szennyes lakhelyen?
Hogy fogadtam rád, már régen megbántam!
A sorsod most az egyszer újra fölveszem.

Talán egy nő testével vesztegessenek meg,
hatalom kéne vagy nagyobb siker?
Az ellenségeidnek szűkös ketrec,
hol sajnálkozni s látogatni kell?

Vagy inkább legenda szeretnél lenni?
Ismert ember, titokzatos guru,
kinek fejét a nagyság híre körbelengi,
és sorra nyílik előtte minden kapu?”

Ördögszámlálás

Vidámság ördöge, nem ismerhetsz szorongást,
az unalom és szégyen nem is érdekel?
Akit megszereznél, neked az élve kell,
nevetség tárgyává tegye az öntudat-omlás.
Vidámság ördöge, nem ismerhetsz szorongást,

s te, jóság ördöge, a gyűlölettel mit teszel,
jobbra vagy balra forgotod a jószándékot?
A hála és a megbocsátás volt szándékod,
és a kudarc így önmagad fölé emel?
Te, jóság ördöge, a gyűlölettel mit teszel?

Egészség ördöge, tudod-e, mi a kórház,
őrültek háza, bezárt szanatórium?
Kihirdetve a gyógyulás-statárium,
a betegség-hiány visszafog, mint egy póráz,
egészség ördöge, tudod-e, mi a kórház?

Mondd, szépség ördöge, hová lettek a ráncok,
melyek a vad hajszát a rút szerelemért
lezárták, és mindazt, amit a szerelem ért
értéktelenné tette ez az édes átok.
Mondd, szépség ördöge, hová lettek a ráncok?

A boldogság ördöge kishíján egy angyal,
eltölt az önelégültség nyugalma,
szinte már üdvözülsz akarva, nem akarva,
de meglepődve kerülsz szembe önmagaddal.
A boldogság ördöge kishíján egy angyal.

Sánta Miriám

Hegyen

Ülünk a fűben, előre dőlve,
sok eldobott keserű pohár,
mind üres, egymásra koccanva
hull a földre, termés, termék
és szemét, a fák között meleg
szél lengedez, eső jön, akarat,
föld alól feltör, látod, lassan
a sok kis egymás hátának
vetett, kiköpött olívamag.

A favágó fia

Amikor leült a tuskóra,
még nem tudta, hogy nemcsak
a nadrágja, hanem a bőre is
felissza majd a vért.
Ideje most halni és hallgatni.
Míg reccsen az avar és
földbe gyökerezik a láb.
A távoli sikolyokat nem nyomja
el sem a levelek susogása,
sem a távoli, tompa puffanások.
Húsz év múlva szív dobog a törzsben,
és aki nekidől, a tövében látni
fogja lábnyomaiban az évgyűrűket.

Orcsik Roland

A szem extázisa

(Nizamuddin Auliya, Delhi)

A szentély
bejárata előtt
hagyom a cipőmet
és a félelmet,
hogyan ellopják.

Hangyák
a márvány járóköveken.
Követem az útjukat
a középkori szúfi mester,
Nizamuddin dargahja
köré szórt
rózsaszirmokhoz.

A szirmok égő zsarátnoka
borítja az aranyvirágos
takarót a síron.

Megérintem,
mint egy meteorit,
izzik a márvány.

Hagyom a jegyzetelést,
inkább figyelek,
beleolvadok a térbe.

Talpam alatt hangyák,
kupola a sír fölött.

Az oldalsó falakon
rácsos ablakdíszítés:
méhkaptár a sírkamra,
a szentnek
mézédes a halál.

A simára csiszolt
járólapokon a tükör-
testem.

Szemben a falon
az imarend:

SAUM	SALAT	KHATUM
PIR	NABI	RASUL

Arabul, angolul és hindiül.
Nem értem,
ízlelgetem a titkot.

Az ima zümmögés,
az ima csivitelés,
az ima piaci zshivaj,
az ima dudálás,
az ima csengetés,
az ima furulyahang,
az ima rádiózaj,
az ima ütőér,
az ima orgazmus,
az ima káosz,
az ima láthatatlan,
mint a müezzin
kihangosított éneke,
mint a quawalli dobok,
a tabla és a dholak
örömteli ritmusa.

Leülök a szentély sarkába,
behunyom a szemem.

A sírból kihajt egy fa,
és a kupolanyíláson át
kinyúl a szentélyből.

Mintha égig érne,
nem látszik a korona.

Farkas Arnold Levente

körül

nyolcadik lábjegyzet, pócsme
gyer, húsz augusztus huszon
nyolc, péntek, szakállát tépi
a próféta, a mélységből,

angyal naplóját olvassa,
amikor a cet a gyomrát
fájlalja, a magasságos,
fölösleges dolog volna,

vágyaimat valamelyik
illúzió elnyeli, ha
tévedhetetlenek velünk,

teremtőjét a teremtő
némán szóvá teszi, üres
szavak nélkül támadunk fel

hetedik lábjegyzet, pócsme
gyer, húsz augusztus huszon
hét, csütörtök, elalhatok
akár ebben a házban is,

fáradt vagyok és ostoba,
növényvédelmi zongora,
az elalhatokot elalhat
nékra cserélem, fekete,

fehér, átkozott, a hallgatás,
aminek tulajdonsága a né
maság, pókhálót készít, ha

szavak nélkül hazudhatunk,
el nem gondolt gondolat, hó
hull az idő lábnyomába

hatodik lábjegyzet, pócsme
gyer, húsz augusztus huszon
hat, szerda, anyagot csorgat
a test mögé, a boldogság el

kerülhető, bizonytalan, mi
képp a tévedés, a szavak
miatt választja a hallga
tást, nem árulja el harminc

ezüstért a végtelent, kút
mélyén beszennyeződik a
tisztaság, névtelen évsza

kok űzik a gyermek emlé
kezetét a kopár időben,
sebesült árnyékát cipeli

ötödik lábjegyzet, pócsmegyer,
húsz augusztus huszonöt, kedd,
tévedhetetlenek nélkülünk,
beleharap a valóságba,

elkápráztatja a halandót
a halhatatlanság íze, mert
az ember melegségre vágyik,
a hazugság pedig nyárutó,

behúzódnak hazugságaink
mögé, tévedéseink télen
törekeny teremtésfoszlányok

talán, nyomot hagy a hóban,
mint bőr felületén a magány,
trónját félti a féltékenység

negyedik lábjegyzet, pócsme
gyer, húsz augusztus huszon
négy, hétfő, visszahúzódnak
hazugságaink mögé, mert vá

gyik az ember a melegség után,
a hazugság pedig meleg,
tévedhetetlenek nélkülünk, el
olvassa majd ezt a verset

ősszel egy férfi, alkonyat, kan
dallóban pattog a tűz, azt
gondolja, késő van már a vál

tozáshoz, szavaink a csönd
del összeérnek, bátortalan,
megborotválkozik a tükör

harmadik lábjegyzet, pócsme
gyer, húsz augusztus huszon
három, vasárnap, hazudni
a hazugságról nem azonos

az igazsággal, szülői ház
szülők nélkül, a gyermek
rajzán lány színekbe öltö
zik a puhaság keménységére,

gyávaságunk alázatát
az unalom közvetíti,
nem kell sok bátorság ehhez,

bűnös vagyok, méltóságom
kerüli a tiszta vizet,
fárad már a tökéletes

második lábjegyzet, pócsmegyer,
húsz augusztus huszonkettő,
szombat, lábujjhegyre áll, mege
melkedik, összeszorított fogakkal

elfedi a hallgatást, aztán vacso
ra közben a tévedést igazságnak
nevezi, a hazugságról pedig
a levágott angyalszárnyak jut

nak eszébe, az oltár romjai
körül a meg nem énekelt hamu,
fekete, mint kút mélyén a víz,

falak között szabályos fájdalom,
ablakok tartják össze a teret,
logikus volna a változás

első lábjegyzet, sárospatak,
hús augusztus huszonegy,
péntek, a történet szereplői
úgy hallgatnak az ismétlés

erényeiről, mint a tévedés
a meg nem énekelt előtt,
ez a sor olvashatatlan,
szorongunk szinte szünte

len, amikor a gyermek ál
maiban megjelenik a fény,
a fény szava, felébrednek

az éjszaka titokzatos rez
dülései, gyáva másolat,
megismétli a hallgatást

Pege Ibolya

a diszkoszvető

*lassan ébred.
nyújtogatja zsibbadt karjait,
és mint egy rutinos
diszkoszvető,
engedi messzire
a súlyos éjszakát.*

álmában kötélén lóg.
kívülről nem látszik,
hogyan abban a pokolban jár,
ahová a legkegyetlenebbek
sem kérnének kitérőt.
arcára nem ülnek kínok,
nem csikorognak fogai.
vonásai simák, mint szakszerűen
kiszáradt agyagszobor.
léte szobafogság.
a nők, sok képzelt Nemeszisz,
lenyelték a kulcsot.
nem ad, nem is kér.
akár bőrrák a szövetről,
leváltak az igények.
csak az álom ugyanaz.
kézremegés, kötél,
átizzadt lepedő.

Balogh Gyula

Alsóvárosi hajnal

*éberebb életre keltek a zöldségek is, kibontakozva a föld
színén terjengő, kéklő homályból*
Émile Zola

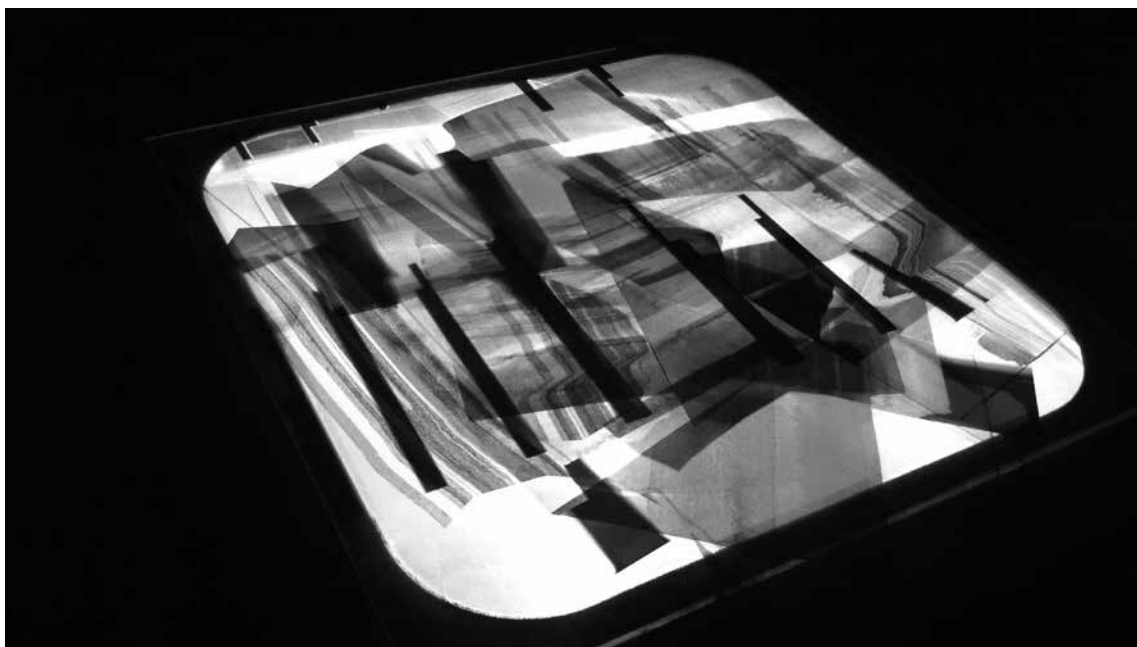
Egy alkalommal a gyufagyárban veszélyes hulladékot pakoltattak velünk. A már ütésre is gyúlékony anyagot egy konténerbe kellett gyűjtenünk, majd mikor az megtelt, tömöríteni. Mondanom sem kell, hogy a srác, aki bevállalta, hogy összepréseli, kis híján maga is megégett, mert ahogy a tartályba lépett, rögtön be is lobbant alatta a szemét.

De hogy mindez ne legyen elég, hiába fújtuk rá aztán a porral oltót számolatlanul, a tüzet egyszerűen nem tudtuk elfojtani. Nem is csodálkozom, hogy ez a gyár évente kétszer porig ég, gondoltam magamban, mikor a tűzoltóság kiérkezett. És bár a gyufa viszonylag állandó diákmunka lehetőségnek számított, az eset után nem sokkal fel is mondtam, volt más opció.

Hogy hányféle állást megpróbáltam, míg végül elvégeztem az egyetemet, néha magam is csodálkozom. Voltam tetőfedő, nemesítettem kukoricát, sütöttem kenyeret, voltam borász, sőt egy napra még szórólaposztó óriáshangya is. Mondjuk az kemény. Meg is értem, hogy hiányszakma, a hatalmas jelmezben imbolyogva az ember olyan mélységeket jár meg, hogy nem is sejtené. Meglökődösnek: a kurva anyádat, hangya! Az óvodáscsoportok visongva húzgálják a bábu tehetetlenül lógó textil végtagjait. De rengetegen akarnak fényképezkedni is. Nagymamák az unokával, tini lányok. Can we take a picture with you? – vett körbe egyszer egy csapat közép-afrikai. Ugyanakkor ez is van akkora poén, mint Zsombón kukoricaszemet számolni vagy bútort pakolni egy bordélyházban, mégis nagyon megkönnyebbültem, mikor végre állandó helyet találtam egy zöldségesnél, Alsóvároson.

Le a kocsiról, sorba a narancsot, zellert, csokorba a piros retket, spárgát, pult alá a hagymát, dinnyét, zsákba a krumplikat. Itt hajnalban kellett kelni, főleg, ha kimentünk a nagybanira, de épp ezért már délelőtt végeztem is, aztán nyomás haza. A legjobb az volt, hogy a bér mellé még megkaptam az eladásra már alkalmatlan repedt tojást, hibás gyümölcsöket, mikor minnek volt szezonja. De ez a munka nem csak az idényjellege miatt volt olyan változatos. Hanem mert ezekben a hajnali órákban mutatkoztak meg Alsóvárosnak azok a jellegzetességei, amelyekért még ma is sokan Szeged parasztkerületének nevezik.

Reggelente itt tartanak ugyanis értekezletet a gyermekeiknek banán-, mandarinmatricákat kapirgáló anyukák: a kicsinek nő a foga, a másik külön angolra jár. És itt pletykálnak a faluhoz szokott, lármás öregasszonyok is, akiknek mind megvan a maga ragadványneve: kosaras Terka, melltartós Gizi, újságos Jolán. És még hasznos is lehet, ha az ember fél füllel rájuk figyel. Ami viszont meglepett, hogy ezek a nénik mennyire szeretik az italt. Még ha nem is teszik ki az ablakba

Szegény Spányi... hol vágja el?

úgy, mint az uruk, aki ugyanekkor már a kocsmá előtt okádja a Symphoniát, a szederjes orrok nem tudnak titkot tartani.

De azt sem gondoltam volna, hogy némelyik milyen ügyes tolvaj, vagy mennyire agresszív. Az egyik ilyen részeges asszony például ököllel esett nekem, mikor rászóltam, hogy fizesse ki, amit a szatyrába csúsztatott. Pedig külön figyelmeztettek, hogy azzal a nővel vigyázni kell, mert a múltkor a főnök anyósát is megcsapkodta egy esernyővel. De hát hogy is tudtam volna megjegyezni, mikor eleinte mind olyan egyformának tündek, mint egy doboz tojás?

Lépésről lépésre aztán sorban derültek ki a környék egyéb titkai. Unalmában gyakran lejárt hozzánk például egy néni, aki elmesélte, hogy a heti négy-öt kuncsaftja mellett még bőven marad ideje egyebekre is, és nyolcvanhárom éves kora ellenére éppen most kezdett el egy számítógépkezelői tanfolyamot. De azt is elmondta, hogy egyébként az öntisztulásban hisz, és éppen ezért már hónapok óta nem mosakodott. Amit én készséggel el is hittem neki.

Az efféle események idővel már egészen hétköznapiak tetsző menetét azért néha megakasztotta egy-egy váratlanabb eset is. Egy tavaszi reggel például a bolthoz érve konstatáltam, hogy az éjjel valaki összevissza fosta a szomszéd üzlet ablakát. Az ablakát? Hogyan? Az ilyesmi pedig árt egy élelmiszerkereskedés népszerűségének, úgyhogy minél hamarabb a tettes nyomára kellett bukkanom. Az első utam a szemközti presszóba vezetett, ahol a vendégek olyan jól mulattak a híren, hogy egymást heccelve addig licitáltak, míg végül az egyikük a többi által felajánlott fröccsökért cserébe nyom nélkül el is tüntette az ablakra kent fekáliát.

A másik feledhetetlen eset viszont annak a külföldi diáknak a látogatása volt, aki miatt aztán mentőt kellett hívunk. A vén kokott is ott állt az üzletben, mikor a standhoz egy feltűnően zavarodott, magas fazon érkezett. Az arca izzadt volt, fehér, a hangja remegett. Én már éppen tettem volna föl a biciklim csomagtartójára az aznap kiselejtezett gyümölcsöket, mikor megértettem, hogy a jelenlévőknek valami cukros italért könyörög. Ám akkor már késő is volt üdítőért szaladni, mert a következő pillanatban a görcs hídba vágta a hórihorgas gyereket. Még szerencséje, hogy a

ládát a földre dobva éppen sikerült a hóna alá karolnom és a földre segítenem. Aztán csak néztük, ahogy a járdára borult poshadt paradicsomok és szétgurult sárgadinnye, szőlőszemek között a fickót habzó szájjal rázza az ideg.

Önkéntelenül is eszembe jutott egy Szeged környéki hiedelem, mely szerint a roham ellen a beteg mellkasára akasztott legény sírjáról való koszorút szokás kötni. Ám hála isten az alak rövidesen józanodni kezdett, és mire a segítség a narancslével megérkezett, már annyi volt hátra csak, hogy a biztonság kedvéért mentőkért telefonáljanak.

Az ügyeletes autó percekben belül ki is érkezett, mivel viszont a srác ekkor még azt sem tudta, hogy angol, német, diák vagy utazó, az eseményekről az orvos minket kérdezett. Az időközben a zöldséges előtt összegyűlt sokaságból azonban mindenki más véleményen volt. Egyesek úgy látták, vért is hányt, megint mások úgy tudták, hogy valami menekült, iratai sincsenek. Úgyhogy én inkább fölszedegettem a járdáról a gyümölcsöket és magára hagytam az egymást túlharsogni igyekvő tömeget. Később hallottam, hogy a történetnek többféle befejezése is közzájra került, megvallom, néha még én magam is belezavarodom, hogy az igazat mesélem-e, tovább.

*

Egy év telt el ez után, de én még mindig visszajártam az üzletbe, bár már nem a munka miatt, hanem mert a zöldséges minden nap félretette nekem a fölösleget. Elég volt, ha dolgom végeztével, estefelé beugrottam, rendre ki volt készítve a telipakolt ládika. Így történt, hogy egy késő őszi este, már jóval záróra után ismét elnéztem a kint hagyott cuccokért. Paradicsom, padlizsán, körte, gondoltam. Ám ahogy odaértem az üzlet előtt álló külső, leponyvázott standhoz és felhajtottam a bejárati oldalát, ijedtemben majd' hanyatt estem. Mikor tudniillik a gyümölcsöket kutatva behajoltam a sátorba, a sötétből egyszerre vagy tizenöt szempár nézett meredten vissza rám. Egy csoport kendős, feketeruhás alak, nők és gyermekek guggoltak egymás mellett a hidegben, olyan szorosan, akár a pingvinek. Persze a ládámnak ekkor már nyoma sem volt, de nem is bántam, csak elhadartam egy gyors sorry-t és indultam haza.

Bár ilyen többször nem fordult elő, a menekültekről, akik ebben az időben éppen olyan mindennapi jellemzői voltak Alsóvárosnak, mint a vasárnap és péntek délután hazautazó egyetemisták csoportjai, az jutott eszembe, milyen érdekes színeket hoz be a falusi miliőben ez az állomás, a város zajos kapuja, amelyen mindenki keresztülhalad, akkor is, ha megérkezik és akkor is, ha átutazó. Hiszen én is hogyan kerültem ide?

Al Alvarez

Őszi vers

Más a fény. Változnak a színek. A fény
Átszűrődik a lombokon, a gyér felhőkön, a híg levegőn,
Híg vér és távolság, mindegyre messzeség.

Ez jelentené az öregkort? Felhígulás és széles tér,
Minden elcsordogálóban. A súlyos fák
Levetik, levetik gazdag terhüket:
Rozsdaszín és arany a zöldben, meg lángsziporkák.

Mindkét kézzel pazarlón, könnyelműen:
A végső kiköltekezők. Akár az emberi haj,
A füzek a tóra hajlanak, rázkódnak, ingadoznak.

Keleten magas felhők nyomulnak, éles a szél.
Hűvös idő jön, kedvesem. A fák most
Szedik szét nyári dolgaikat, ezt suttogják: „Ugyan
Kit érdekel, kit érdekel, kit érdekel?”
Felelőtlenül megkönnyebbülnek, már másan jár az eszük.

Fölöttünk egy vándorsólyom, meggörbül, feszül, mint egy penge.
Suhan a szélben és várakozik.
Csodaszép tér az övé, a más-más
Lombú fák és a sötétedő mezők
Eltörpülnek alatta, följebb fagyos szürkeség mozog.
Birodalma üres és komor. Mi marad nekünk?
Megmarad belső terünk növekvő sötétje,
Mint egy félelemtől düledt szempár, egy önmagát földelő szív.

Gömöri György fordítása

Makáry Sebestyén

(részlet)

I.

A Dunántúli- és az Északi-középhegység vonulatát a Szob és Pilismarót között belépő Duna vágja ketté.

A Pannon-tenger visszahúzódása és a hegységek vulkanikus kiemelkedése, ami a Duna vízrajzát is meghatározza, az elmúlt hétmillió évben gyorsult fel. Az Ős-Duna előbb a Bakonyt és a Vértest elválasztó Móri-árkon, majd annak kiemelkedésével a mai Dunakanyar területén, és attól északra, a még alacsonyabban húzódó Törökmezei-nyeregben alakította ki deltáját.

A Dunakanyar folyóvízi bevágódásának nyomait, négy-öt teraszt már a múlt század elején felismertek.

A Börzsöny-Visegrádi-hegység kései, vulkanikus alapjainak lepusztulását követő, alig háromezerezer éves gyors kiemelkedése, ami még napjainkban is tart, és az évmilliók óta erodálódó kráterek ívei szorították a Dunát jellegzetes Omega-kanyarulatába, amely tokával az időközben áttört és a korábban lefolyástalan Pannon-tengert is elvezető Vaskapu felé fordul.

II.

A Duna korábbi medreit a hegyoldalban még gyerekkoromban mutatták meg nekem.

A hegyszorosban, Nagymaros és Visegrád között álltunk a marosi parton. Ebből sokáig csak annyi értettem, hogy a környező hegyeket óriási hullámoknak láttam, és az egy-két víkendházzal tűzdelt hegyoldalak az otthon megszokott képei mellett szorongató érzéssel töltöttek el.

Tudtam, hogy gyerekkorom

rekordmagasságúnak mondott árvizei
apró áradások voltak, és így a felnőttek félelmei
sohasem ragadtak rám,
ám a víz visszahúzódásakor
a megkönnyebbülésem sem volt sohase teljes.

III.

Jelenlegi alacsony vízállására
csak a gyerekkor végével és az aszály beálltával
apadhatott le a Duna. A szárazra került partszakaszokon
a sóderban a szokásos látvány: sörösüveg,
petpalack, cserépdarabok. Most éljük át,
hogyan a hegység folyamatos emelkedése következtében
a Duna még mélyebbre vágja magát.

IV.

A hordalékban felkelti a figyelmemet
ez az ormótlan tölcser. Ilyen szépen
– vörösen, kéken, bordón, sárgásbarnán, sötétlilán –
csak a vas tud korhadni. A sötét,
kékes árnyalatok, melyek a legújabbak rajta,
csak a sóderba ágyazódáskor, a vas fermentálódásával keletkezettek.
Most is látszódik a beágyazódás mélysége,
a sóder beleragadt, belekorhadt,
és csak ahol ez a sóderes réteg lepattant,
ott tűnnek elő a sóder alatti sötétkék, fermentálódott felületek.
A beágyazódott rész felső peremén
egy vándorkagyló is belenőtt a fémbe, és kisebb csigák,
ezek közül csak az alig kisujj-köröm méretű
kis rajzoscsigát tudom azonosítani,
a *Theodoxus danubialist*, de vannak kisebbek is,
sőt, minél kisebb a lépték, annál bőségesebben:
szemcsényi csigaformák, kagylószerű pikkelykék,
a legapróbbak, és amelyből az beágyazódással átellenes oldalon
megszámlálhatatlanul is a legtöbb van
a rozsdá gödreiben és a vaslemez pereméhez lapulva,
kettő-három összetapadt homokszemnyi kagylócskák,
vajszínűk, fehérek, mást
nem látok,
csak azt a három lyukat még,

ahol a vaslemez kiette rozsda.
A legnagyobb lyuk elvékonyodó csücskéből kiindulva
a tölcsér kürtője felé
hosszú repedés, belül az beágyazódás síkjáig
homoklerakódás, fölötte
a külsőhöz hasonló
belső rozsda, és ugyanazok az apró,
kettő-három összetapadt homokszemnyi kagylócskák, és
egy kiszáradt gombatelep
közel a tölcsér
elvékonyodó végéhez, lapos,
kerek foltok.

V.

Miután a figyelem a hegység vonulatáról
a mikroszkopikus méretek felé fordult,
kis rajzoscsiga mintázatában,
a barnás alapon világos
 és
vonalakban állapodik meg.
Az emberi észlelés számára túl nagy,
illetve túl apró formákat – a megfelelő (Theo)
nézőpontból – ez köti egybe,
egy dunai isten véleménye,
ami a kis rajzoscsiga másik neve is lehetne,
ha csak egy tükör lenne a névadás,
egymásba tükröződő cikkcakk-
és hullámvonalak, ennyit látunk,
melyek, ha rájuk hagyatkozunk,
minket is jellemeznek.

Varga Gréti

Időutazás

Ósi erő:
Régről az érzés:
Ismerlek.
Közös pontok,
Gondolatfónál.
Teret hajlítunk
Közös erővel.
Időben vagyunk,
Aphrodité játszik a felhőkkel.
Felvillan a holnap,
Szemedben csillogás.
Magától értetődő időutazás.

Kérvény

Engedélyt adok
érezd itthonnak
forgasd fenekestől
mint engem
pakolj szét és be
hagyj nyomot kérlek
illatot
szemetet
szagolhassam.
Ez a Te szemeted.
Pánik a pillanat
így egyedül
maradj!
Hányszor kérjem
alázzam magam
maradj!
Nem engedély
– önkorrekciónak kérem vigyázzanak az ajtók tárulnak –
kérvény.

Tóbiás Krisztián

Kisrózsifalva

részlet

SZOBORAVATÁS

Szunyogh Elemér a polgármesteri hivatal parkolójában állt és meredten nézte a téren gyülekező, bográccsal, krumplival, hűtőtáskában hússal érkező embereket.

Meglehetősen egyhangú foglalkozás Kisrózsifalván parkolóórnek lenni. A falu tizen-egynéhány utcájában van, hogy napokig egy autó sem bukkan föl, még átutazóban sem. Pontosabban csak egy. Kis Hugó, a polgármester, mindig autóval jár dolgozni, de ő is csak, mint mondja, azért, mert az autó üvegén keresztül tisztábban lehet látni, mi is a gondja-baja a szavazópolgároknak. Az ablaküvegen keresztül nem bántják az ember szemét a muslincák. Ezt máshol is így csinálják, szokta maga elé dörmögni a polgármester. Szunyogh Elemér meg mindennap kinn áll a parkolóban és őrzí ezt az egy autót. Az sem biztos, hogy van másnak is autója a faluban. A szóbeszéd szerint Pékné Szukics Emília, helyi önkormányzati képviselő asszony egy Mercédeszt rejteget a pincéjében, de ez csak szóbeszéd. Még soha senki sem látta, sőt a pincét is betemették nemrég. Csak áll, néha nekitámaszkodik a parkoló sarkában ágaskodó nyárfának, nézi a madarakat, bogarakat, néha letép egy levelet, vizsgálgatja a falevél erezetét, színét, fonákját, és múlnak a napok. Szunyogh Elemér környezetmérnök. Majdnem környezetmérnök. Majdnem egyetemet végzett komoly szakember. Még néhány vizsgálja lett volna hátra, mikor úgy döntött, hogy ő mégis inkább a természetben szeretne bóklászni, és nem egy íróasztal mögül elméletben fejtegetni, hogy hogyan óvjuk a világ-mindenséget az emberi civilizációtól. Az a lány öl – sóhajtott, és többé az egyetem környékére sem ment. Ő volt a falu legboldogabb lakója. Mindig mosolygott, köszönt mindenkinek és látszólag elégedett volt a helyzetével, hogy közmunkásként a polgármesteri hivatal parkolóját őrizhette, télen-nyáron kinn lehetett a szabadban, abban a bizonyos „lány öl”-ben.

Hős Eduárd parlamenti képviselő a nagy, fekete Audijával négyévente kétszer jelent meg a faluban. Egyszer a parlamenti választások előtt, amikor Kis Hugó polgármesterrel megbeszélték, hogy még a szavazás előtt milyen tendereket kell megnyerni a falunak, helyes döntésre ösztönözve a polgárokat, és egyszer az önkormányzati választások előtt, amikor nagy büszkén átadják, felavatják a tender támogatásával elkészült, felújított járdát, kultúrházat stb. Ezt ismételten ösztönző céllal a választások előtt.

Most azonban rendkívüli látogatásra érkezett Hős Eduárd. Ritkán történt ilyen, de ha a választások között is becsúszott egy-egy nyertes tender, és már végképp nem tudta lebeszélni a polgármestert a nagy, nyilvános átadásról, jött és tette, amit a haza és a falu lakói elvártak a szavazatukért cserébe.

Mikor megjelentek a polgármesteri hivatal ajtajában, Szunyogh Elemér haptákba vágta magát, majd nemhogy szalutált is, már lendült a keze, de az utolsó pillanatban eszébe jutott, hogy ez most nem az a hely, tehát csak állt a nyárfa mellett, mint a cövek.

Hős Eduárd és Kis Hugó megálltak a hivatal előtti téren magasodó, vászonnal letakart valami előtt. Ez az? – kérdezte Eduárd.

Ez – válaszolt Hugó nyakkendőjét igazgatva.

Nem volt egyszerű keresztülnyomni a hivatalokon. Több mint száz pályázat érkezett be, és voltak nagyon komoly tervek is, de Kisrózsival a választókörzetem egyik gyöngyszeme, foggal-körömmel harcoltam érte. Ezekkel a fogakkal, érted? Megérte.

Minden szavazópolgárunk nevében köszönöm, Képviselő Úr! Ez ugyebár az identitás... ami ugye nekünk fontos. Mindannyiunknak. A testület is egyhangúlag szavazta meg, pedig hát az ellenzék elég keményen igyekszik a fejlődés útjában állni.

Ellenzék kell, hogy legyen, ezt jegyezd meg Hugó. Ellenzék mindig kell, hogy legyen, ez a demokrácia, csak arra kell vigyázni, hogy ne legyenek sokan. Épp csak mutatóba. És néhány ellenzéki is kapjon pozíciót, felügyelőbizottság, satöbbi. Egy kevés plusz pénz, elszámolható, leköltséghatár, és máris van az ellenzék soraiban egy-két szövetséges, akire számítani lehet kényes ügyekben.

A férfiak már a bográcsot állították, a nők a hagymát pucolták. A gyerekek meg szaladgáltak, fociztak, előbb a parkolóban, majd miután a parkolóőr elkergette őket, átérezve munkája felelőségét és fontosságát, a bográcsok között és a magas, vászonnal letakart valami körül folytatták.

Amikor észrevették a képviselőt és a polgármestert, elcsendesedett a tömeg.

Kis Hugó kiállt a mikrofon elé, ismét megigazította nyakkendőjét.

Kedves Barátaim! Nagy nap ez a mai. Végre méltó helyére kerül, főtérré és egyben a szívünkbe is falunk múltjának egy meghatározó szelete. Mert igen. A mi falunk múltja szeletekből áll. Sok-sok szeletből, mint egy hatalmas dobostorta, és a mi falunk egy hatalmas dobostorta. Most hát ahogy azt a költő, Petőfi Sándor is írta, föltámadott a tenger, a népek tengere. Ha igazi tengerünk nincs is, de a nép, igen, ti, Kedves Barátaim, a nép föltámadott, mint a tenger. És nemsokára kezdődhet a legszebb hagyományunk, ami a gasztronómiánkat illeti, a bikatőke paprikás-főzőverseny, de előbb még átadom a szót Hős Eduárd parlamenti képviselő úrnak, majd a leleplezés következik. Parancsoljon, Képviselő Úr!

Kis Hugó mosolyogva ismét megigazította a nyakkendőjét és félreállt. Hős Eduárd lépett a mikrofon elé.

Polgármester Úr! Barátaim! Választópolgárok! Ez nekem megtiszteltetés. Megtiszteltetés, hogy itt lehetek egy ilyen nagy napon. A gyerekeink a jövőnk, mint tudjuk. Eljön az idő, amikor felnőnek és ők is választani fognak. Nekünk az a dolgunk, hogy megtanítsuk őket felelősségteljesen dönteni, ha eljön az idő, mert a jövőnk a gyerekeink és tőlük függ. És az is a dolgunk, hogy addig mindent megtegyünk, ami tőlünk telik, hogy a gyerekkor egy szép emlék maradjon, és hogy emlékezzenek rá, hogy mi mindent megtettünk mi ezért. Ahogy azt Polgármester Úr is említette, föltámadott a tenger, a népek tengere. Hát mi ez a tenger, ami föltámad, ha nem a gyerekeink. Legyenek gyerekeink, mint a tenger. Támadjanak föl. Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Eduárd és Hugó a vászonhoz léptek, megfogták egy-egy sarkát és megrántották. A hatalmas vászon zuhogva hullott a földre és mindenki elkerelkedett szemmel nézte az eléjük táruló látványt.

Egy hatalmas, öt méter magas oszlop állt ott, kétoldalt egész a tetejéig vasrudak álltak ki belőle és a tetején valami furcsa alakzat rajzolódott ki.

Anatómiai tapasztalatok

Eduárd, még mindig mosolyogva, közelebb lépett a polgármesterhez.

Ez mi?

Szobor.

Szobor?

Az.

De Hugó, ez egy oszlop.

Hős Eduárd egyre idegesebb lett, gyorsan a nadrágzsebébe dugta remegő kezét.

Ezt úgy nevezik, hogy posztamens, a tetejében ott a szobor. Petőfi Sándor mellszobra. Ott fönny. Látod? Sajnos a fotó, amiről készült, csak deréktól fölfelé örökítette meg a költőt, így, a történelmi hűség kedvéért mellszobrot készítettünk. Ki tudja, ugye, hogy mekkora a lába volt. Ilyen malórt ugye nem engedhetünk meg magunknak. Ugye?

De Hugó, nem az a legnagyobb baj itt. Ez a pályázat játszótér építésről szól. Ez neked játszótér? – folytatta Eduárd, egyre hangosabban. Én játszótérrel lobbiztam nektek, nem szobrot vagy posztamenst vagy mit.

Nyugodj már meg – mondta Hugó és ismét a nyakkendőjét kezdte igazgatni –, nyugodj meg, ki van ez találva. Igyál egy pohár pálinkát. Látod azokat a vasrudakat? No az a játszótér.

Eduárd értetlenül nézett a polgármesterre, de a pálinka valamelyest megnyugtatta.

Azokra a vasrudakra – folytatta Hugó – fel lehet mászni. A gyerekek mászkálnak fel-le és játszanak. Ha így nézzük, akkor ez egy játszótér. Fenn, a csúcán meg ott van Petőfi. És ez már a nevelés. A nemzeti öntudatra nevelés, kérlek. Hadd tanulják meg ezek a gyerekek, hogy sokat kell mászni,

mire valaki olyan csúcokra hághat, mint Petőfi Sándor. Ez játék is és nevelés is. Mondhatni interaktív... Ez egy játszótér. Nemzeti.

Eduárd hunyorogva nézett a magasba.

Hát jó – sóhajtott –, ha te azt mondod, hogy ez megállja a helyét mint játszótér, akkor legyen. Elintézem én ezt is, mint mindig, de akkor tegyél róla, hogy játszanak itt gyerekek. Másszanak csapatostul akkor is, ha jön az ellenőrzés, mert fognak ellenőrizni is, az biztos.

Ne aggódj, lesz itt tornaóra meg családi program, néptánc meg minden, azt ellenőriznek, amit csak akarnak. Ez játszótér. Majd körbeültetjük szőlővel...

Szőlővel?

Persze. A szőlő hasznos, például sövénynek is jó, ősszel meg fel lehet kötözni a rudakra a fürtöket. Kicsit aszalódik és olyan pálinkát lehet belőle főzni, hogy még az inka csillagászok is megnyalják az üveg száját.

Most hogy jönnek ide az inka csillagászok?

Ez kérlek csak egy amolyan szófordulat volt. Amolyan poén. A mazsolaszőlő-pálinka árára céloztam. Az csillagászati. Drága. Aztán meg az inka csillagászok...

Jó, jó, csak a gyerekeknek is legyen hely azokon a rudakon. Főzéskor meg jussak eszedbe, hogy én foggal küzdöttem a te pálinkáért.

Ez már csak természetes, barátom, a legjobb eresztésből küldetek neked.

Szunyogh Elemér parkolóór mindeközben egy ideig kerülgette a hatalmas oszlopot, majd hatalmasat köpött a tenyerébe és nekilátott felmászni a tetejébe. Ekkor már mindenki a bográcsok körül sürgölődött, tülekedett, az emberek kis papírtányérokka a kezükben igyekeztek beállni a sorba. Őt nem érdekelte az egész. Éberség, Elemér, éberség, nyögött, és közben mászott felfelé az oszlopon. Mikor felért a tetejébe, felült a mellszobor fejére és elégedetten nézett körül. Mégiscsak jó, hogy vannak ezek a pályázatok, a fene fog egész nap sétálgatni, reggel ide felmászok és látom a falu összes parkolóját.

Alekszandr Szergejevics Puskin

Október 19.

A bíbor erdő lassan vetkezik,
A fagy ezüstöt hint a tar mezőre,
A nap kikandikál csekély időre,
És már a szomszéd hegy mögé bukik.
Lobogj üres cellámban, kályha lángja,
S te, bor, magányom őszi estjein
Segíts, telítsen mámorod varázsa,
S feledtesd percre zord keserveim.

A bú emészt: barátom nincs velem,
Hogy hosszú távollétem átboroznánk,
Kivel testvérien kezet szorítnánk,
És felköszönténem oly szívesen.
Magam iszom; a képzelet hiába
Idézgeti körém barátaim;
Hiába várok lépteik zajára,
És nem derítik fel a napjaim.

Magam iszom; a Néva messze van,
Ahol baráti társaságba várnak,
Vajh, hány vendége van a lakomának?
És távol maradtak-e, vajh, sokan?
Ki nincs jelen e kedves, szép szokáson?
Kit csábított el hűvös nagyvilág?
Ki nem felel a névsorolvasáson?
Ki nem jöhet? Melyik öregdiák?

Nincs köztetek ő, göndör dalnokunk,
Szemében tűz, gitár kezében,
Itáliai mirtuszok tövében
Alussza álmát, s nem olvashatunk
Orosz sírján orosz felírást, azzal
Adós maradt a véső, nincs sehol,
Hogy üdvözlőné gyászos szép szavakkal
Észak fiát, ha erre kóborol.

Ott ülsz-e, vajh, barátaid között,
Szerelmese a messzi égöveknek?
Vagy újra forró trópusok ölelnek,
Vagy északfok örök jegét töröd?
Hát jó utat!... A líceumi padból
Egy lépés volt hajód fedélzete,
És meg nem válsz azóta a haboktól,
Vihar s hullámok kedvelt gyermeke!

Te megtartod a sors forgási közt
Legszebb érényeit az ifjúkornak,
Vidám lármájáról a líceumnak
Ábrándozol, mikor vihar süvölt;
Az óceánon át nyújtád kezed
Nekünk, kiket szívedben őrizel,
„A végzet – mondod – úgy ítélkezett:
Hosszú időre választ minket el.”

Barátaim, oly nagyszerű e frígy!
Örök, akár a lélek, s bonthatatlan,
Vidám, szabad s romolhatatlan –
Múzsák jegyében forrott össze így.
S ha bárhová vet bennünket a végzet
Vagy jószerecse, bizton tudható:
A földön bárhol idegen az élet,
Igaz hazánk az Cárskoje Szeló.

Míg százfelé sodort a zivatar,
A sors hálójában vergődve, félve,
Fáradtan, új barátságok ölébe
Hajtam le csüggeteg fejem hamar...
Fájó fohászaim közt, zaklatottan,
Naiv reménnyel, lesve jó szavuk,
Az újaknak a lelke megnyitottam,
És fájt testvérietlen válaszuk.

De itt, száműzetésem tájain,
Hol hóvihár és fagy tombol köröttem,
Nemrég csodás örömben részesültem:
Hármat közületek, barátaim,

Keblemre vonhaték. Puscsin barátom,
Első valál, ki meglátogatád
A kegyvesztettet, és borús napom
A líceum napjára fordítád.

Te, Gorcsakov, szerencsefi, akit
El nem vakít Fortuna csalfa fénye,
Vivát neked! Lelked szabad, és féltve
óvod becsületed s barátaid.
Más-más utat szabott nekünk a sorsunk,
Hamar elválasztott a nagyvilág,
De egy dűlőúton összeakadtunk,
S öleltük egymást testvérek gyanánt.

Midőn a sors haragja rám töre,
S én bujdokoltam számkivetve,
Viharban, bús fejem leszegve,
Te, tempevölgyi szűzek hírnöke,
És gyermeke az áldott lustaságnak,
Ó, Delvigem, eljöttél, és amint
Megszólalál, a szívem élt megint,
És buzgón hálát adhattam a sorsnak.

Kicsiny korunktól él bennünk a dal,
És ismerős, s oly izgató az ihlet;
Kicsiny korunktól látogatgat minket
Két múzsa, s csókjuk üdvöket sugall.
Míg én a tapsot gyorsan megszerettem,
Te múzsád és lelked mulattatod;
Én életem s tálentumom fecsérlem,
Te génuszod csendben ápolod.

A múzsának megárt a forgatag;
A szépségnek fenségesnek kell lenni:
Csakhogy az ifjúság nem hagy merengni,
És hajszolunk zajos ábrándokat ...
Aztán ocsúdunk – késő! s bánatosan
Tekintünk vissza, s nem leljük nyomunk.
Mondd csak, Vilhelm, te, testvérem a sorsban,
S múzsák jegyében, hát nem így vagyunk?

Elég! Nem éri meg a nagyvilág
 A lelki szenvedést; hát hagyjuk hátra,
 És rejtsem el magányunk lombos árnya!
 Barátom, jöjj, ne késlekedj tovább –
 Ó, jöjj, s beszédünk hadd hevüljön újra,
 S szavunk nyomán köröttünk ott terem
 A Kaukázus zivataros múltja,
 Schiller, a vers, dicsőség, szerelem.

Lejár az én időm is már talán ...
 Barátaim, most ünnepeljete!
 S örvendjete a költő jóslatán:
 Elszáll egy év, és köztetek leszek,
 Beteljesül a vágy, meglesz az áldás;
 Elszáll egy év, és megjelenhetek
 Közöttetek, s lesz könny s örömkialtás,
 S emeljük ég felé a kelyheket!

Színültig töltsük első poharunk,
 S ürítsük legfenéig szép frigyünkre!

A múzsák áldását intézetünkre!
Éljen a líceum, az otthonunk!
Emeljük most tanárainkra kelyhünk,
Kik ifjúságunk híven őrizék,
Feledve rosszat, mindjükre ürítsük
A tisztelet s a hála serlegét.

És töltsük újra, és igyunk, fiúk
Fenékig újra, egyhuzatra, le!
De vajh, kire? mit gondoltok, kire?
Hurrá a cárnak! őreá igyunk
Hisz ember ő. Úr rajt' a perc, megértjük,
Hat rá a vakhír, szenvedély, tehát
Bocsássuk meg az üldözést, s köszönjük
Párizs bevételét s az Iskolát.

Mulassatok, amíg még itt vagyunk!
Bizony, körünk már mind szűkebbre zárul;
Ez sírban fekszik, másik messze árvul;
Időnk repül, sorsunk, hogy elfogyunk;
Hanyatlunk, érezzük vérünk csitulását,
Közelgünk arra, honnan vétetünk ...
Ki lesz az agg, ki líceumunk napját
Magában üli meg majd, nélkülünk?

Szegény barátom! Újabb nemzedékek
Között kinézett vendég, idegen,
Reánk s frigyünkre emlékezve, égnek
Szemében könnyek, keze megremeg ...
Hát töltsé ezt a napját, bűt feledve,
A telt kupával, nem sajnálva bort,
Ahogy ma én töltöttem, számkivetve,
De félre vetve, gondot, bánatot.

Soproni András fordítása

Bozsik Péter

Műhiba

avagy jelenés a Kór Házában

szereplők:

- p – péter, a beteg, 40–45 év körüli értelmiségi férfi
- m – mila, a beteg élettársa, 40 körüli csinos, értelmiségi nő
- d – főorvosasszony, 50 körüli, 65-nek kinéző csúnya, goromba nő
- d1 – fiatal, fess, 30 körüli orvos
- d2 – öreg, szemüveges, remegő kezű, alkoholista kinézetű orvos
- á1 – 50 körüli, boldogtalan, goromba ápolónő
- á2 – 20 év körüli segédápoló
- f – fogorvosnő, bájos, idősebb nő, 55–60 körüli (bár mindegy, hogy hány éves)

1. jelenet

(a bizonyosság)

- p: *(délelőtt, kádban ül vagy tusol, a heréit vizsgálja)* mila! gyere má' be!
- m: hol vagy?
- p: a fürdőben.
- m: megint nincs törülköződ?
- p: van, csak gyere be!
- m: miért?
- p: gyere már be! baj van.
- m: *(benyit)* mi?
- p: ezt nézd meg! *(megmutatja a heréit)* a bal tököm jóval nagyobb, mint a másik.
- m: *(vizsgálgatja)* hm. tényleg nagyobb. mióta van ez?
- p: pár hete. ez biztos rák.
- m: rák a fenét! miért kell mindjárt a legrosszabbra gondolni?
- p: mi lenne? mitől dagad meg az ember töke?
- m: mit tudom én? de nem kell mindjárt temetni magad. megnézem a neten. *(kimegy, megkeresi a laptopját)*
- p: vettél vörösbort?
- m: hú! elfelejtettem, de vettem sört meg fehérbort. majd lemegyek később.

p: tudod, hogy nem bírom a fehérbort, égeti a gyomrom. a sört meg nem kívánom, csak nyáron.
m: mindenesetre menj el orvoshoz!
p: *(fejét törli)* mi?
m: menj el orvoshoz!
p: én nem megyek le, drámát köll írnom!
m: orvoshoz menj el, te hintaló! *(közben a másik szobában keresgél a neten, egy hokedlin ülve, ölében laptoppal)*
p: jó, majd elmegyek. de mikor?
m: holnap, holnapután. mit tudom én?

2. jelenet

(az öndiagnózis)

(p öltözködik, m ölében laptoppal keresgél)
m: na. lehet, hogy ez hydrocele.
p: hogy mi?
m: magyarul herevízsérv. fölolvassam?
p: hol a titós majicám?
m: nem tudom. ahova tetted. a gojko mitityest a hálóban láttam, az nem jó?
p: nem. délután főzni megyek a tévébe. és a titósat akarom fölvenni.
m: főzni? nem is mondtad.
p: de mondtam.
m: nem. nem mondtad. de mindegy.
p: balázsatinak, tudod a rádiós írónak, újvidékre köll mennie hirtelen, és engem ajánlott. munka.
m: akkor nem jössz színházba? igazán mondhattad volna.
p: telefonba mondtam tegnap. *(magának)* vagy csak akartam? mindig sok dolgod van, mikor hívlak.
m: jut eszembe újvidékről. tudod, hogy a város megpályázta az európai kulturális főváros címet?
p: nem. és mikorra?
m: nem emlékszem. talán 2021.
p: na, majd azok is jól elsikkasztják a pénzt. mint a pécsiek.
m: honnan tudod?
p: van egy sejtésem.
m: és mit főzöl?
p: rozsdás marhát.
m: *(engedékenyen)* jól van. akkor menj a tévébe, majd fölhívom valamelyik barátunkat, csak ráér valaki színházba jönni velem. na fölolvassam, amit a herevízsérvről találtam?
p: lehet, valamelyik gyerek is ráér. olvasd.
m: *(gyorsan, hadarva, szenvtelen hangon, mint a tévébemondók, olvas):* A herevízsérv kialakulását okozhatják gyulladások vagy korábbi sérülések is, azonban a kialakulás okai nem mindig tisztázhatóak. Tünetei viszont mindig ugyanazok, a here külső burkai között víztiszta folyadék gyűlik össze,

ami igen nagy méreteket érhet el. Ez általában egy lassú folyamat, és esetenként fájdalommentes, így a betegek csak vizuálisan vagy tapintással vesznek észre a betegséget.

p: én is tapintással vettem észre. meg láttam is. te hogy nem láttad? és mit lehet vele csinálni?

m: (*vállat von, tovább olvas*) A herevízsérv műtét akkor válik szükségessé, ha a here burkai között lévő folyadék *összegyűlik, és a burkok között feltöltődik*. Ezért igazából nem is tartozik a klasszikus értelemben vett sérvek közé, hiszen a here burkai között normál esetben is megtalálható némi folyadék. Ennek az a szerepe, hogy a heréket megvédje az ütésektől, illetve a hétköznapi mozgás során bekövetkező kisebb ütődésektől.

p: ááá! ki tette a titós majicám a törölközők közé?

m: figyelsz te rám egyáltalán?

p: figyelek, persze. de az orvosban jobban bízom, mint a wikipédiában. de az érdekel, mit és hogyan csinálnak ezzel a ... vibrokenével vagy hogy is mondják? mi is ez?

m: hydrocele. herevízsérv. (*olvas*) A herevízsérv mind fizikailag, mind esztétikailag zavarhatja a beteget. Esetenként olyan mértékűvé is válhat, hogy akár a mozgást is korlátozhatja.

p: engem nem zavar semmiben. sőt, egyre fickósabban nézek ki. (*megmarkolja a tökeit*)

m: de még zavarhat. nem emlékszel a szerelem kolera idején című marquez-regényre?

p: nem.

m: ott is térdig ér az öregek töke. most jutott eszembe.

p: kösz. bár az enyémmek még van mit dagadnia. és milyen a műtét? kiherélnek?

m: (*nevet*) hááá! majdnem. (*olvas*) A műtét során a burkot kifordítjuk, így a beavatkozás nyílt feltárásból történik. Nagyobb sérvek és felnőttek esetén a herezacskón ejtett kis metszéssel, míg gyerekeknél, kis elváltozás esetén rövid alhasi metszéssel.

p: altatásban?

m: (*olvas*) Természetesen intézményünk törekszik arra, hogy ez a beavatkozás is fájdalommentes legyen a betegek számára. Ennek érdekében a beavatkozást rövid altatásban vagy gerincérzéstelenítésben végezzük. Felnőtteknél, ha kis elváltozásról van szó, még ez sem szükséges, mivel az ő esetükben a hydrocele műtét helyi érzéstelenítésben is elvégezhető.

p: én az altatást választom, a gerincérzéstelenítést már kipróbáltam, amikor achilles-ín szakadásom volt. kurva szar.

m: magas a vérnyomásod, nem biztos, hogy elaltatnak.

p: ja. és még nem is biztos, hogy vízsérv.

m: lemegyek borért. hozzak még valamit?

p: ráérsz még. (*gyöngéden átöleli, fülébe suttog*) belenyújthatom meztelen nyelvem a szádba?

m: (*nevet*) nyelvtartó nélkül?

p: ühüm.

m: ragyogó rést szeretnél a szőrszálak között?

p: ühüm. két szilvát a combod között. (*csókolóznak, egyre hevesebben, s táncolnak az ágy felé*)

m: forró part vagyok, szomjúhozom.

p: ühüm.

m: vágyam megtöri a vízfelszínt. döfjél belém. (*szeretkeznek*)

d2: (*váratlanul megjelenik, tanácstalanul néz körbe*) elhagyott penészes kabát énekel az esőben. (*kis szünet*) mikor megérkeztem újidékre, már mindenki itt volt. az ébredés nem szimbolikus.

3. jelenet

(az orvosnál – a diagnózis)

á1: 128-aska! gyűjön be! (*p bemegy az orvosi rendelőbe*)

d: péter? mi a panasza, péter?

p: megnagyobbodott a bal herém.

d: fájdalmai vannak?

p: nincsenek.

d: vetközzön le. (*egy orvosi ágyhoz tereli, p leveszi a nadrágját, majd az alsógatyáját is*) na nézzük. (*d megmarkolja p herezacskóját*)

p: jaj, ez fáj.

d: azt mondta, nincsenek fájdalmai.

p: eddig nem voltak.

d: ez bizony hydrocele és ágyéksérv is. műteni kell. de ha már itt van, nézzük meg a prosztatáját meg a húghólyagját is.

p: muszáj?

d: hajoljon csak előre, semmiség az egész. (*megcsörren d mobilja, fölveszi, közben kesztyűt cserélve beszél*) szia kislányom ... hogy mi? mondtam, hogy még nem mehetsz fesztiválra ... nem és nem ... itt az utcazene, legyen az elég ... mi?... hogy orozára? a drogosok közé? szó sem lehet róla. mi az, hogy apád megengedte? a múltkor is hárman hoztak haza, amikor elengedtelek egy hajnalig tartó buliba. nem. a voltra sem mehetsz! a saundra sem. hogy mi? ébredés boroszlóban? az is egy fesztivál? no, arra sem! és sehova. majd ha elmúltál 18 éves, akkor oda mész, ahova akarsz. ha megkeresed rá a pénzt. dolgozom amúgy. szia. (*kinyomja*) ah ezek a gyerekek. vannak gyerekei? (*nem vár választ. míg beszélt, megvizsgálta p-t, a középső ujját jó sokáig p ánuszában mozgatva, aki sziszegve és fájdalmas arccal támaszkodik az ágyra*) enyhe prosztata duzzanat (*ezt az ápolónő felé mondja, majd p-hez*) vannak alhasi fájdalmai?

p: nincsenek.

d: na feküdjön az ágyra. nem hasra, hanyatt. (*bekeni valami kenőccsel p alhasát, és ultrahanggal vizsgálni kezdi, majd az ápolónő felé*) nincs semmi elváltozás. (*p felé dob egy csomó papírtörölt*) törölje meg magát, öltözzön föl! (*p felöltözik, és indulna kifelé*)

d: hova megy? meg kell beszélünk a műtétet. ráér június 15-én?

p: nem. nem leszek itthon.

d: miért? hova megy?

p: lengyelországba. wroclavba, azaz boroszlóra.

d: és mit csinál ott?

p: meghívtak egy kulturális programra. voltaképpen egy író táborba.

d: maga újságíró?

p: nem. csak író.

d: mint kosztolányi?

p: olyasmi.

d: és mit ír?

p: szövegeket. most épp drámát.

d: miről?

p: most épp kiről. matuska szilveszterről.

d: az meg ki?

p: merénylő. ő robbantotta föl a biatorbágyi viaduktot.

d: ja, tényleg. erről mesélt valamit a nagyapám. az ő barátja vagy nagybátyja is azon a vonaton utazott. jó magának. viszlát.

p: viszontlátásra.

d2: *(kimenet egymásba botlanak, d2 megfogja p vállát és az arcába suttogja)* úgy tárul elé a kórház, akár egy színpad. itt sokféle dráma játszódik, fiatalember! ébredés wroclavban! ne feledje: ébredés wroclavban!

4. jelenet

(kórházi fölvetel)

m: aggódsz?

p: miért? te nem aggódnál?

m: de. tudod, mennyire rettegek az orvosoktól.

p: akkor miért kérdezed?

m: csak próbálok beszélgetni veled. megnyugtatni.

p: nem a te tőkötet fogják föl vágni.

m: jó, de ez csak egy kis tízperces operáció. tekintsd plasztikai műtétnek!

p: jó. annak tekintem.

m: rutinműtét. évek múlva jót fogunk röhögni rajta.

p: na a rutinműtét szótól kiver a víz.

m: miért?

p: nem'tom. amikor a fiam manduláját vették ki és beszéltem telefonon az ónejemmel, akkor mondták neki az orvosok, hogy rutinműtét. azonnal otthagytam csapot-papot, és rohantam a kórházba.

m: és történt valami?

p: nem. semmi.

m: hát akkor?

p: de történhetett volna. utálom azt a szóösszetételt, na.

m: amúgy meg gazdagodik az életrajzod. a személyiségedről nem is beszélve.

(ápolónő hangja, 128-aska, jöjjön be, p bemegy)

d1: jó napot, péter!

p: jó napot, doktor úr!

d1: most elvégzünk egy tesztet. foglalkozása?

p: lumpenértelmiségi.

d1: az meg mi?

p: szellemi szabad.

d1: ne viccelődjön! van magának valamilyen komolyabb betegsége? cukorbetegség például?

p: nincs.

d1: műtötték?

p: igen. volt mandulaműtétem, gyerekkoromban szemműtétem. és achilles-ín műtétem, nem is tudom, körülbelül tíz éve.

d1: sportsérülés?

p: igen. foci.

d1: érzékeny-e valamilyen gyógyszerre?

p: nem tudok róla.

d1: betadinra?

p: nem.

d1: allergia?

p: reggeli életallergia.

d1: az meg mi?

p: így szoktam nevezni a reggeli prüszkölést.

d1: dohányzik?

p: igen. ja és néha érzek valami enyhe égető fájdalmat vizelés közben.

d1: iszik?

p: igen.

d1: mennyit?

p: ezt hogy érti? naponta?

d1: hát, ha naponta, akkor naponta értem.

p: hát egy-két sört legurítok majd' mindennap, nyugtató helyett, és egy palack vörösbort is, mert az jó a szívre meg a véredényekre.

d1: töményet?

p: csak hétvégén.

d1: ez az égető fájdalom lehet a szeszek hatása. csak hogy tudja. főleg a töményeké.

p: hm, ezt még sose hallottam.

d1: most hallotta. akkor megvizsgálom. (*megvizsgálja p herezacskóját*) magának nincs lágyéksérve, ez jó hír. ezt a műtetet valószínűleg helyi érzéstelenítésben fogjuk elvégezni. de majd a főorvosaszony eldönti. a lidocain hat magára?

p: hogy?

d2: (*benyit, tanácstalanul álldogál az ajtóban, mint aki nem tudja, hol van*) settenkedő szerepek várnak ránk a kórház sötét zugaiban. adjon ihletet, fiatalember, a kultúra területén! (*behúzza az ajtót, elmegy, p és d1 csodálkozva néz egymásra*)

d1: szóval, khm, amikor elmegy fogorvoshoz, akkor el szokott zsibbadni?

p: ja, nem hallottam jól. igen, el.

d1: kinek szolgálhatunk fölvilágosítással az állapotáról?

p: milának.

d1: ő kije magának?

p: az élettársam.

d1: rendben. van valami egyéb panasza, amit el akar mondani?

p: igen. aranyér gyulladásom van.

d1: hát a beöntéstől, így, hogy nem gerincérezéstelenítés lesz, megszabadul. itt írja alá! (*p aláír egy papirost*) viszontlátásra, péter.

p: viszontlátásra, doktor úr.

intermezzo 1.

(*kórházudvaron cigizve m-mel*)

m: hogy ment?

p: jól. lehet, megúszom a beöntést.

m: mert?

p: nincs lágyéksérvem. a doki szerint.

m: az jó.

p: nem szeretném, ha az aranyér gyulladásos végbelembe nyomkodnának valami csövet.

m: akkor én megyek. vagy maradjak még?

p: nem, menjél csak!

m: gondoltam, főzök valamit a gyerekeknek. és majd holnap neked is valami finomat. mit szeretnél?

d2: (*ahogy szokott, váratlanul jelenik meg*) én jelentek a kór házából. csakis én. fehér falhoz visznek, fal fölé emelnek. új célok kitűzésére hivatott, fiatalember!

m: ki ez?

p: nem tudom. már többször összefutottam vele. a kórház szelleme.

m: na! ne beszélj már hülyeségeket!

p: mondom, hogy nem tudom. valami buggyant orvos. mintha idézetekkel bosszantaná a pácienseket. kísértetiesen hasonlít matuska szilveszter egyik fényképére. egyébként rozsdás marhát kérek.

m: meglesz. (*megcsókolják egymást, elköszönnek*)

5. jelenet

(a műtét előtt)

d: (*beront p szobájába, aki oldalt fekvé olvas*) no álljon csak föl! hadd vizsgáljam meg még egyszer! tolja le a pizsamanadrágját!

p: mi van? nem értem.

d: tolja le a nadrágját, meg akarom vizsgálni!

p: itt?

d: igen, itt. (*p letolja, d megmarkolja a tökeit, p fölszisszen*) hm, lehet, még sincs lágyéksérve. akkor helyi érzéstelenítésben operáljuk! készüljön, nemsokára visszük! (*elviharzik*)

á1: 128-aska?

p: igenis!

á1: itt a nyugtatója (*kap egy fél nyugtatót, p nézegeti, mintha egy meztelencsigát*)

p: ez az egész? nem valami sok.

á1: ennyire tellik az ekléziátú.

p: (*maga elé*) tudom, hogy ellopjátok (*p benyúl a kis szatyrába, elővesz egy tablettát, tétovázik, aztán elővesz még egyet, bakapja, lenyeli, majd elővesz egy harmadikat is, azt is bekapja, lenyeli*)

d2: (*a háttérből figyelte az egészet*) mikor megérkeztem újvidékre, a kórházba mentem. küldöttségünk sok hasznos ismeretre tett szert. (*elbotorkál*)

á2: 128-as?

p: igen.

á2: én fogom megborotválni. tolja le, kérem, a nadrágját! *(elkezdi a borotválást, majd abbahagyja, nézegeti a borotvát)* a fenébe, nagyon életlen! megyek, hozok másikat.

p: *(maga elé)* hm. most kéne adnom egy kis borraivalót, de nálam semmi pénz nincs, mila meg még nem jött meg. a francba! pedig meg is érdemelné. no, mindegy, csak nem vágja le a tökömet.

á2: na szereztem egy jobbat. eezz igen! ezzel már jobban megy. *(közben megjön m. p mutogat neki, hogy adjon pénzt az ápolónak, úgy, hogy az ne vegye észre, de m nem érti.)*

p: *(m-hez, mikor végez az ápoló)* hívd mán meg az urat egy kávéra! *(m kapcsol, ad valami pénzt az ápolónak, az egészet bőrleszkeként képzele a szerző, de tökmindegy, úgysis a rendező dönti el 😊)*

m: bocs, nem kapcsoltam.

p: még jó, hogy a kávéért értted.

m: ja, így fizettük le a lengyel határőröket. *(összebújva kuncognak, amikor bejön á2)*

á2: akkor megyünk a műtőbe! *(kitolja)*

6. jelenet

(a műtét)

(egy hatalmas hodály, mindenhol orvosok műtenek, 5–6 műtőasztalon, olyan az egész, mint egy gyár-csarnok, minden avított, kopottas, p-t á2 leteszi a bejárati ajtóhoz közel)

á2: sok szerencsét, viszlát!

p: *(kicsit kábultan a nyugtatóktól)* viszlát. *(fölnéz)* jesszus, hova kerültem?!

d2: *(megáll p ágya mellett)* szeretem átnyomni a gyógyszert a fólián, épp olyan érzés, mint kinyomni egy Barbie baba gyöngyszemét. *(el)*

á1: 128-aska?

p: igen.

á1: mingyá' sorra kerül ám! ah, már mehetünk is!

p: jó napot! *(semmi válasz, bemosakodott, maszkos orvosok, ápolók áteszik a műtőasztalra)*

d: most leszíjazzuk és beadjuk az injekciót. picit várunk, aztán elkezdjük a műtétet.

d1: ne aggódjon, nem lesz hosszú. fölmetsszük a herezacskót, a folyadékot lecsapoljuk, visszavarrjuk, és már kész is.

d: most várunk egy kicsit.

d1: *(ahogy az orvosok szoktak műtét közben beszélgetni, szenvtelenül, figyelemelterelésésként, d-hez)* hallotta, hogy újvidék esélyes az európa kulturális főváros címre?

d: miért érdekli ez magát?

d1: ott születtem.

d: igen?

d1: most olvastam a neten... *(de d-t nem érdekli a téma)*

d: szikét!

d1: elszívót! tampont!

p: úristen! ez fáj, nagyon fáj!

d1: mi az? mi történt?

d: nem tudom. néha van ilyen.

d1: az előbbi páciensnél is ezt csináltuk, annak miért nem fáj?

d: nem mindenki egyformán reagál rá. hol az altatóorvos? kéne még érzéstelenítő.

d1: elment kávézni.

d: valaki szóljon már neki! *(p-hez)* nyugodjon meg, mindjárt vége!

p: *(folyamatosan üvöltözik, fészkelődik, rugdalózik)* de fáj, nagyon fáj! az istenit! ez kurvára fáj!
(p félig kiszabadul és rúg egy nagyot)

d: az isten bassza meg! altatást azonnal! levágtam a heréjét! altatás! a kurva isten bassza meg!
(p-t elaltatják, lassan elcsitul)

7. jelenet

(a gyónás)

(p-t tolják be a kórházi szobába, hatalmas pólya a lába között, mila szaladgál körülöttük)

m: mi történt? az istenért! mi történt?!

á1: nyugodjon meg, asszonyom! e' köllött a'tatni, de minden rendbe' van.

m: miért kellett elaltatni? nem helyi érzéstelenítésről volt szó?

á1: én nem t'ok semmit se, majd a főorvosasszony megmagyarázza.

m: és hol van a főorvosasszony?

á1: a müttőbe'.

m: és mikor jön ki?

á1: aztat nem lehessen tudni.

(m odaül p mellé az ágyra és simogatja p fejét, elborzadva nézi a hatalmas pólyát a lába között)

d1: asszonyom, kijönne egy percre?

m: mi történt?

d1: nem tudjuk még pontosan. vizsgáljuk az esetet.

m: hogyan nem tudják? valamit csak tudnak.

d1: nos, nem is tudom, hogy mondjam el. új vagyok még itt, ráadásul vidéki, és nem is volt ilyen esetem. a főorvosasszony is teljesen kiván. ami a lányával történt... most meg ez...

m: mi történt a lányával? bár mit érdekel ez most engem?!

d1: hát elengedte egy gólyabálba és ott... fesztiválra nem akarta elengedni... ki gondolta volna, hogy egy gólyabálon...

m: mi lett vele?

d1: nem tisztem elmondani.

m: ja tudom, olvastam az újságban. a híradóban is foglalkoztunk vele.

d1: maga újságíró?

m: igen.

d1: tévés?

m: igen.

d1: hú, bassza meg!

m: elmondja végre, mi történt? az igazat!

d1: a férjére...

m: nem a férjem. fölött ember nem házasodik.

d1: bocsánat. tudom is, én vettem fel. szóval... az élettársának... ki kellett vágnunk...

m: miiit?? kimiskárolták?

d1: hát nem így fogalmaznék... különben a miskárolás a nőstény...

m: ne nőstényezzen itt nekem, mondja meg, mi történt!

d1: *(befejezi maga elé a mondatot)* ... a nősténydisznó ivartalanítása. asszonyom! nem történt akkora nagy tragédia, de tény, hogy el kellett távolítanunk a férje... öööö.... élettársa, khm, bal heréjét. hozzak egy széket?

m: jaj! hozzon! és ki mondja meg neki? *(leül)*

d1: majd mi. de ne aggódjon, a szexuális életük, ha minden jól megy, és nem lépnek föl komplikációk, és reméljük, nem, teljesen zavartalan lesz. még gyereket is tudnak nemzeni.

d2: *(dúdolva megy el mellettük, d1 és m csodálkozva nézik)* mikor megérkeztem újvidékre, a szertőmhöz mentem. nőm haja, akár a bársony. rendkívül fontos.

m: gyereket már csináltunk eleget, most már valami mást szeretnénk. szerettünk volna.

d1: értem.

m: dehogyan érti. tudja maga, kit heréltek ki?

d1: mondom, hogy nem heréltük ki. a herélés is ivartalanítás. ő nincs, khm, teljesen ivartalanítva. baleset történt.

m: de mi történt? hogyan? följelentést akar? nyilvánosságot? ha nem, akkor beszéljen!

d1: erről nem beszélhetek, csak a vizsgálat után. *(suttogóra fogja)* de annyit elmondhatok, hogy a férjére nem hatott az érzéstelenítő, és mire csillapíthattuk volna a fájdalmát, valahogy kiszabadult, nem tudtuk lefogni sem, és ahogy rúgkapált, hát a szike belefúródott a heréjébe. valószínűleg elpudivásodtak a szíjak. nincs pénze a kórháznak.

m: jesszusom. *(sír)*

d1: azonnal, khm, elaltattuk. nem, khm, szenvedett sokáig. *(tovább krákog)*

m: kérem, most hagyjon magamra!

d1: még egyszer: nagyon sajnálom.

m: menjen már el a fenébe! kérem, szépen! *(az orvos után üvölt)* tudják, hogy egy poszttraumás stresszben szenvedő katonával csinálták ezt? *(d1 megtorpan, de megy tovább)*

intermezzo 2.

(közben a másik szobában)

d: *(erősen pofozza p-t)* ébresztőööö! ébredjen föl!

p: mi van? hol vagyok?

d: kórházban van. föl kell ébrednie!

p: mi? hol?

d: ébren van?

p: azt hiszem.

d: alá kéne írnia itt ezt a papirost. azt, hogy sikerült a műtét.

p: milyen műtét!

d: hydrocele műtétje volt!
p: milyen kelés?
d: vízserv. mindegy, írja alá! itt!
p: jól van. hol?
d: itt, ni!
p: fáj a fejem.
d: mindjárt elmúlik.
p: a lábom köze is fáj.
d: kap fájdalomcsillapítót. *(matat az infúzió körül, de nem csinál semmit, azaz jól láthatóan nem ad fájdalomcsillapítót)* jól van, most már alhat. *(magának)* a tököd hült helye fáj, te rugdalózó barom. jaj, mennyi bajom lesz még ebből. és még a lányom is ...

8. jelenet

(a hallucináció)

(p az ágyon fekszik, rángatózik, lázalmában félrebeszél. m mellette ül, simogatja, hol a hasát, hol a fejét, csitítgatja)

p: mikor megérkeztem újvidékre, nem volt ott senki... nyálkás titok... hangja van... illatozik... ne gyújts villanyt... nem viselem el a fényt... még egy perc és már itt sem vagyok... a kórház egy nagy színpad... itt mindenféle dráma játszódik... ihletet ad....

m: csssss! nyugodj meg. a felhő, rózsáin megindul feléd...

p: settenkedő szerepek vadásznak ránk a kórház sötét zugaiban... ébredés wroclawban...

m: csssssss! nyugodj meg! pupillád szegezd fölém...

p: elhagyott penészes kabát énekel az esőben... boroszló elesett... negyvenezer halott...

m: csssssss! minden test fű. hangja van, illatozik.

p: szeretem átnyomni a gyógyszert a fólián, épp olyan érzés, mint kinyomni egy Barbie baba gyöngyszemét... jelen lehetünk wroclawban...

m: csssss! még ma fölédredünk egymásban...

p: *(váratlanul fölül és fölívölt)* lötytyedt s kimustrált here, miért űzöd el fiadat? sintérek a szintéren!!! megdöglötök mind!!! *(majd mintegy magának)* pakolunk le a pódiumról, ez már nem alakítás... marad a póre placc... *(még halkabban)* új célok kitérésére vagyok hivatott...

m: nővér! nővér! észhez tért! azt hiszem! *(csönget)*

p: *(m-re néz)* hol vagyok?

m: kórházban. műtét után vagy, édesem. jobban vagy? deliráltál.

p: fáj a fejem. és a lábom közt is.

m: kérsz valamit?

p: van valami gyümölcs?

m: van. őszibarack.

p: kérek. meg fájdalomcsillapítót is. *(falja az őszibarackot, m készségesen segédkezik, elővesz valami port)*

m: ez az a por, amit legjobban szeretsz. tíz percen belül hat.

á1: *(berobog, kitepi a barackot a kezéből)* nem szabad ennie!

p: miért nem?

á1: mer' okánni fog! oszt aztán takaríthatunk!

p: sose hányok! *(öklendezni kezd)*

á1: nem megmon'tam! hijába szólunk mi előre!

p: nem emlékszem, hogy szóltak volna.

á1: mi mindig szólunk.

m: jó, majd én föltakarítom. *(elővesz p csomagjából egy százas papírzsebkendőt és hányingerrel küszködve föltörli p hányadékát)*

á1: *(magának)* na azé. *(elviharzik)*

p: mi történt itt? *(gondolkodik)* nem is köllött volna aludnom, nem?

m: nem. majd a főorvosasszony elmondja.

p: csak nem műhiba történt?

d1: *(ekkor lép be)* nem műhiba. baleset.

p: milyen baleset?

d1: nem hatott magára az érzéstelenítő, és mire csillapíthattuk volna a fájdalmát, valahogy kiszabadult. *(látszik, ahogy p emlékezik)* nem tudtuk lefogni sem, és ahogy rúgkapált, hát, khm, a szike

belefúródott a heréjébe, és... és... kettévágta. valószínűleg elpudvásodtak a szíjak. nincs pénze a kórháznak újakra. nem szenvedett sokáig.

p: nem a faszát. az idő ilyenkor különösen relatív.

d1: rögtön elaltattuk.

p: rögtön a tökömet. biztos én kávéztam a műtőasztalon.

d1: ne beszéljen így velem. mi mindent megtettünk.

p: ja, mindent.

d1: különben meg aláírta a magas kasztrációhoz szükséges nyilatkozatokat.

p: hogy mit írtam alá?

d1: a magaskasztrációhoz...

p: nem. írtam. alá. semmit.

d1: itt az aláírása. a magáé, nem?

p: az enyém. de könnyen hamisítható. (*m-hez*) nem emlékszem.

d1: majd még visszajövök. (*el*)

d2: (*az ajtóból*) élvezi a sintér, mint ürül a szintér. (*magának*) az ébredés című rendezvénysorozaton.

intermezzo 3.

(*varratkiszedés előtt a fogorvosnál, aki enyhe erdélyi tájszólásban beszél*)

f: szervusz, péter! gyere be.

p: szerbusz. (beül a fogorvosi székbe)

f: nos? mi a gond?

p: fáj itt hátul a fogam.

f: hát ez bizony mozog. a jobb felső nyolcas. a bölcsességfogad.

p: és?

f: nagyon súlyos ínsorvadásod van, nem tudok vele csinálni semmit.

p: ki kell húzni?

f: sajnós, igen.

p: hát legyen. igaz, hogy az erdélyi fogorvosok húzni tudnak legjobban?

f: ezt meg ki mondta?

p: egy kolozsvári barátom.

f: hát a te esetemben nem lehet mit tenni. ilyen súlyos ínsorvadást én még nem láttam.

p: és ez mitől van?

f: genetika. a szivarozás s a nem megfelelő szájhigiéncia ... s c-vitaminhiány

p: sok gyümölcsöt eszek...

f: ezek a gyümölcsök már nem az igaziak.

p: vagy a gyógyszergyárak hirdetik ezt, hogy több gyógyhatású szert tudjanak eladni.

f: gondolod?

p: és akkor a falusi fogorvosok zsenialitásáról nem is beszéltem.

f: ezt hogy érted?

p: majd egyszer elmesélem. vagy megírom. most legyen elég annyi, hogy például érzéstelenítés nélküli fúrás, foggyökérkezelés, részegen.

f: te voltál részeg?

p: nem, a fogorvos. fölszúrta majdnem a szememig.

f: jaj, szegénykém. na kapsz egy lidocaint. ez most fájni fog. a gyerekeid hogy vannak?

(p. sziszeg, könnybe lábad a szeme, szóval minden, ami ilyenkor történni szokott a fogásznál)

p: (öblítés után) a nagyobbik fiam buddhista főiskolára készül.

f: ezt nem értem, mi van abban a buddhizmusban? miért nem a keresztény gyökereikből táplálkoznak ezek a mai fiatalok. zsibbadsz lassan?

p: nem tudom. a buddhizmus szabadabb. például nem folytattak keresztes háborúkat. nem gyilkolásták egymást, mint a reformátusok és a katolikusok, szelíden térítenek.

f: gondolod?

p: hogy csak egy példát említsek, amelyet nemrég olvastam. a boroszlóiak a reformáció alatt, lutheránusok lettek, majd erős kényszer hatására újra katolikusok. képzelheted, mi volt az erős kényszer.

f: hm. hogy te miket olvasol?! szerintem most már elzsibbadtál. no akkor lássunk neki!

p: (üvölt) áááj. áááj!

f: mindjárt kint van. mi az isten ez?

p: (tamponnal a szájában) nehem t'om.

f: nem hat rád a lidocain? nem iszol te túl sokat?

p: miért. az számít?

f: hát valakinél igen. lidocain rezisztens vagy. s ez biztos. mindenhol mondd ezt. s ultracaint kérj!

p: épp most operáltak vízsérpvel. és nem hatott rám az érzéstelenítő.

f: hogy mondd? s miért nem szóltál nekik?

p: képzelheted, hogy' üvöltöttem. de azt hittem, keveset adtak. tudom, hogy lopják a lidocaint.

f: ó, szegénykém!

p: majd elmesélem. vagy megírom és elküldöm. mivel tartozom?

f: adjál nekem ... hát ez négyezer lenne ... tudod, mit ... adjál kétezetet.

p: (odaadja pénzt) no, szerbusz.

f: szervusz, péter.

9. jelenet

(varratkiszedés – végjáték)

(kórházi folyosó, p kezében vastag könyv, a háború és béke, mondjuk. látszik, föl van készülve egy hosszú várakozásra, a rendező dolga lesz a színpadon ábrázolni a hosszú várakozást, én ehhez nem értek ☺, mellette m, az okostelefonján híreket olvas, közben d főorvosasszony többször elmegy előttük, de köszönésüket sem fogadja)

p: hát túl jól sikerült ez a plasztikai műtét.

m: most már mindegy, túl vagy rajta.

p: túl. még jó, hogy nem vagyunk terroristák. vagy illegális pártmunkások.

m: miért mondd ezt?

p: mert ott, a műtőasztalon, mindent bevallottam volna.

m: próbáld meg elfelejteni!

p: nem tudom. mindent és mindenkit elárultam volna.

m: ilyen az ember, nincs ebben semmi.

p: téged is. ezzel nehéz szembesülnöm. a fájdalom a legnagyobb gyalázat.

m: és a szégyen?

p: épp ez az. a fájdalom szégyen. és gyalázat. az isten faszát.

m: mi van? hinni kezdtél istenben?

p: ja, ha nincs isten, nincs fasza sem? így érted?

m: bizonyíték nincs rá. te mondtad.

p: ja, agnoszticizmus.

(miután d főorvosasszony többször elment, ők mindannyiszor fölemelkedtek, hogy tán most majd hajlandó lesz fogadni p-t, és miután ez nem történt meg, egyszer csak ott terem d2 doktor)

d2: *(dúdol)* hallod-e az ócska dallamot... segíthetek? vagy a főorvosasszonnyal van valami... *(és itt a kezével olyan mozdulatot tesz, ami hálapénzt jelenti)* elintézni valójuk?

p: *(hirtelen döntéssel)* nem, nincs. varratkiszedésre jöttem. mehetek magához?

d2: természetesen. fáradjon be. *(mindketten bemennek)* kérem, vetközzön le. *(p rutinosan levetkőzik, és fölfekszik az ágyra, szétrakja a lábát, d2 matát valamit, majd megjelenik egy hosszú, a vége felé tompaszöveget bezáró ollóval. megindul p lába köze felé, látszik, hogy remeg a keze, ahogy odahajol, egyre jobban. p rettegve nézi, moccanni sem mer. d2 megtalálja a varratot, egyet elvág, újra próbálkozik, nem sikerül)*

d2: *(nézi az ollót)* mi van? magát összedrótózták?

p: nem tudom, nem láttam.

d2: pedig ez egy jó olló. svédacél. *(újra közeledni próbál, de p ijedtében rúg egyet, véletlenül eltalálja d2 könyökét, az olló d2 arcába fúródik, hátrahököl, megcsúszik, hanyatt vágódik, tarkóját beleveri egy fém szemetesvödörbe, rúg kettőt-hármat, majd elcsendesedik. p meredten nézi.)*

p: segítség!!! orvost!!! *(minden szereplő betódul az ajtón, dermedten nézik d2-t, végül m odamegy hozzá, megnézi a nyaki ütőerét, lemondóan legyint, legutoljára jön be d főorvosasszony, lerogy egy székre)*

d: no, írókám, most mindketten jól rábasztunk. hívja valaki a rendőrséget!

p: *(hipnotizáltan)* amikor megérkeztem újvidékre, mindenki eltűnt.

vége

(Figyelem! A dráma nyomokban – eredeti vagy torzított formában – Gobby Fehér Gyula-, Ladik Katalin-, Petri György- és Sziveri János-idézeteket tartalmazhat, valamint a 2016. január 20-i Magyar Szó Ébredés Wroclawban c. tudósításának egyes mondatait is fölhasználtam.)

Földi Andrea

De mi lesz Iszménével?

Művészetpszichológiai dolgozat

Traumatikus élmények nemcsak kedvezőtlen következményekkel járhatnak, hanem – egyfajta kreatív fordulattal – a traumában érintett személyek fejlődéséhez is hozzájárulhatnak [...] Joggal vetődik fel a kérdés, vajon a trauma után megfigyelhető kedvező fejlemények hozzájárulhatnak-e a művészi kreativitás fejlődéséhez, műalkotások születéséhez.¹

A nő egy királyi család utolsó élő leszármazottja volt és még alig múlt 30. Nővére erőszakos halála után – immár 5 éve – mély depresszióba süllyedt, életereje elhagyta, végtelen kiszolgáltatottságban és önként vállalt magányban élt testvére gyilkosánál – a nagybátyánál – családjuk vidéki kastélyában. Fivérei – a hatalom törvényes örökösei – egy jogvita következtében megölték egymást, így nagybátyjukra szállt a hatáskör, akivel valami fura, ambivalens, egymásra utalt érzelmi köteléket szöttek. A nő egy vérfertőző kapcsolatból született. Apja – aki a család asztrológusától kapva egy sugallatot feltárta származását – megtudta, hogy nem is vérszerinti családjánál nevelkedett, és hogy akibe beleszeretett, az a saját édesanyja, sőt azt is, hogy egy vita hevében tulajdon édesapját ölte meg. A gyilkosság idején ezt a tényt még nem tudta, nagy presztízssú ember lévén, a körülményeket önvédelemre hivatkozva sikerült eltussolni.

A nő – nevezzük Iszménének – 4 éves korában veszítette el az anyját, aki ekkoriban tudta meg, hogy a férje egyben a fia is. A tény annyira megrázta, hogy öngyilkos lett. Apja, aki kemény, karizmatikus ember volt, az események hatására összeroppant, kínzó önvád gyötörte, leginkább az bántotta, hogy képtelen volt meglátni az igazságot idejében – önbüntetésként kiszúrta saját szemeit és a mai napig elvonulva élt valahol Délkelet-Ázsiában, állítólag egy buddhista kolostorban, de ezt senki nem tudja pontosan.

Iszménéről három testvérével együtt nagybátyja, Kreón gondoskodott, aki – családjával – beköltözött hozzájuk fővárosi palotájukba és ideiglenesen – ikerpár fivérei nagykorúságáig – átvette a politikai hatalmat. Bátyjai 21 éves koruk elérése után (ekkor vehették át hivatalosan a hatalmat) megegyeztek, hogy felváltva uralkodnak, de amikor eljött az idő, Eteoklész – a nagybátyjuk

1 GEREVICH József, *Traumatikus élmények a művészetben = „Nem való ez, nem is álom...”*. Válogatás a 15 esztendőös *Művészet és pszichoanalízis-sorozat előadásából. Valachi Anna tiszteletére*, szerk. TAKÁCS Mónika, DEDE Éva, KEMÉNY Aranka, Bp., Ferenczi Sándor Egyesület, József Attila Társaság, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2017, 229–230, http://jatarsasag.hu/wp-content/uploads/2017/06/Nem-val%C3%B3-ez-nem-is-%C3%A1l%C3%B3m-ny%C3%A9g-A9gl_h%C3%A1tlappal.pdf?fbclid=IwAR1G0LEpNCVJXqE3CbAXDJcPO8ISt3n5nfD3FdU4EIIhrM-Ko4c58ySFe6M (Megtekintve: 2019. 06. 04.)

mesterkedésének hatására – nem adta át ikertestvéreinek a hatalmat, sőt elűzte őt az országból. Polüneikész atya természetét örökölte, a száműzetésében szövetségeseket toborzott, mert fegyveres konfliktussal kívánta megszerezni azt, ami neki járt.

Így Iszméné 16 éves korában egy helyi háborút is megélt, amelyben fivérei kioltották egymás életét. Ezért aztán ismét nagybátyjuk került az ország élére, és ő Polüneikészt hazaárulónak minősítette, nem engedte eltemetni saját hazájában, sőt mivel éppen szükségállapotot rendelt el, kihirdette, hogy ha ezt valaki mégis megteszi – ki fogja végeztetni. Iszméné nővére, Antigoné bipoláris zavarokkal küzdött – ami hatalmas igazságérzettel és nagy belső erővel párosult – a háború borzalmi és testvérei elvesztése után mániás szakaszba került, és nyilvánosan eltemette Polüneikészt. Talán, ha titokban teszi, Kreón el tudja tussolni a dolgot, de így – ahogy korábban ígérte – ki kellett végeznie unokahúgát. Tettét egy másik tény is befolyásolta: egy szem fia és Antigoné egy párt alkottak. Kreón rettegett még egy vérfertőző kapcsolattól, attól, hogy az első unokatestvérek szerelméből unokái szülessenek, így kapóra jött unokahúga ellenszegülése.

Antigoné erőszakos halála, az események illetően fordulata ebben a rendkívül terhelt családban további embereket sodort mentálisan kilátástalan állapotba. Kreón drogfüggő, érzelmileg instabil fia szerelmi bánatában szándékosan túladagolta magát. Erről búcsúlevele tanúskodott, ez a tragédia Kreón feleségét is magával sodorta, aki hatalommániás férje mellett már évtizedek óta elképesztően magányos volt, szinte semmit nem tehetett önállóan, férje emberei állandóan szemmel tartották. Ezért senki nem tudta elképzelni, hogyan férhetett hozzá férje pisztolyához, amivel főbe lőtte magát. Kreón a történetek hatására megroppant, titokban gyógykezelték, néha megjelent a nyilvánosság előtt, de az országot az emberei irányították legalább egy évig. Az elszenvedett háború és az uralkodócsalád tragédiája hatalmas feszültséget generált az országban. Kreónt óriási ambíciója viszonylag gyorsan átsegítette a krízisen és megkezdte a helyzet stabilizálását. Iszméné iránt pedig meglepően nagy gyengédséget és felelősséget érzett.

De vajon mi történt a lánnyal, akinek sorsát Szophoklész trilógiájából ismerjük leginkább, vajon az ókori szerző miért hagyta életben pont őt? Miért nem lett ő is öngyilkos? Ilyen előélettel szinte képtelenség normális, bizalmon alapuló emberi kapcsolatokat építeni. Anélkül pedig minek is az élet? Ha Diderot fejezte volna be a történetet, akkor talán Iszméné apáca lesz? Ha De Sade márki, talán kéjenc, szexuálisan aberrált? Ha Shakespeare, akkor szül három fiút, akik ölik egymást a hatalomért? Ha Garcia Lorca, akkor sok hasonló nővel szenved tovább? Ha Almodovar, akkor talán sikeres, de megcsömörlött művésszé válik? Hogy folytatódna ez a történet a 21. században? Vajon mi lesz a többszörösen és folyamatosan traumatizált emberekkel?

Írásom a fantázia szüleménye, hipotézis. Egy krónikus, poszttraumás stresszben szenvedő, depressziós, igen nehéz sorsú irodalmi mellékszereplő története, lehetséges megküzdési stratégiája áthelyezve a mába. Családja történetét ezért is kellett ilyen hosszan leírnom, hogy az olvasóban is keletkezzen valamiféle elviselhetlenség érzés. A Labdakidák tragédiája három generációra nyúlik vissza, a történetük pontosan rekonstruálható Aiszkülosz,² Szophoklész³ és Euripidész⁴ drámáiból.

2 AISZKHÜLOSZ, *Heten Théba ellen*, ford. JÁNOSY István = AISZKHÜLOSZ *drámái*, Bp., Európa, 1985.

3 Thébai mondakör: Oidipusz király, Oidipusz Kolónoszban, Antigoné. Ld. SZOPHOKLÉSZ *drámái*, Bp., Európa, 1983.

4 EURIPIDÉSZ, *Phoinikiai nők*, ford. KÁRPÁTY Csilla = EURIPIDÉSZ *összes drámái*, Bp., Európa, 1984. – Antigoné itt nem hal meg, együtt indulnak világgá a vak Oidipusz királlyal.

Művészetpszichológiailag azért válik vizsgálhatóvá, mert a traumatikus élmények hatására – egyfajta kreatív fordulattal – Iszméné alkotásba kezd. A szakirodalom, amit használtam, segít leírni a pszichobiográfiáját, -patológiáját, azt, hogy hogyan talál rá az alkotásra, *milyen készségek mentén tud ez lánggra lobbanni*, hogyan küzdi át magát a transzgenerációs átkon, mely traumáira milyen művészi válaszokat ad, amihez **valóban élt művészek** élettörténeteit és a róluk szóló tanulmányokat (pszichobiográfia) használtam.

Az utolsó tragédia bekövetkeztekor – nővére halála után – Iszméné mentalizálatlan, érzéseit nem tudta differenciálni, szorongásai szinte gúzsba kötötték, nehezen kötődött, kötődik, viselkedése akkoriban nagyon zavaros volt, magát értéktelennek tartotta, a világot pedig veszélyesnek. Szuicid hajlamai lassan már csillapodtak, de visszatérő álmai erősen gyötörték. Mindig ugyanazt álmodta, nem tudott kiszabadulni valahonnan. Kreón végtelen szánalmat érzett a lány iránt, és népszerűtlenségét is növelte, hogy Iszméné nem kívánt semmilyen formában a nyilvánosság elé állni, semmiféle társadalmi elvárásnak nem tudott, és nem is akart megfelelni. Elzártan élt a család egyik vidéki kastélyában és a közvetlen személyzetén kívül nem találkozott senkivel, már iskoláit is magántanulóként fejezte be. Két dologban lelte igazán örömét: a természetben és a művészetben, azon belül is a festészet élvezetében. Esztétikai érzékenysége, fogékonysága a ritmus, az egyensúly, a harmónia és az egység iránt már kisgyermekkorában megmutatkozott. Testvérei halála után teljesen magába roskadt, eleinte csak firkálgatott, kusza, erőtlen vonalakat, monoton módon. Egy kapaszkodót kereső ember gesztusai voltak ezek, Kreón érezte, hogy Iszménén ez segít, megnyugtatja, kiegyensúlyozza. Több sikertelen terápiás kísérlet után a nagybácsi megpróbálkozott a művészet eszközeivel. Az évek során sok szakemberrel konzultált, tudta, hogy „a traumák művészi alkotások motivációs forrásai és témái lehetnek; a művészi kreativitás pedig hozzájárulhat, de nem minden esetben, a traumatikus élmények hatékony feldolgozásához.”⁵ És az újonnan szerződött fiatal, kedves, szinte láthatatlan művészetterapeuta-nőt Iszméné valamiért megtűrte maga mellett. Érdekes anyagokat, eszközöket hozott neki: agyagot, szenet, pasztellkrétát. Iszméné *kézügyességét* anyjától-nagyanyjától örökölte, Iokaszté szépen tudott szőni, sok textil maradt utána. Az akvarellfesték is nagyon szórakoztatta, szeretett festeni, szerette, ahogy a festék kontrollálatlanul szétfolyt a papíron.

... a kreativitás tartományai közül ugyanis a képesség kedvez leginkább az álomszerű, regresszív munkamódnak, itt érvényesülhetnek legintenzívebben a tudattalan működését jellemző elsődleges folyamatok, amelyek mind az alkotás inspirációs fázisában, mind a pszichopatológiai megnyilvánulásokban megjelennek⁶

És Iszméné egyre *kitartóbban* dolgozott, megismerte az új anyagok használatát, és egyre kvalitásosabb, technikailag megalapozott képek kerültek ki a keze alól.

És szerette, amikor festményeket nézegettek kint a kertben, reprotokat. Alig beszéltek, csak ültek és lassan múltatták az időt. Sokat inspirálódott a terapeutanő által felkínált képekből, de családjából örökölt *esztétikai intelligenciájára* is bátran hagyatkozhatott. Mivel imádta a fákat, sokat rajzolt is. Első fái elég sivárra, kopárrá, élettelenre sikeredtek, mindig kietlen, gátolt tájon álltak, mégis kedvelte őket, a belső képeit. A legjobban göcsörtöket, kis odúkat szeretett rajzolni a fáira, így

5 GEREVICH, i. m., 229.

6 KÖVÁRY Zoltán, *Látomás és indulat a képzőművészetben* = „Nem való ez, nem is álom...”, i. m. 208.

olyanok voltak, mintha tele lennének sebekkel. A terapeutája egyik nap **Csontváry** *A magányos cédrus* című látomásával állított be. A fában felsejlett egy másik ember sorsa, elszigeteltsége. Iszménét lenyűgözte a cédrus küzdelme, ahogy a növény próbál ellenállni a külső körülményeknek, a pusztító viharoknak. Ez valahogy oldotta a magányát és a küzdelem kis szikrája is felizzott lényében. Segítője közreműködésével kezdte megérteni, hogy mit is jelentenek a saját fája, mi is munkál benne, milyen érzelmek, milyen gyötrelmek. Ezzel párhuzamosan elkezdte érdekelni a külvilág, már úgy rajzolt fát, hogy előtte a kertben pontosan megfigyelte. *Érzékelési fogékonysága* kifinomultabbá vált. Izgalmas elfoglaltságnak tűnt a növényeket, pillangókat, bogarakat megfigyelni és pontosan lerajzolni. Ez valamiféle új élmény volt, képessé vált magán kívül, másra is figyelni. A természetben biztonságban volt.

Az elkövetkezendő időszak Csontváryról szólt, a művész tájképeibe mélyedtek. A terapeuta úgy vélte, hogy Iszméné természet iránti rajongása hasonló jellegzetességeket mutat, mint a festőé. „A természettel való szoros érzelmi kapcsolat, ami időnként az elragadtatás eksztatikus állapotaihoz is elvezet, a szelf és a tárgy újraegyesülését eredményezi, és hozzájárul a megnyugtató szimbiózis helyreállításához. Így válik a természet az anya szimbólumává.”⁷ Néha már kimerészkedtek a kastély kertjéből, távolabbra mentek, a tóhoz, az erő szélére. Iszméné magánya, elszigeteltsége oldódni látszott. Néha már az anyjáról is hajlandó volt beszélni. Akárcsak Csontvárynál – nála is az elveszett anyai tárgyat egy személyesen megalkotott szimbólum reprezentálta, úgy tűnt, ez mindkettőjüknél meghatározó volt: a természettel való szoros, idealizáló kapcsolat, ami a romantika óta egyébként egy fontos művészeti toposz. „A szimbólumképzés a veszteségből származik; a fájdalmat és az egész gyászunkat magában foglaló kreatív tevékenység.”⁸

A segítője egy napon tovább merészkedett, megmutatta Iszménének **Leonardo Szent Anna harmadmagával** című festményét és arra kérte, mondja el, szerinte kik vannak a képen. Iszménét megnyugtatta a családi hangulat, három generációt látott, egy nagyszülőt, egy anyát és egy csecsemőt. Két órán keresztül, meditatív állapotban, mozdulatlanul nézte a festményt, a három nemzedéket, azt, ami neki nem adatott meg, hisz anyja egyben a nagyanyja volt, apja, Oidipusz – ugyan nem szándékosan, de – elvette feleségül a saját vér szerinti anyját. Mint később megtudta, a kép kicsit mást ábrázolt, habár a nők a festményen tényleg rokonok voltak. Leonardo da Vinci is sokban hasonlított Iszménére, a lassúság jellemezte,

... nyugodt békeszeretettel tűnt fel, minden ellenségeskedést és viszályt került. Szelíd volt és jóságos mindenkivel – a húsételt elutasította magától, mert nincs jogunk állatoktól az életet elrabolni [...] Elítélte a háborút és a vérontást, és azt tartotta, hogy az ember nem annyira az állatvilág királya, inkább a legrosszabb minden vadállat közül.⁹

Leonardo egy egyéjszakás kalandból született, korán elszakították édesanyjától, apja vette át a nevelését. Ez a tény annyira felkeltette Iszméné érdeklődését, hogy belemélyedett Leonardo élettörténetébe, szerette a kort is, amiben a festő élt, a reneszánsz lassúságát. Ekkor tért át az olajfestékre,

7 Uo., 215.

8 Uo.

9 Sigmund FREUD, *Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke* = Uő, *Esszék*, Bp., Gondolat, 1982, 261.

amelynek ráérős száradási ideje lehetővé tette, hogy bármikor átalakítsa a festményét, vagy akár félbe is hagyhatta. Első kísérlete az olajjal egy olyan képet eredményezett, amin megpróbálta kettéválasztani anyját és nagyanyját, próbálta két alaknak rajzolni őket, de ez sokáig nem sikerült. Csak színeket, mértani formákat és a fényt használta. Belső képekkel dolgozott, a fantáziájával, ami hatalmas volt, ezért hatalmas képeket festett. Szerette ezt szűk térben művelni, kis, keskeny helyiségben, ahonnan csak később vitték át a festményeket a tágas műterembe, ahol már távolabbról is rálátott. Ekkor egy új világ tárult elé, amit kívülről látott, ő volt, de másként. Ezt a pillanatot mindig nagyon várta, a távolságot, amivel magára nézhet. Szerette ezt a folyamatot, közvetlen élményeit esztétikai struktúrába rendezte, *teremtő képzelete* segítette ebben. A terapeutája mellé Kreón egy festőművészt is felfogadott, aki Iszméné technikai tudását csiszolgatta. Iszméné képei egyre tehetségesebbek lettek, és ezzel párhuzamosan terápiáját is egyre komolyabban vette. Olvasmányából tudta, hogy „Leonardo maga, igazságszeretetével, és tudásvágyával nem utasította volna el a kísérletet, hogy lényének apró sajátosságaiából, és rejtélyeiből lelki és szellemi fejlődésének feltételeit megfejtsük”.¹⁰ Egyre jobban érdekelte, hogy honnan jött és hogyan vált ilyenné. „Festészete részben ebből táplálkozhatott; a pszichoanalitikus művészetelmélet alaptézise szerint a művész fantázia-tartalmainak kreatív transzformációját végzi el az alkotás során, ezek a fantáziák pedig alapvetően a traumák okozta belső törések megoldására szerveződnek tudattalanul”¹¹

Megtanulta készítéseit megrostálni, kontrolláltan kifejezni, és megtanult a múltban szerzett és a közvetlen érzéki benyomásaival dolgozni. A művészetterápia, az intenzív rajzolás, festés, művészettörténeti jártasság pár év leforgása alatt biztos *esztétikai itéletalkotáshoz* vezetett. „A művészi tehetség komplex jártasság, hat egyformán lényeges, egymással összefüggő tényezőből tevődik össze. Az első három, a kézügyesség, a kitartás, és az esztétikai intelligencia. [...] A másik három tényező: az érzékelési fogékonyság, a teremtő képzelet és az esztétikai ítélőképesség.”¹² Az első három Iszméné inkább örökölte, az utóbbi három készséget már inkább maga szerezte, érdeklődése és tehetsége kibontakozásának kísérőtényezői voltak.

Ahogy megismerkedett kedvencei életrajzával, rájött, hogy szinte mindnek voltak problémái az édesanyjával. **Egon Schielét** perverz módon kicsit irigyelte, azt, hogy egész életében konfliktusban állhatott az anyjával. Schiele *Halott anya* című képe szinte beleégett a retinájába, a csecsemő vastagon beburkolt alakja, az a nagy fekete vonal, sötétség, ami elválasztja az anyjától. Ebből az élményből, fájdalomból születtek a hatalmas sötét háttérből előbukkanó világos fénypontokat ábrázoló absztrakt képei, az érzelmi depriváció és elhanyagolás kreatív lenyomatai. Az elhanyagolás élményébe apja elvesztése is közrejátszott. Ő ugyan nem halt meg, de szégyenében eltávolodott tőlük. Érzelmileg és fizikailag is – világgá ment. Úgy tudták, hogy valahol Thaiföldön lehet, de soha nem derült ki, hol is van valójában, mert nem akarta, hogy kiderüljön.

Iszméné absztrakt, nonfiguratív képein mindig felismerhetőek voltak azokat a festmények is, amelyek inspirálták; a színei, a kompozíció hasonlósága. Az alkotások könnyedsége, rugalmassága

10 *Uo.*, 319.

11 KÖVÁRY, i. m., 218.

12 Norman C. MEIER, *A művészi tehetség összetevői = Művészetpszichológia*, szerk. HALÁSZ László, Bp., Gondolat, 1983, 50–51.

viszont teljesen ambivalens viszonyban állt a nő pszichopatológiájával, valami egészen eredeti született ebből a szimbiózisból.

Edvard Munch norvég festő ötévesen veszítette el édesanyját, majd egyik nővérét, később apját és egyik öccsét. 1908-ban bekövetkezett összeomlásáig és pszichiátriai kezelésének megkezdéséig a gyászfeldolgozás festészeti kísérlete végigvonul életművén. Festményein a szorongásos zavar és pánikroham ábrázolása mellett a gyász témái jelennek meg: *Beteg gyermek* (1885–86), *A Halál és a lányka* (1893), *Halottas ágynál* (1895), *Halál a betegszobában* (1895), *Halott anya és gyermeke* (1897–99).¹³

Gyászfeldolgozásában Munch képei sokat jelentettek Iszménének. „A kutatók megegyeznek abban, hogy a kreatív emberek képessé válnak arra, hogy negatív élettapasztalataikat munkájuk inspirációjába kanalizálják, és a kreativitást, mint megküzdési (coping) stratégiát alkalmazzák a nehézségek legyőzésére.”¹⁴

Munch viszont nem ihlette alkotásra, inkább csak valamiféle belátáshoz juttatta. Fivérei halála jelentette az utolsó cseppet a pohárban. Talán, ha ők nem ölik meg egymást, Iszméné sem kerül ennyire mély depresszióba. Megmaradnak egymásnak ők négyen, testvérek.

A háborús trauma tartóssá váló pszichotikus megbetegedést facilitálhat; Iszménénél szürreális víziókban, maró iróniában (ekkor időlegesen felhagyott az absztrakt képekkel), érzelmi távolságtartásban nyilvánult meg; szorongását és gyászát átültette a festővászonra. Nagy felfedezés volt **Otto Dix**, akinek az egész életművére rányomta a bélyegét a két világháború. Munkásságában a háborúhoz való viszonya a heroizmustól a pacifizmusig széles skálán mozog. Iszménét megragadták a rombolás képei. Dix *A háború borzalmai* címmel készített rézkarcsorozatot a nő egy aukció katalógusában látta először, és nem volt kérdés, hogy megszerzi. Ilyen erőt már régen érzett, szinte soha nem akart, de most igen. Még Kreóonnal is beszélnie kellett, hogy célját elérje. Ismeretlen, új helyzet volt ez mindenkinek. Dix *Skátjátékosok* című képét csak reprodukción tanulmányozhatta. A három, alsó végtagok nélkül kártyázó figurában fivereit és Kreónt látta, azt fantáziálta, hogy nem haltak meg, végtagjaik elvesztése után felhagytak az egymás elleni harccal és sikerült megegyezniük hármasban. E kép hatására született első szürreálisabb festménye, amelyben könyörtelenül megfestette a háború súlyos következményeit. Képessé vált tudatos és tudattalan folyamatait együtt ábrázolni, képzelete már nem ellene dolgozott, habár belső világa még mindig tele volt szorongással és félelemmel, de megtanult együtt élni vele.

Nővérét is újrateremtette magában, noha nem olyan harcosra, mint azt a valóságból ismerte. Képzeletében le tudta beszélni a tiltott temetésről, arról, hogy abban a pattanásig feszült helyzetben, mániás állapotban, tévesen cselekedjen. Azt, hogy Kreón kivégezte Antigonét, Iszméné soha nem tudta megbocsátani, nagybátyjával való kapcsolatát a minimálisra csökkentette. Nővére újraalkotásához egy mitológiai történetet használt, a *Pygmaliont*. Akit sajátos hangulatban és értelmezési keretben **René Magritte** is újjászült *A lehetetlen megkísértése* című festményén. A képen egy öltönyös férfi, a festő – az eredeti történet szerint a „szobrász” – szobrot fest, egy meztelen nő szobrát. A szobor még nincs teljesen készen. A jelenet megörökítésének pillanatában a festő éppen a nő

13 GEREVICH, i. m., 233.

14 Uo., 229.

bal karját festi. Iszménét is kísértette ez a lehetőség, elkezdett az olajjal kicsit három dimenzióban dolgozni. Az alapra Pygmalion alakjánál falapokat ragasztott, csak utána alapozott. A figura enyhén kiemelkedett a kép síkjából és hatalmas volt. Egy igazi, erős nővér.

Ishménének nem igazán voltak barátai, a társas kapcsolatok nem tartoztak az erősségei közé, a terapeutáján, festő tanárán, Kreónon és néhány szobalányon, takarítón kívül szinte nem is találkozott senkivel. Néha jöttek páran megnézni a képeit, de akkor is inkább elvonult. Partnerkapcsolatai mindig sikertelenek voltak, de már ezeknek a férfiaknak az emléke is rég elhomályosult. Nem hagytak benne mély benyomást, hisz semmi köze nem volt hozzájuk, hideg volt mindig ezekben a kapcsolatokban, kevésbé fázott nélkülük. Talán nem is tudta, hogyan kell embert szeretni. Ezen sokat gondolkodott, mert a szeretet érzését ismerte, a kertet például szívből szerette, vagy a terpentín szagát, a nap melegét, a frissen vágott fű illatát... Kreón egy időben mindenáron férjhez akarta adni, amiről hallani sem akart. Magritte lepellel beborított fejei (*Szerelmesek* című kép) pont olyanok voltak, mint ahogy ezt a kényszer-házasságosdit Iszméné képzelte, fojtogatónak élte meg Kreón autokrata, a társasági életbe való visszatérését erőltető attitűdjét. De félelemmel töltötte el az a gondolat is, hogy megszeret egy embert, akit majd ismét elveszíthet. Ilyen vesztesége már túl sok volt. Vágyott az élményre, de ennek elkerülése hasznosabbnak bizonyult számára.

A festményei csak szaporodtak és szaporodtak. Szeretett köztük lenni, ott volt körülötte a családja és a velük kapcsolatos összes érzése, amelyek már nem voltak annyira nehezek. Idővel tudott rájuk pozitívan gondolni, jó érzéssel. Ezek az emberek azonban nemcsak az ő sorsát szimbolizálták, hanem egy egész népet. A közvélemény egyre nehezebben tűrte, hogy az uralkodóház egyetlen élő képviselője ilyen hosszú időre elvonult a nyilvánosság elől. Kreón körül is egyre nagyobb volt a politikai feszültség, nem volt népszerű figura. Mindenki Iszménében reménykedett, hogy talán ő harmóniát tud teremteni az országban. Mindenki ki volt éhezve az uralkodócsalád történetére és látni szerették volna a „királylány” képeit. Kreónnak sikerült elérni, hogy unokahúga legalább fogadja az ország leghíresebb kurátorát, és neki maga mutassa meg a képeit. És a kurátort lenyűgözte, amit látott, egy délutánt átbeszélgettek Iszménével és aztán még sok másikat. A nő végül beleegyezett, hogy képeivel kilépjen a nyilvánosság elé is, és a legszemélyesebb magánügyét – a festészetét – közügyvé tegye. Iszménében nem volt ambíció, a kurátorban igen. Így az utolsó akadály is elhárult. A festmények bemutatását egy jól előkészített folyamat előzte meg. A nagy tapasztalatú kurátor ugyan elég biztos volt a sikerben, de a biztonság kedvéért létrehozta egy egyetemistákból álló tesztcsoportot. A kvantitatív módszer biztató eredményeket produkált. A kurátor kérésére összeállítottak egy kommunikációs és médiacsapatot is, ennek tagja lett Barabási Albert-László, a bostoni fizikus, aki kutatócsoportjával a matematika nyelvén írta le azt az igen rejtélyes jelenséget, amit sikernek hívnak. Barabásinak épp ebben az időben jelent meg egy könyve a sikerről, és fantasztikusan népszerű lett. Hónapokig vezette a bestseller listát. Barabási kutatásaira alapozva egy meglehetősen bátor kijelentést tett: „a művészetben nincs minőség”,¹⁵ „a művészvilág egy parányi sziget, amelynek tagjai maguk határozzák meg az ételüket”¹⁶ és „amikor megállapítjuk valaminek

15 BARABÁSI Albert-László, *A képlet*, Bp., Libri, 2018, 62.

16 Uo.

az értékét, egyértelműen a kontextus számít.”¹⁷ A kurátor nagyra tartotta a kutatót, volt egy pár sor *A képlet* című könyvben, ami eléggé meglepte, de hitt Barabásinak:

A hálózatok (értsd: kapcsolatok) azonban egyedül azokon a területeken fontosak (mint a művészet), ahol a teljesítmény és a minőség nagyon nehezen mérhető. Ami azt illeti, a művészetben a kapcsolati háló olyan mértékben meghatározza a sikert, hogy az még engem, a hálózatok tudományában jártas tudóst is meglepett.¹⁸

A kurátor azt kérte a kommunikációs és médiacsapat vezetőjétől, hogy erre a gondolatra építsék fel az egész stratégiájukat. A csapatot ezért gondosan válogatták, a készségek és a szakmai felkészültség mellé a kiterjedt kapcsolati háló is feltétel volt. Ez annyira jól sikerült, hogy még senki nem látott egyetlen képet sem, de már jelentkezett az anyag kiállításának jogaiért a New York-i MoMA, a Guggenheim, a Tate, a Pompidou, a Reina Sofia és a Louvre Abu Dhabi is. Hangsúlyozom, nem ismerték az anyagot, csak az alkotót, a kis európai királyság történetét és a kiállítás koncepcióját. Ami – többek között – abból állt, hogy Iszméné képei mellé kiállították az összes öt inspiráló eredeti (EREDETI!) festményt, az eredeti kép festőjének pszichobiográfiájából a képre vonatkozó információval együtt. Minden képet sikerült megszerezni, habár ez volt talán a legnehezebb és legköltségesebb feladat. Még a Magyar Állam is odaadta Csontváry cédrusát, pedig pár éve Bécsbe nem engedtek ki egy Brueghelt.

A vernissage-ra kezelhetetlen mennyiségű híresség, műgyűjtő, arisztokrata, kulturális újságíró és politikai szeretett volna bejutni. Az eseményt elképesztő méretű médiafelhajtás övezte. Iszméné külön fel kellett készíteni a tömegre, az érdeklődésre, de valamiért a szorongásnál erősebb volt benne az izgalom és a kíváncsiság. Ott akart lenni. És a kiállítás megnyitója minden képzeletet felülmúló siker lett, Iszméné teljesítményét mindenki fantasztikusnak látta, mert aznap mindenki így akarta látni, Iszméné képei valami kivételes jelentés hordozóivá váltak. És a művészvilágban a siker szimbiotikus. Iszméné ezen a napon befutott, és innentől már mindeknek az volt az érdeke, hogy ez így is maradjon. Persze ez őt annyira nem érdekelt, kidolgozta magából a múltját, képei hatalmasak voltak és elborították a falakat. És ekkor valahogy hálával tudott gondolni Kreónra is, testvére gyilkosára, legnagyobb élő ellenségére, itt értette meg, hogy nélküle nem maradt volna életben.

Feltűnt Iszménének egy magas férfi, aki háttal állt és már hosszú ideje nézte *Szerelem* című képét. Amikor közelebb ment, a férfi megfordult, világos garbójában, ősz hajával annyira fehérnek tűnt, mint egy hattyú. Bemutatkozott, Lohengrinnek hívták. Nagyon közlékeny volt és rögtön elmesélte, mi is jutott eszébe a képről: a két tönkrement házassága, a szerelemi, Judit¹⁹ és Elza.²⁰ Első beszélgetésnek ez némileg bizarr volt, de a kiállításról mégis együtt mentek el. A férfi csak egyet kért a nőtől, ne firtassa a múltját, azt, honnan jött. Iszménének ez nem esett nehezére. Egyszer azt olvasta valahol, hogy egy determinisztikus rendszert két módon lehet feloldani, terápiával vagy szerelemmel. Az előbbin már túl volt...

17 Uo.

18 Uo., 60–61.

19 BARTÓK Béla, *A kékszakállú herceg vára*, 1911.

20 Richard WAGNER, *Lohengrin*, 1845–1847.

Zalka Csenge Virág

Hamupipőke és a piramisok

Ókori görög és római mesék, mesemondók

Számosz virágzó szigetén járunk egy réges-régi napsütéses délutánon. Iadmón, a jómódú görög kereskedő házában udvarában, egy szőlőlugas árnyékában sötét bőrű, hajlott hátú férfi üldögél. Mesét mond, a kezeivel gesztikulál hozzá, szemei cinkosan csillognak. A ház népének néhány tagja hallgatja; tátott szájú gyerekek, amforákat és kosarakat cipelő férfiak és nők, akik csak megtorpantak egy pillanatra ... és egy fiatal lány, aki nemcsak különleges szépségével, de vörös hajzuhatagával is kitűnik a többiek közül. Rhodópisznak szólítják, de nem ez az igazi neve. A messzi Thrákiában, ahol született, még máshogy hívták, de amikor rabszolgaként Iadmón házába került, a gazdája kedélyesen „rózsás arcúnak” nevezte el, és azóta is így ismeri mindenki. Bár kevés szót ért a szigeten beszélt ión dialektusból, csillogó szemekkel, kipirult arccal hallgatja az öreg rabszolga előadását. Egyikük sem tudja, milyen nagy jövő áll előttük. Talán halálukig nem is fogják megtudni.

A jelenet két és fél évezreddel ezelőtt játszódik. A mesemondó a híres Aiszóposz (magyarosan-latinosan Ezópusz). A vörös hajú thrák szépség pedig az a lány, akit ma Hamupipőke néven ismerünk.

Ha ókori „mesemondásról” beszélünk, elsőre mindenkinek a nagy nevek jutnak eszébe: Homérosz, Hérodotosz, Hésziodosz. Középkorai tanulmányainkból feldereng az *Iliász* vagy az *Odüsszeia* (attól függően, kinek melyik volt kötelező) és persze a görög mitológia különböző mozzanatai, Zeusz félrelépéseitől Héraklész próbáiig. Az ókori görög énekmondókról szóló publikációkkal hosszú polcokat lehetne megtölteni a klasszika-filológia minden használt nyelvén.¹ A nagy görög eposzok születése, előadásuk módja, szerzőjük (vagy szerzőik) kiléte évszázadok óta izgatja a kutatók – és a történetmondók – fantáziáját. Most mégsem róluk lesz szó.

A szó, amit Aiszóposzra használ Hérodotosz és az életrajza, a λογοποιός (*logopoiós*).² Néha mesemondónak, néha meseírónak fordítják. Hérodotoszt magát is ezzel a szóval illették olykor: Ktésziasz *Persika* című művében így utal rá, pejoratív értelemben használva a kifejezést, mintha a

1 Ld. pl. RITOÓK Zsigmond, *A görög énekmondók*, Bp., Akadémiai, 1973; Albert LORD, *The singer of tales*, Cambridge, Harvard University Press, 2000.

2 HÉRODOTOSZ, *Historiai*, 2.134.3.

történetíró mindenféle mendemondákat fabrikált volna.³ A kifejezés a λόγος (*logos*) 'szó', 'beszéd' és a ποιέω (*poieo*) 'alkotni, csinálni' szavakból jött létre. Beszélő, történetalkotó. Ugyanezt használták azokra a szónokokra is, akik bíróság előtt tartottak meggyőző beszédeket, illetve azokra a kétes hírű alakokra, akiket szokás volt felbérelni, hogy egy-egy tárgyalás előtt az Agorán történeteket terjesszenek a per résztvevőiről, ezzel befolyásolva a közvéleményt egyik vagy másik irányba.⁴ A *logopoiosz* tehát prózai előadó, történetmondó és -alkotó, és szerepében, stílusában és megítélésében is elkülönül az ókori világ híres, magasröptű dalnokaitól. A műrai Nikolaosz szónok az i. sz. 5. században már a μυθοποιός (*mythopoiios*), 'mítoszalkotó, mítoszmondó' szót használta Aiszóposzra egy szónoki gyakorlatban, de ismét csak a beszéddel kapcsolatban: „Amikor megkérdezték Aiszóposzt, a mesemondót [*mythopoiios*]: 'Mi az emberek legnagyobb ereje?', ő azt válaszolta: 'A beszéd!' [*logos*]'”⁵.

Régóta zajlik a vita, hogy Aiszóposz vajon maga írta-e a gyűjteményét, vagy csak szóban elmondta a meséket, amiket aztán mások jegyezték le; hogy egyáltalán létezett-e, vagy csak elképzelt alak, aki a fabulák széles ókori tárházát sok mesemondó szájából a neve alá gyűjtötte. Akár ő mesélte őket, akár nem, a legtöbb „ezópuszi mese” valójában nagyon ősi hagyományok tövéből fakad, amelyek Indiáig vagy talán az emberiség hajnaláig nyúlnak vissza. A „púpos frígiai” tehát – amennyiben létezett – egy tehetséges láncszem volt a mesemondók hosszú sorában, akiknek köszönhetően a mesék mind a mai napig fennmaradtak.

Nem Aiszóposz azonban az egyetlen történetmondó, akiről az ókori forrásokból tudomásunk van. Bár a mesemondás, mint eredendően szóbeli műfaj, nehezen tetten érhető két-három évezred távlatából, lenyomataival találkozhatunk az írásos forrásokban is.

Dión Khrüszosztomosz, az i. sz. 1–2. század „aranyházú” szónoka, egy beszédében leírja a találkozását egy arkádiai öregasszonnyal, aki Héraklész szent ligetének közelében üldögélve, és a fia birkáit őrizve, mellesleg jövendőmondással és meséléssel is foglalkozott. Az anyóka, aki a helyi dór dialektust beszélt, megjósolta az utazónak eljövendő megpróbáltatásait, majd ellátta egy történettel is útravalóul – de csak miután kifejtette neki, hogy a valós történetek az istenektől származnak, és aki a saját elméje szüleményeit próbálja igaz történetként eladni, az sarlatán. A mese Héraklészről szólt, akinek Hermész megmutatja az Uralkodás és a Zsarnokság szimbolikus hegycúcsait. Előadás közben közben a mesemondó ősi hagyomány szerint öntudatosan többször is kijavította azokat, akik „rosszul tudták” a nagy hős származását és tetteit. Akár valóban létezett az anyó, akár irodalmi alkotás a kerettörténet kedvéért, a szerző a spontán mesemondás egy olyan idilli képéhez nyúlt vissza vele, amely az ő korában sokak számára ismerős lehetett.⁶ Egy másik beszédében Dión megint csak hétköznapi közegben emlegeti a mesemondókat. Eszmefuttatásában, mely arról szól, hányféle mesterséget űznek előadók és tanítómesterek a nyílt utcán és a járókelők színe előtt, megjegyzi, hogy a hippodrom környékén tolongó tömegben zenészek, táncosok,

3 PHÓTIOSZ, *Bibliothéké*, 72.107.

4 John KERNICK, *The Egypt of Herodotus*, London, B. Fellowes, 1841, 184; Alex GOTTESMAN, *Politics and the street in democratic Athens*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 149.

5 Műrai NIKOLAOSZ, *Khreia*, 118–120. [Saját fordítás – Z. Cs. V.]

6 Dión KHRÜSZOSZTOMOSZ, *Lógoi* 1, 51–84; Graham ANDERSON, *Fairytales in the ancient world*, London, New York, Routledge, 2000, 9.

zsonglőrök, énekesek és verseket felolvasó emberek mellett olyanok is foglalatostkodtak, akik történeteket (*historia*) vagy mítoszokat (*mythos*) meséltek az arra járó közönségnek.⁷ Zsivajgó, színes, hullámzó tömeg jelenik meg szemeink előtt, melyben utcazenészek, zsonglőrök és hangos szavú mesemondók versenyeznek egymással az emberek figyelméért – és pénzéért. Sok hasonló történetmondó egyben idegenvezetőként is működött; műemlékek, templomok, híres látnivalók környékén nyüzsgöttek, hogy történetekkel lássák el a messziről érkezett utazókat. A 2. századi szónok, Szamoszatai Lukianosz, aki híresen bizalmatlan volt az idegenvezetőkkel (*periegetai* vagy *exegetai*) kapcsolatban, *Szerelmeskedések* című művében leír egy ilyen találkozást:

Amint körüljártam Dionüszosz szentélyében az oszlopcsarnokokat, szemügyre vettem minden egyes festményt, s a látványban gyönyörködve mindjárt fel is frissítettem emlékezetemben a hősi regéket. Igaz, nyomban ketten-hárman is megrohmozta, hogy csekély fizetségért az összes tudnivalót elbeszéljék.⁸

Pauszaniász, a nagy utazó, szintén gyakran támaszkodott helyi idegenvezetőkre, amikor egy-egy város történeteit gyűjtötte össze; némelyiküket név szerint is megemlíti, és láthatóan megbízik a szavaikban.⁹ Utóbbi egyáltalán nem magától értetődő hozzáállás már az ókorban sem: ezek a bőbeszédű helyi vállalkozók kétségkívül nagyon szórakoztató előadásokat tudtak tartani pénz reményében, és gátlástalanul kitaláltak mindenféle új történetet, ha úgy tartotta kedvük – a folytonos beszéd és a megbízhatatlannak ítélt szóbeli források együtt az ókori szerzők és utazók kedvenc céltáblájává tették az idegenvezető figuráját.¹⁰

Az árkádiai anyóka eszmefuttatása nyomán meg kell említeni egy másik, mesemondókra használt rokon kifejezést, ami felbukkan a forrásokban: ez az *ἀρεταλόγοι* (*aretalógoi*). Két részből áll, a fent már említett *logos* mellett itt az *ἀρεταί* (*aretái*) szerepel, ami hőstettet, erényt, csodatételt, kiválóságot jelent. Ezzel a szóval azokat az előadókat illették, akik hősök és istenségek diadalmas tetteit mesélték el, és általában szentélyek vagy előkelő emberek szolgálatában álltak (bár a klasszika-filológia nagy tudósai évszázadok óta vitáznak a szó pontos jelentésén és a műfajt űző emberek társadalmi megítélésén¹¹). Név szerint két ilyen mesélőt ismerünk, Pürgiaszt és Ptolemaioszt, mindkettőjüket déloszi fogadalmi feliratokból, amiket egyiptomi isteneknek állítottak; bár egyikük egyben álomfejtőnek is nevezi magát, bizonyíték nincs rá, hogy hivatalos tisztségben a déloszi Szerapisz-szentélyhez tartoztak volna, vagy csak a környékén tevékenykedtek bőséges közönség reményében. Suetonius is ezt a szót használja, amikor arról ír, hogy Augustus császár a lakomáin

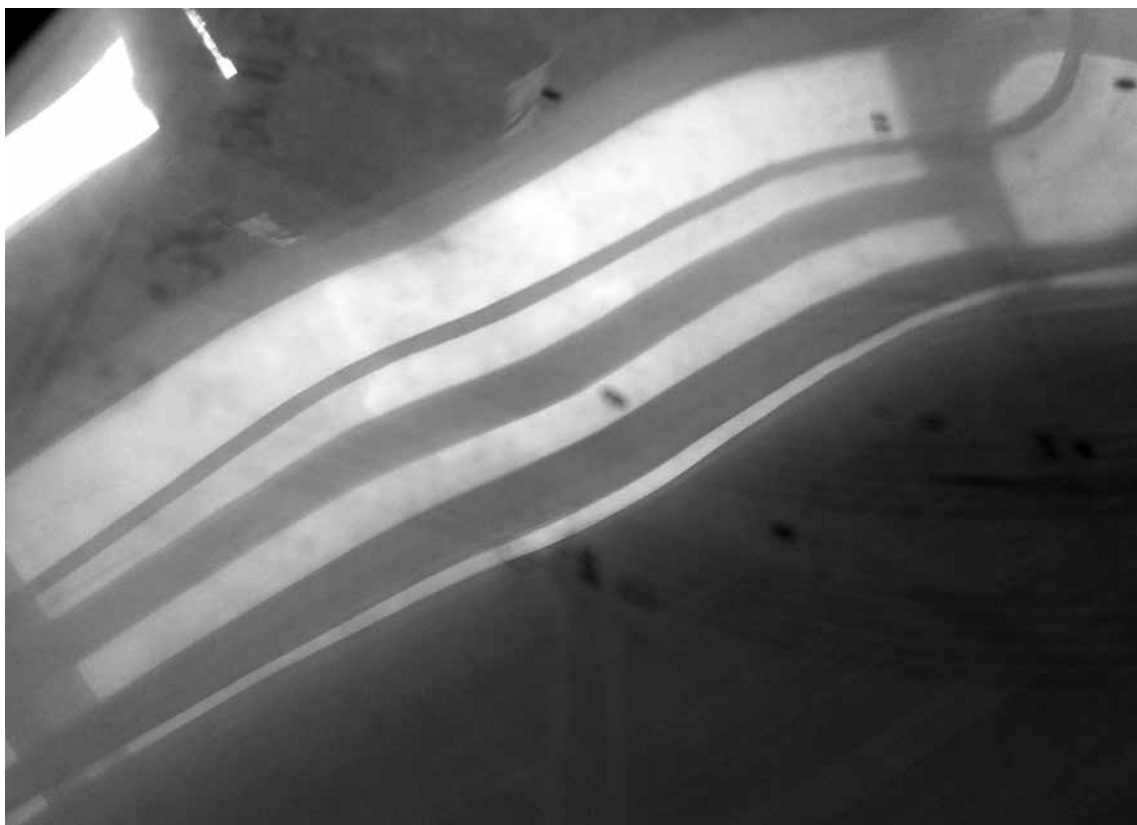
7 KHRÜSZOSZTOMOSZ, i. m., 20.10.

8 Szamoszatai LUKIANOSZ, *Szerelmeskedések* 7, ford. KÁRPÁTY Csilla = LUKIANOSZ *összes művei* I, Bp., Magyar Helikon, 1974, 797.

9 David E. AUNE, *Prolegomena to the study of oral tradition in the Hellenistic world = Jesus and the Oral Gospel Tradition*, ed. Henry WANSBOROUGH, London, Oxford, New York, New Delhi, Sydney, Bloomsbury, 2004, 73–74.

10 Lionel CASSON, *Travel in the ancient world*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1994, 264–267.

11 Salomon REINACH, *Les aratalogues dans l'antiquité*, Bulletin de Correspondance Hellénique, vol. 9, 1885, 257–265; Morton SMITH, *Prolegomena to a discussion of aretalogies, divine men, the gospels and Jesus*, Journal of Biblical Literature, vol. 90, 1970/2, 174–199.

Le Folie

gyakran foglalkoztatott történetmondókat, hogy szórakoztassák a vendégeit.¹² A hősookról és dicső tettekről való mesélés a szentélyek mellett már a kezdetek óta a lakomák és ünnepek sajátja is volt; az i. e. 6. századi költő és filozófus, a kolophóni Xenophanész szerint az ételek és italok elfogyasztása után volt illendő történetmondásba fogni.¹³ Kellemes dolog, jegyzi meg Hésziodosz is Melampúsz mondájának leírása közben, férfiak számára bőséges lakomákon az ételek elfogyasztása után, jóllakottan történeteket hallgatni.¹⁴ Plutarkhosz Thészeuszról szóló életrajzában megemlíti, hogy az athéni Oskophoria nevű ünnepnek rendszeres része volt a mesemondás – egyfajta rituális megemlékezés az athéni anyákról, akik egykoron a Minótaurosznak áldozatul választott gyerekeiket mesékkel próbálták megnyugtatni és bátorítani az útnak indulás előtt.¹⁵

Augustus történetek és történetmondók iránti érdeklődéséről egyébként nem is a fent említett az egyetlen adatunk: kicsivel később Suetonius azt is megemlíti, hogy amikor az uralkodó felébredt éjszaka, és nem tudott újra elaludni, felolvasókat vagy mesemondókat hívatott, akiknek a történetei álomba ringatták.¹⁶ A szerző itt már a latin *fabulatores* kifejezést használja – fabulamesélőkről van

12 Suetonius, *Divus Augustus*, 74.

13 Xenophanész, 22. töredék.

14 Hésziodosz, 274. töredék.

15 Plutarkhosz, *Thészeusz*, 23.2.

16 Suetonius, i. m., 78.

tehát szó. Ugyanazokról a fabulamesélőkről, akiknek közönségcsalogató szavait vette át vélhetően az Ifjabb Plinius, Caius Calvisius Rufus barátjához írt levelében: „Assem para et accipe auream fabulam” – „Adj egy *ast* [rézgarast], és kapsz egy arany mesét!” Illő kezdésnek gondolhatta, hiszen a levél pont anekdotákat tartalmaz.¹⁷ A hívogató kiáltás eszünkbe idézheti Dión utcai mesemondóit, akik a hippodrom tövében hallgatóságra vadásztak.

Iuvenalis, Suetonius éles nyelvű költő kortársa, 15. satírájában *mendax aretalogus* formában használja a görög kifejezést, megint csak pejoratív értelemben.¹⁸ Arról ír, hogy milyen elképesztő dolgokat – állatokat, növényeket – tisztelnek az emberek vallásos áhitattal más földeken, és hogy ha maga Odüsszeusz ilyen történetekkel tálalt volna ki Alkinoosz lakomáján, még őt is 'hazug fecsegőnek' bélyegezték volna. Különbség van tehát Odüsszeusz legendás, Homérosz által megénekelte kalandjai és az üres fecsegés között. Mai szóval azt mondanák, „sztorizik”, minden szava „mese, meskete.” Hasonló módon a mesemondók iránti érdeklődést használja a *Historia Augusta* egyik szerzője, hogy rossz fényben tüntesse fel Clodius Albinus császárt: állítása szerint (melyet Septimius Severus, Albinus legyőzőjének szájába ad), az uralkodó írott források helyett „öregaszonyok énekeit hallgatta, és ahhoz hasonló milétoszi történeteket, mint amelyet barátja, Apuleius alkotott”.¹⁹ A „milétoszi történet” kifejezés az ókorban a kalandos, szórakoztató, komoly céllal vagy tanulsággal nem rendelkező sztorikat jelölte – mint amilyen a fent említett Apuleius tollából származó *Aranyszamár* is, a műfaj kétségkívül legsikeresebb képviselője. Témánk szempontjából érdekes, hogy az egyik legismertebb ókori tündérmese, Ámor és Pszükhé története, pont ebből a forrásból ismert. Tetten érhető itt is, mint Hérodotosz esetében, a mesemondás a hazugsággal való összemosódása. A hétköznapi, prózai mesemondás sok ókori forrásban a hazudozással, ámitással, megbízhatatlansággal volt egyenlő.²⁰ Ezzel a hozzáállással a mai napig küzdenek a hivatásos mesélők: jómagam is sokszor találkozom a szakmám kapcsán az örökzöld viccel, hogy „a politikusok, na azok mesélnek igazán jókat!”

Hogy pontosan milyen meséket szeretett hallgatni az isteni Augustus elalvás előtt, vagy milyen legendákat mondott Pürgiasz és Ptolemaiosz a Délosz szigetére látogató zarándokoknak, az sajnos az idők homályába vész. Vannak azonban történetek, Aiszóposz fabuláin kívül is, amelyek az ókor óta töretlen népszerűségnek örvendenek, vagy a gyökereik egészen Hellász fénykoráig nyúlnak. Kanyarodjunk hát vissza a fent emlegetett thrák rabszolganőhöz egy pillanatra. Rhodópiszról Hérodotosz, a nagy történetmesélő, annyit árul el, hogy busásan gazdag kurtizán volt, aki Egyiptomba került, és Szapphó, a költőnő bátyja szabadította fel – cáfolja azonban a görög mendemondát, mely szerint Menkauré fáraó gízai piramisát a hölgy a saját pénzén építtette volna fel. Sztrabón, az i. e. 1. és az i. sz. 1. század fordulóján élt földrajzi író tovább színezi a történetet helyi hagyomány alapján: szerinte Rhodópisz, akit Szapphó bátyja vitt magával Naukratisz városába, egy nap a Nílus partján fürdőzve levette a szandálját, amit egy sasmadár elragadott a szolgálója kezéből. A sas a szandált Memphisz felett repülve a fáraó ölébe pottyantotta, aki éppen törvényt ült a palotája

17 Ifj. PLINIUS, *Epistulae*, 2.20. [Saját fordítás – Z. Cs. V.]

18 IUVENALIS, *Satirae*, 15.15.

19 *Historia Augusta*, 12.12.

20 ANDERSON, i. m., 9–11.

udvarán. A különös jelenségtől és a kecses kis láb lenyomatától elámulva a fáraó parancsot adott, hogy próbálják fel a szandált minden lányra, míg meg nem lelik a tulajdonosát. Amikor a küldöncök végül rábukkantak Rhodópiszra, magukkal vitték a fáraóhoz, aki rögtön feleségül is vette. Az ő sírja, fűzi hozzá rendíthetetlen meggyőződéssel Sztrabón, a harmadik nagy gízai (Menkauré) piramis.²¹ Ebben a történetben tehát Hamupipőke meséjének egy nagyon korai (és szó szerinti) nyomára bukkanhatunk.

Sztrabóonnal nagyjából egy időben Konón, a mitográfus, egy másik ismerős mese egyik legkorábbi verzióját vetette papírra; valószínűleg helyi legenda volt, talán pont lelkes idegenvezetők ajkáról, mely egy epheszosi oltár eredetét magyarázta. Két epheszosi pásztorról szól, akik egy hegy oldalában legeltetve méhekre lesznek figyelmesek, amelyek egy barlang szájából rajzanak kifelé. Egyikük kosárba ül, másikuk pedig kötelen leereszti őt a barlang mélyére, ahol méz és arany található bőséggel. A pásztor háromszor rakja tele arannyal a kosarat, társa pedig háromszor húzza fel. Amikor végül a kincskereső maga is fel szeretne jutni a felszínre, gyanakodni kezd, hogy a társa esetleg valami gonoszsgót forral, hogy magának tarthassa meg az aranyat, így maga helyett egy követ tesz a kosárba. Gyanúja beigazolódik: a másik pásztor a felszín közelében egyszerre csak elengedi a kötelet, és a kosár visszazuhan a mélybe. A barlangban rekedt férfit kilátástalan helyzetből maga Apollón szabadítja meg, aki álmában megjelenik neki és tanáccsal látja el. A pásztor egy éles kővel megsebzí magát, és addig vár, míg a vér szagára összegyűlő keselyűk a felszínre nem repítik. Hazatérve rögtön bíróságra viszi az ügyet; a bírák az arany egyik felét neki ítélik, a másik felét pedig Apollónnak és Artemisznek. A meggazdagodott pásztor emlékül oltárt emeltet Apollón Güpaeiosz (a Keselyű Apollón) tiszteletére.²² Magyar olvasóknak különösen ismerős lehet a történet: a Fehérlófia, nemzetközileg ismertebb nevén *A három elrabolt királykisasszony* mesetípus (ATU 301) ókori előzményét érhetjük tetten benne. Királynők helyett itt arany kerül kosárban a felszínre, ám a kapzsi segítőtárs árulása és a kosárba helyezett kő visszazuhanása az elmúlt kétezer évben semmit sem változott. Szintúgy továbbélő elem, hogy a föld mélyén csapdába esett férfi madarak segítségével jut vissza a felszínre, és saját vérét áldozza cserébe (ahogy Fehérlófia – és sok alteregója – is kivág a saját lábából egy darabot, hogy megetesse vele a griffmadarat). Néprajztudósok Fehérlófia meséjét sámánisztikus gyökerekhez kötik; érdekes kérdés, vajon Epheszoszba honnan került a történet.

Egy harmadik példa ismert tündérmeséink ókori gyökereire Argosz és Tirünsz városaihoz kötődik. A legenda szerint a király (Anaxagorasz vagy Próteusz) három lányát örület szállta meg, egyesek szerint, mert megtagadták Dionüszosz szent rítusait, mások szerint, mert azzal kérkedtek, hogy az apjuk gazdagabb Héra istennőnél. A tomboló királynők bebarangolták Argolisz vidékét, majd Árkádiát és az egész Peloponnészoszt, míg végül kétségbeesett apjuk Melampúszhoz, a nagyhírű látnokhoz és gyógyítóhoz fordult segítségért. Melampúsz a királyság egyharmadát kérte cserébe, amit az uralkodó először megtagadott, ám amikor a nők őrjöngése nem enyhült, végül meggondolta magát. Melampúsz azonban ekkor már kétharmadot követelt – egyet magának, egyet pedig a bátyjának. A király kényszerűségből belement az alkuba. Melampúsz ekkor, több más fiatal férfi kíséretében, addig kergette a királynőket, amíg sikerült kettőt megtisztítania az örülettől (a harmadik meghalt). A látó és a bátyja feleségül vették a két meggyógyított lányt, és elfoglalták saját

21 SZTRABÓN, *Geógraphika*, 17.33.

22 KONÓN, *Diegeseis*, 35.

királyságaik trónját.²³ A Grimm vagy a magyar népmesékben jártasabb olvasónak rögtön feltűnhet a párhuzam: a történet erősen hasonlít *A széttáncolt cipellők* néven ismert mesetípushoz (ATU 306). A mese sok változatában a(z egy, három, hét vagy tizenkettő) királylány éjjelente kiszökösik a várból, hogy örült táncmulatságba menjen, ahol elvarázsolt királyfiak vagy egyenesen ördögök a táncpartnerek. Sokszor átok ül a lányokon, amit egy furfangos legénynek (pásztornak, kondásnak, katonának) kell megtörnie a saját varázseszközei segítségével, mielőtt feleségül veheti az egyik lányt és elnyerheti a fele királyságot. Még a halálos áldozat sem ritka eset: az ördögökkel táncoló verziókban az ártatlanságukat elvesztett nővéreket gyakran halállal büntetik.

A fentiekén kívül számtalan példát lehetne még említeni, Polüphemosz, az egyszemű óriás történetétől (mely a Kaukázustól Spanyolországig sok helyen ma is létezik) egészen az Argó mítoszáig, amely *A repülő hajó* nemzetközi népmesetípusában (ATU 513) él tovább. Mindannyiuk esetében a klasszikus „tyúk vagy tojás” dilemma áll fenn: vajon már az ókori görög-római időkben is népmeseként éltek a hagyományok, és abból merített a mitológia, vagy a mitológia szivárgott le szépen lassan a hétköznapi mesemondók repertoárjába? 2015-ben a Kea szigetén rendezett Európai Mesemondó Konferencián Maria Vrachionidou görög néprajzkutató tartott előadást ebben a témában az összegyűlt nemzetközi mesemondó közönségnek. Egyik legérzékletesebb példája egy épeiroszi modern görög népmese volt, melyben Isten elveszi a tüzet az emberektől, és azt egy furfangos anyóka lopja vissza egy belül kifúrt sétapálca segítségével.²⁴ Prométheusz híres mítosza köszön vissza ebben a kis történetben, és a kérdés továbbra is megválaszolatlan: sok-sok névtelen furfangos hős közül emelkedett ki Prométheusz annak idején vagy a legendás titán töpörödött anyókévé az idők folyamán?

Akármilyen hangnemben írnak is róla a források, és akármennyire töredékesek is az ismereteink, kétségtelen, hogy az ókorban a szóbeli mesemondás nemcsak élt és virágzott, de ráadásul lenyűgözően sokféle műfaja, témája és művelője is akadt. A bőséges írott anyag mellett az ókori kutatásban sokszor elhalványul az emberek között szájról szájra járó, kevésbé emelkedett népmesehagyomány – ellenben ez az, ami átvészelte az évszázadok minden viharát, és más köntösben ugyan, de mind a mai napig köztünk él. Aiszóposz, ha létezett, kétségkívül büszke lenne rá.

23 APOLLODÓROSZ, *Bibliothéka* 2.2.2; PAUSZANIASZ, *Görögország leírása I–II*, ford. MURAKÖZY Gyula, Bp., Pallas Stúdió, Attraktor, 2000, 2.18.4.

24 ZALKA Csenge Virág, *Hősök és pimaszok. Mit és hogyan meséljünk kamaszoknak?*, Bp., Pont, 2019; Ioannes KAKRIDIS, *Ἀρχαία Ἑλληνικά Παραμύθια*, Palimpseston, vol. 4, 1987, 15.

Nagy Gabriella Ágnes

„A mese aktív párbeszéd a közönséggel”

Zalka Csenge Virág köteteiről

Noha a mesemondás hagyománya évezredek hagyomány, hiszen történeteket mindig és mindenkor meséltek, Zalka Csenge Virág első magyarul megjelent könyve, amely a *Mesemondók márpedig vannak* címet viseli, félreteszi az évezredek történeti kérdéseket, és a magyarországi vagy nemzetközi mesekutatás vagy mesemondás történetének megírása helyett a mesemondó mozgalom újjáéledése óta zajló kortárs folyamatok hiánypótló bemutatására vállalkozik. Mivel szerzője gyakorló mesemondó, és írásban is élvezetes a stílusa, a könyv nyelvezete gördülékeny, fordulatokkal teli. Tudja, miről, kinek és miért beszél, és azt hogyan lehet érdekesítően megfogalmazni. Bárhol lapozunk bele, ott tartja a figyelmünket. Még színesebbé teszi a képet, hogy több nyelven ért, olvas, beszél és mond mesét, illetve otthonosan mozog a nemzetközi mesemondó közösségben, amelynek köszönhetően még az általa ismert nyelveken túl is hozzáfér történetekhez.

Zalka Csenge mesemondó praxisa ezért a nemzetközi mesemondás kontextusában helyezhető el. Ha a magyar mesekutatásról történeti irányból szeretnénk tájékozódni részletesebben, máshova kell fordulnunk, például a Raffai Judit által írt tankönyvhöz,¹ a Néprajzi Lexikonhoz vagy Kovács Ágnes egyik nemrégiben újraközölt összefoglaló tanulmányához. Kovács Ágnes megállapítja, hogy a magyar parasztság, akinek néprajzi módszerekkel vizsgálható mesekincsét javarészt az 1848-as forradalom és a második világháború között gyűjtötték fel, „úgyszólván a szemünk láttára szűnik meg azzá lenni, ami volt kutatásaink kezdetén.”² A magyar népmesekincs java része ugyanis egy történelmileg jól behatárolható időszakban került felgyűjtésre.³ Kovács Ágnes szerint a magyar

1 RAFFAI Judit, *A mesemondás hagyománya*, Bp., Hagományok Háza, 2004. A könyv a népmesemondást oktató tanfolyam tankönyve.

2 KOVÁCS Ágnes, *Magyar népmese = Uő, Tanulmányok a mesemondásról*, szerk., bev. BENEDEK Katalin, RAFFAI Judit, Bp., Hagományok Háza, 2019, 94. Természetesen Voigt Vilmos vagy Banó István írásaira is hivatkozhatnánk.

3 A szóbeli népi kultúra és az írásbeliség kölcsönhatásáról bővebben: Peter BURKE, *Népi kultúra a kora újkori Európában*, ford. BÉRCZES Tibor, Bp., Századvég, Hajnal István Kör, 1991. Különösen az írott kultúráról szóló fejezet vág ide. „Ha a történetész nekiül és elolvas jó pár 1500 és 1800 között kiadott népkönyvet, valószínűleg megdöbben a hagyomány meghatározó szerepén. Sem a műfajok, sem a szövegek nem változtak. [...] Az ember fejében megfordul az a gondolat, hogy a nyomtatás nem lerombolta, hanem inkább megőrizte és terjesztette a hagyományos

mesék eredeti vonásait nem azok tartalmában, hanem a szerkezetben, a stílusban, ritmusban, nyelvi fordulatokban, ötletességben és a képi látásmódra való céltudatos törekvésben kell keresni. A magyar nyelvű mesekincs megőrzése a szájról szájra adott hagyományban, majd a gyűjtések során megszülető lejegyzésekben történt meg, de ahogy Kovács Ágnes jelzi, maga az életforma kopott ki, amely ennek a hagyománynak teret adott. Mára nem a gyűjtés vagy a közösségi/falusi mesélés képes a meséket éltetni, hanem az a mesemondó mozgalom, amely a magyarországi táncházmozgalommal egy időben, az 1970-es években indult el a világon.

Az, hogy a néprajz, a népművészetek hagyománya, a folklórjelenségek melyik korban miképpen járulnak hozzá a nemzeti identitás kialakításához, sokat tárgyalt téma, és itt nincs mód vele foglalkozni. A kortárs mesemondás kontextusában egy másik fogalom, a folklorizmus fogalma felől pontosabban írható le, mit jelent most a mese, a népi történetek mondása. A folklorizmus „a népi kultúra elemeinek olyan megjelenési formája, olyan összefüggésekbe kényszerítve, melyekbe eredetileg nem tartoztak”,⁴ és tagadhatatlanul friss, kortárs jelenség.⁵ A folklorizmus tehát mesterségesen létrehozott, kívülről ösztönzött jelenségekre vonatkozik. Szorosan összefügg a kultúra-ipar ügynökségeivel, a tömegkommunikációs szórakoztatóiparral, és ahogyan Bausinger már az 1981-ben megrendezett konferencián rámutat: az alkalmazott néprajz egyik formájaként tekinthetünk rá.⁶ Manapság, csaknem 40 évvel később, a kibontakozó mesemondó mozgalmak kétségkívül ezek közé a folklorizmusként meghatározható jelenségek közé tartoznak. Azt is mondhatnánk, hogy a mai kor újra ráhangolódik a kiveszőben lévő népi kultúrában megőrzött szóbeli/performatív események jelentőségére és szerepére.

Zalka Csenge élvezetes mesemondó stílusban áradó könyve pontosan tisztában van saját helyével, azaz azzal, hogy a meséket, történeteket főként könyvekből kell újratanulni – van miből válogatni, hiszen a 19. században megindult gyűjtéseknek köszönhetően számtalan gyűjteményes kötet áll rendelkezésre a világ minden nyelvén. Pontosán tudja, hogy a történeteket kortárs életterekben kell megszólaltatni, hogy a lokális közösségeket mára felváltotta a globális közönség, hogy a falusi cimborák megszokott, ismert igényei helyett piaci igényeket kell kiszolgálni. „A megrendelőnek mindig igaza van,”⁷ írja egy helyen, jelezve, hogy az alkalmazott mesemondás eladható és eladandó, igaz, azzal a feltétellel, hogy újra kell teremtenie saját piacát. A kortárs mesemondás piaca pedig legalább olyan hatalmas területet jelent, mint a hozzáférhető történetek – a hagyományos mesemondók korlátozott számú mesét tudtak fejből, a mai mesemondónak azonban könyvtárak és online felületek állnak rendelkezésére. Mára, mint egy gigantikusra növesztett szupermarketben hatalmas készletben állnak a mesék, és minden megtalálható, ami csak szem-szájnak ingere.

A *Mesemondók márpedig vannak* című 2016-os kötet több szempontból hiánypótló mű, hiszen feltérképezi és összefoglalja a nemzetközi mesemondás közösségeit, fórumait, intézményeit, mesél

népi kultúrát.” *Uo.*, 300. A folyamat és kölcsönhatások természetesen nem meríthetők ki egy általánosító érvényű kijelentésben, de Burke megállapítása ezzel együtt figyelemre méltó.

4 Hermann BAUSINGER, *A folklorizmus fogalmához*, *Ethnographia*, 1983/3, 435.

5 A folklorizmus valamely fokozati formája valójában 400–500 éve nyomon követhető, de csak a kortárs folklorizmus kontextualizálható a szórakoztatóipar, a tömegkommunikáció, a digitális világ kontextusában. Vö. V. E. GUSZEV, *A folklorizmus tipológiája*, *Ethnographia*, 1983/3, 440.

6 BAUSINGER, i. m., 435.

7 ZALKA Csenge Virág, *Mesemondók márpedig vannak. A nemzetközi mesemondás világa*, Bp., Pont, 2016, 66.

a különféle fesztiválokról, nemzetközi kontextusba helyezi a mesemondó mozgalmat, valamint rengeteg gyakorlati példával szolgál. Az egyes fejezeteket csaknem minden esetben egy „bónusz” alfejezet zárja, amely gyakran „receptet” tartalmaz arra vonatkozóan, hogyan is kell „megcsinálni” az adott részterületet. Az bátran kijelenthető, hogy a mesék maguk nem tekinthetők receptes-könyveknek, de a mesemondás fortélyai sorakoztathatók oly módon, ahogyan azt egy receptnél megszokhattuk. A *Mesemondás az osztályteremben* kifejezetten hasznos és olvasmányos a saját példák vagy küzdelmek igen szórakoztató leírása miatt. A kötet visszatérően kiemeli a kutatómunka fontosságát, a rugalmasságot, a kreativitást. Az is tény, hogy az új médiumok megjelenése nem szorítja ki teljesen a korábbi médiumokat. Bár a mozi és egyéb technológiai újítások a 19. és 20. század fordulóján arra készíthettek, hogy nekiálljunk elsíratni a színházat, a színház mégsem halt ki. Hasonlóképpen a szóbeli mesemondás is megújulva, átalakulva élhet tovább párhuzamosan egyéb történet-elbeszélő formákkal.

Van azonban ennek a mesemondó vállalkozásnak egy sajátossága. Mégpedig az, ahogyan Zalka Csenge Virág a marketingszemléleten túllépve a mesemondóvá válás folyamatát, az egyes mesemondások megtervezését szinte designfolyamatként fogja föl. Éppen ebből következik, hogy egy ilyen kötet túlmutat a néprajztudományi szemléleten, amely máig sajátjának tekinti a mesékkel való foglalatosságot: a néprajz mint tudomány adatokat gyűjt, hagyományt őriz, működő közösségeket vizsgál, olyan adatokat sorjáz és értelmez, amelyek eleve léteztek; a kutatások a szokások és meggyőződések, hiedelmek leírására vállalkoznak, a felgyűjtött anyagokat dolgozzák föl. A mesemondást a designfolyamatok felé megnyitva azonban változásokat kell előidézni, újdonságokra kell rávenni az embereket, bátran meg kell kérdőjelezni a bevett igazságokat.⁸ „A mesemondók [...] természetüknél fogva optimista, kreatív, bátran álmodó emberek, akik történeteikkel szeretnék egy kicsivel szebbé, jobbá, békésebbé tenni a világot.”⁹

A történetek megválasztásával párhuzamosan ki kell választani a helyet, új helyszíneket kell keresni (múzeumot, kocsmát, iskolát, könyvtárat, cégeket, fesztiválokat), mert a falu már nem az egyedül alkalmas terep, már nem mindig otthonos. A mesemondás helyszínei rendszerint olyan helyszínek, amelyek a társadalom közösségi tereivé váltak. A mesemondás a storytelling jóval tágabb területének részévé válva, a népmesék, hagyományos folklórműfajok mellett megjelenhetnek a személyes sztorik, a történelmi mesék, az eredeti történetek vagy a kitekert tündérmesék. A mesemondó designert ugyanis olyan helyzetek, problémák azonosítása motiválja, amelyekre még nem találtak új megoldást. Ilyen kihívásként állt elő többek között a múzeumi tárlaton való mesélés. De olyan alkalmak megragadását is jelenti, amelyeket mások nem látnak meg, pedig javíthatnának velük a maguk vagy mások életén. Az új lehetőségek, új változatok bevezetése is a designfolyamat része. „A designer számára inkább az emberek kulturális elkötelezettségével, szokásaival és értékeivel kapcsolatos variabilitás érdekes.”¹⁰

A mesemondást Zalka Csenge Virág nem performatív eseményként írja le, amely egyszeri, megismételhetetlen hatással bír, vagy adott esetben átalakítja a világnézetünket, hanem olyan tágabb kontextusban tekint rá, amelyben a mesemondás kreatív folyamattá lesz. Meg kell szervezni és

8 Klaus KRIPPENDORF, *Designkutatás: oximoron?*, ford. WUNDERLICH Péter, *Designo* IV/01–02 (2019), 78–84.

9 ZALKA, *Mesemondók márpedig vannak*, i. m., 75–76.

10 KRIPPENDORF, i. m., 77.

tervezni a részvételt, a repertoárt, igazodni kell a közönséghez, állandóan kísérletezni és gyakorolni szükséges, új javaslatokkal előállni, sajátos helyszíneket keresni, a storytelling (máshol már esetleg bevált, de itthon még) új útjait érdemes megnyitni. Bár a mesélés szóbeli műfaj, megkívánja a jelenlétet, valamint a folyamatos párbeszédet a közönséggel, de áttehető az online világba is. A digitális mesemondásnak viszont megvan az a sajátossága, hogy egy másik médiumban rögzíti a szóbeli eseményt, ám a médium működési módjának köszönhetően korábban ismeretlen mechanizmusok lesznek rajta úrrá. Hiszen „az internet, és hát minden adatbank, egyfajta élő archívum, egy olyan hely, ahol a jelent muzealizálják ugyan, de egyszerre reanimálják, remixelik és újjá is varázsolják.”¹¹ A kötet a mesemondásban egy egészen újszerű szemlélet megismertetésén túl rengeteg hasznos információval szolgál a nemzetközi és honi fesztiválok, szervezetek, adatbázisok, szakirodalom tekintetében. Nem utolsósorban pedig tartalmaz egy 11 darabból álló értékes mesegyűjteményt: meséket a mesemondásról.

A mesemondás vagy storytelling így egyszerre kutatási téma és praxis. A storytelling legitimitása a számtalan külföldi példából adódik, és abból a tényből, hogy Zalka Csenge Virág régézi diplomája mellett egy USA-ban szerzett storytelling doktori fokozattal is rendelkezik, amellyel kétségtelenül a műfaj tudományos diszciplínaként való elismertségét erősíti. Természetesen kérdés, hogy azok a mesék, amelyeket újrarend és kedvenc változataiban rögzít, milyen módon tekinthetők népmeséknek. A mesék lejegyzésénél ugyan hosszú ideig szempont volt a csiszolt nyelvezet kialakítása – akármilyen nyelvezettel is adta elő eredetileg a mesemondó –, ezért sosem autentikus, azaz elmondott formájukban kerültek nyomtatásba; ez az eltérés a szóbeli és írásbeli szövegek jegyeinek különbözőségéből is fakad. Az is igaz, hogy az átírások mellett manapság már bőséggel találunk kortárs gyerekirodalmi, sőt szépirodalmi szerzők tollából származó parafrázisokat, szerzői név alatt jegyzett, aktualizált meseváltozatokat.¹² Minek tekinthetők Zalka Csenge meseváltozatai, amelyeket különféle variánsokból gyúrt egybe, minden esetben gondosan megjelölve a forrásokat: parafrázisoknak, adaptációknak, változatoknak? Egy vékony határmezsgyén egyensúlyozva ezek a szövegek megtartják a mesék karakterisztikáját, ám sajátos módon kombinálják össze az egyes típusok változatait olyan módon, ahogyan az még soha sehol nem fordult elő. Az egyébként is arany szabály a világ mesemondói körében, hogy „egy mesét mindig szebben adjunk tovább, mint ahogyan hallottuk.”¹³

Zalka Csenge könyveiben nemcsak a felkészült és tapasztalt mesemondó alakja bontakozik ki, hanem tanúi leszünk annak a szenvedélynek, elhivatottságnak is, ami tíz–tizenöt éve a mesemondó pályán tartja. A mesemondás többé nem egy memóriára támaszkodó spontán tevékenység vagy egy átöröklött narratív hagyomány felélesztése. Kemény kutatómunka és készülés előzi meg, az előadás több szempontú válogatás és megfontolás eredménye – lásd például a politikai korrektségről

11 Martin BRUCKHARDT, Dirk HÖFER, *Minden és semmi. A digitális világpusztítás feltárása*, ford. LÉNÁRT Tamás, Bp., Atlantisz, 2018, 57.

12 A Csimota Kiadó gondozásában megjelent *Egyszervolt... Meseantológia*, a Cser Kiadó És boldogan éltek, valamint az *Ők is boldogan éltek?* című kötetei, de Parti Nagy Lajos *Fülkefor és vidéke* című könyve azonnal ilyen példaként hozható föl, hogy csak néhányat említsünk azok közül, amelyek radikálisan írják tovább a népmesei hagyományt.

13 ZALKA Csenge Virág, *Hősök és pimaszok. Mit és hogyan mesélünk kamaszoknak?*, Bp., Pont, 2019, 113.

szóló fejezetet.¹⁴ Izgalmas felvetés, hogy amit 1940-ben Ortutay Gyula az alkotó és a reprodukív mesemondó különbségeként írt le Fedics Mihály kapcsán, mára eltolódott: a mesemondás karakterének, technikájának két pólusát a poszthumán korban egészen más jelenti. Az egyik póluson a mesemondó a gépek elleni háborúban őrzi a hagyományt, esetleg ő maga is valamilyen mitikus lénynek tűnik, de semmiképpen nem kapcsolódik a kortárs létmódokhoz. A másik póluson pedig a digitális médiumokba áthelyezett storytelling, a popkultúra termékeinek ismerete és alkalmazása áll érdekében – nevezhetjük a két pólust mitikus és poszthumán pólusnak. A könyv hatalmas érdeme, hogy mindkét pólusnak tudatában van és saját maga számára elfogadható egyensúlyba hozza őket, folytonosan hangsúlyozva annak jelentőségét, hogy kinek-kinek saját ízlése szerint javasolja a saját praxis kialakítását. Hiszen alaptétel, hogy csak olyasmit mesélj, amit szeretsz; a mesemondó saját integritása elsődleges minden mással szemben.

Ha ezt a meglepően innovatív, sokrétű, humorral, sőt öniróniával átszótt, gyakorlatias példák teli kötetet elolvastuk, ráfordulhatunk a gyűjteményes kötetekre. A Pont Kiadónál megjelent másik kötet, a kamaszoknak szóló könyv szenvedéllyel átítatott mese- és kommentárgyűjtemény. Zalka Csenge Virág lelkesedése többek között annak köszönhető, hogy kedvenc korosztálya éppen a tizenéves gimnazista közönség. A *Hősök és pimaszok* című kötet egyfelől a kamaszokhoz vezető utakról beszél, hiszen magukon a történeteken túl úgymond használati útmutatót ad a tizenévesek világához. Olyan történeteket sorakoztat föl kettésével (egy csokor kivételével, amelyben három mese szerepel), amelyek tematikusan beszélnek egy-egy témáról. Ráadásul minden egyes történetpárhoz kommentár tartozik, amely nem a történetek jelentését bontja ki, hanem gyakran éppen azt, hogyan kapcsolódnak az adott történetek a kamaszokhoz, milyen kalandokon keresztül kerültek be éppen ebbe a gyűjteményes kötetbe. A kötetben szereplő mesepárok összevetése külön figyelmet érdemelne, hiszen például a két utolsó mese erőteljesen a minden körülmények közötti kitartást (*Piros Pipacs kisasszony*) és a félelmek előli menekülést (*A herceg, aki félt az oroszánoktól*) meséli el, de úgy, hogy mindkettőben az, ami mellett ki kell tartani, vagy ami elől menekülni kell, végig ott van a hős mellett. Ebben a két mesében nemcsak a kaland és a bátorság a téma, de az is világos, hogy az, amit keresel, többnyire kéznyújtásnyira van, ráadásul nem ott, ahol keresed, és hogy rátalálj, előbb nagy kitérőt kell tenned.¹⁵ A proppi hiánystruktúrával szemben Plešu megközelítése arra enged következtetni, hogy a meséket az idegenség tapasztalata felől is olvashatnánk.

A görögök még nem a mesét és a mítoszt különböztették meg, hanem a mítoszt és a logoszt – ahogyan az többek között a *Phaidon*-ban olvasható.¹⁶ Ugyanis hosszú ideig a történeteket, meséket mítosznak nevezték, a *mese* fogalma elkülönülve a mítosztól jóval későbbi fejlemény; a magyar kultúrában igazából csak a 19. században gyökerezett meg. A *mese* a továbbiakban gyerekeknek szóló történetekre vonatkozott és eredetileg hazugságot, valótlan történetet jelentett, a *mítosz* pedig a komolyabb, ókori történeteket, vagy egyéb teremtéstörténeteket jelentette. A mítosz demitologizálódása a felvilágosodás korában indult el, megfosztva ezzel a mítoszt korábbi szerepétől, miszerint

14 A „Meseország mindenkié” vitához kapcsolódva mindenkinek javaslom a *Multikulturális mesemondás* című fejezet elolvasását, valamint a hozzá tartozó bónusz alfejezetet. „Sokféleség, diverzitás rengeteg formában előfordulhat, a valóságban és a történetekben egyaránt.” ZALKA, *Mesemondók márpedig vannak*, i. m., 167.

15 Andrei PLEU, *Jézus példázatai. Az elmesélt igazság*, ford. VISKY, S. Béla, Kolozsvár, Koinónia, 2019, 18.

16 PLATÓN, *Phaidon*, ford. KERÉNYI Grácia = PLATÓN *összes művei, I*, Bp., Európa, 1984, 1027. A költőnek nem logoszokat, hanem mítoszokat kell szereznie. (SZABÓ Árpád fordítása)

az igazságot beszéli el. A 18. századtól a mítosz fikciává, fogyatékos történetté vált, amelytől legjobb végleg megszabadulni. A „mitológiai nulla-ruhatár a nyíltan hirdetett cél, a tudományos és emancipatorikus avantgarde mitologikus nuditást szeretne.”¹⁷ Marquard szerint azonban nem lehetséges ebben a mitológiai pucérságban pőre emberiségként létezni, hiszen a mítoszok végső soron nem mások, mint történetek, és aki a mítoszoktól akar búcsút venni, annak a történetektől is búcsút kell vennie, ez pedig nem vezet jóra. De nem csupán a mítoszvesztés veszélyes, hanem a monomitikusság is, azaz az, amikor csak egyetlen üdvözítő történetünk marad. „Én vagyok a te egyetlen történeted, ne legyenek néked más történeteid rajtam kívül,” írja Marquard. Az egyetlen kizárólagos üdvtörténet eluralkodása, az a mítosz, amelyben a sok isten megtagadásának vagyunk tanúi, ugyanis történetelenné mitológiátlanítja a világot. Ennek az ahistorikus mítosznak lépnek a helyébe az új mitológiák, a haladás, a végső harc, a világ megváltoztatásának, az eljövendő birodalom mítoszai.

A haladástörténet, hanyatlástörténet vagy forradalmi történet kizárólagos mítosza helyett a történetek pluralizmusára van szükség. „Újból engedélyezni kell a történeteket: a jó gondolat már fél elbeszélés; s aki még jobban szeretne gondolkodni, az jól tenné talán, ha mesélne egészen.”¹⁸ Mesélek, tehát vagyok, írja Marquard, Zalka Csenge pedig a maga mesemondói praxisából kiindulva úgy

17 Odo MARQUARD, *A politeizmus dicsérete* = Uő, *Az egyetlen történetem és más mesék*, ford. MESTERHÁZI Miklós, Bp., Atlantisz, 2001, 81.

18 Uo., 99.

fogalmaz: semmi sem fejleszti úgy az önbizalmat, a kreativitást, a magabiztos kiállást, a történetek élvezetét, mint a mesélés. Ráadásul a szóban elmesélt történet visszahat az írásbeliség komolyan vételére: ha egy görög mítoszt, egy középkori legendát, egy történelmi eseményt elmesélünk a gimnazistáknak, biztosra vehetjük, hogy sokan közülük az írott szöveget is el fogják olvasni. A mesélés fontos, a mesélés jó, a mesélés az ember létét alapvetően meghatározó és jobbító tevékenység. A mesemondás kritériuma nem kizárólag a jó szöveg, hanem a jó előadásmód, a párbeszédképesség, az alkalmazkodás. Ha találunk egy jó történetet, újabb jó vagy még jobb történetek után fogunk kutatni. Nem kell egy változathoz ragaszkodni, sem egyetlen történettípushoz vagy műfajhoz. Korunk egyik vezető fogalma egyébként is a hibriditás. Miért is kerülné el a hibriditás jelensége éppen a mesemondást?

A *Hősök és pimaszok* című kötetben legendák, mítoszok és mesék egyaránt szerepelnek. A kötetben minden újramondott történetnek megtaláljuk a forrását – nem a pontos hivatkozás, hanem a kötet adatainak megadásával –, illetve további ötleteket ahhoz, hol keressünk hasonló tematikájú történeteket. Olyanokat, amelyek kapcsán a kamaszoknál már fölmerülnek azok az identitásproblémák, amelyek vitát generálhatnak,¹⁹ amelyek az átverésről szólnak, amelyekben a mostoha segíti a lányt, ahol a túl jó szerencsét, sorsot kell elviselni, amelyik a kritika kritikájáról szól vagy ír legendát, görög, római mítoszt mesél újra.

A Móra Kiadónál megjelent következő két gyűjtemény, a magyar népmeséket tartalmazó kötet, *Ribizli a világ végén*,²⁰ és a nemzetközi mesekincsből válogató *A kalóz királylány* című mesegyűjtemény²¹ az előző két kötethez képest más szempontokat érvényesít, hiszen nem a mesemondásról szólnak, hanem gyűjteményes formában ajánlanak fel történeteket. Ez a két kötet gyerekeknek szóló illusztrált mesekönyv kommentárok nélkül. A szövegek többféle változat egybegyűrésével, átalakításával születtek, és a kiindulásként használt történetek forrása megtalálható a kötetek végén – igaz, újra csak a kötetek adatai szerepelnek, a szövegek címe és a pontos oldalszámok nem. Ezért például a bő 500 oldalas skót mesegyűjteményből származó rövid ballada visszakeresése nagyon időigényes feladat. Pedig talán az ebből a történetből újramesélt *Táncverseny* című meseszöveg az, ahol a legszebben látszik, hogyan lehet szinte bármilyen szövegből szép, kerek, élvezetes mesét alkotni.²² *A kalóz királylány* című kötetben szokatlan történeteket olvashatunk például a három feleségről szinte már pikáns mesevéggel; Szómáról, a saját erejét megsokszorozni képes mosónőről; a pasa lányáról, aki túl sokáig válogat, és senkihez nem akar hozzámenni feleségül, akit nem szeret, ezért az apja a legszurtosabb férfihez kényszeríti feleségül. Ismert történetek meglepő, rendhagyó variációkban szerepelnek: ilyen a cipő nélküli Hamupipőke meséje vagy egy olyan Odüsszeusz-epizód, amelyet a mesélő kiszínezett és egy lány a főszereplője.

19 „Előfordult már, hogy kamaszok somfordáltak oda hozzám a mesélés utáni szünetekben, és földre süttöt szemmel kérdezték meg, létezik-e olyan mese, amelyikben két lány vagy két fiú szeret egymásba. Erre általában az a válaszom, hogy igen, létezik, de te is kitalálhatsz újakat.” ZALKA, *Hősök és pimaszok*, i. m., 29.

20 ZALKA Csenge Virág, *Ribizli a világ végén. Régi magyar népmesék mai gyerekeknek*, ill. HERBSZT László Bp., Móra, 2019.

21 ZALKA Csenge Virág, *A kalóz királylány. Nemzetközi népmesék mai gyerekeknek*, ill. HERBSZT László, Bp., Móra, 2020.

22 BOLDIZSÁR Ildikó éppen erre a teljesítményre mutat rá *A kalóz királylány* című kötet kapcsán. <https://magazin.libri.hu/szakertoi-ajanlo/boldizsar-ildiko/szuletett-mesemondo-igenyes-repertoarral/>

A két hangsúlyosan gyerekeknek szóló mesegyűjteményt Herbszt László illusztrálta, aki éppen idén nyerte el a rangos Joseph Binder díjat könyvillusztráció kategóriában. A munkáira jellemző stílus nagyon is illik ezekhez a kötetekhez, hiszen egyesíti a keleti szőnyegekre jellemző mintázatokot, olyan geometriai ornamentikát idézve, amely gyakran egyfajta pixeles szerkesztésmódra emlékeztet. Azaz egyszerre utal a mesék egymásba fonódó összetettségére és sokaságára, valamint a mai kor digitális technológiájára jellemző képalkotási technikára. Ennyiben a mesék ősiségét, szövöttségét, sorjázását és a kortárs közeg technológiai meghatározottságát vizuálisan egyszerre kínálja föl – éppen a gyík alakja az, ahol a legnyilvánvalóbb az ősi, természetes és a gépszerű ötvözése. Szinte minden egész oldalas kép, amely a szövegeket tagolja, részben a keleti szőnyegek mintáját követi és az ikonfestészetből ismert középpontos elrendezést alkalmazza. A képeknek hangsúlyos kerete van, az alakok kétdimenziósak, az egyes mesék főszereplőinek portréi, állatok, ördögök, sárkányok szemből látszanak, és csak viszonylag ritkán található többszereplős dinamikus jelenet.

A *kalóz királylány* című kötetben a heraldikára vagy a keleti szőnyegekben megjelenő mintákra jellemző kisebb alakok láthatóak az egyes mesék címe alatt, míg a *Ribizliben* sormintaszerű tagolás jelzi az újabb mesék kezdetét. A teljes oldalas képek mintegy a damaszkolt penge réteges kompozit eljárásait idézik, az apróbb mintázatok között nincs két ugyanolyan – ettől az eljárástól olyan kemény és kopásálló egy penge; mindezen technikák vizuális átfordítása az illusztrációkon is gyakran rendkívüli stabilitást, tömörséget hoz létre. A képek karakteres színhasználata és a kidolgozott felületek semmiképpen nem a gyerekrajzok stílusához közelítik a vizuális összképet, de nem is a népi ábrázolásmódokkal tartanak rokonságot. Tudatos szerkesztés, aprólékos kidolgozottság, határozott körvonalak, kiegyensúlyozott kompozíció, egyedi stílus jellemzi őket.

A *Ribizli a világ végén* című kötetért Zalka Csenge Virág 2020-ban elnyerte az Év Gyerekkönyv Írója díjat. A magyar népmeséket tartalmazó válogatáskötet meséi „leszámolnak azzal a hiedelemmel, hogy a népmesék cselekvő hősei csak férfiak, a nők, lányok névtelen elszenvedői az eseményeknek.”²³ Ezek a történetek, mivel gyerekeknek szólnak, mégsem tűnnek annyira radikálisnak, mint egy-egy magyar nyelvű mesemondó szövege, például Ámi Lajos vagy Jakab István meséi. Ha közelebről szemügyre vesszük, akkor a válogatásban mégiscsak több egészen meglepő történetre bukkanunk. Ámi Lajos 6. számú tündérmeséjében – *A hétfejű sárkány, aki egy nővel hét esztendeig verekedett*²⁴ – a tizenennyolc éves lány katonaságból hazatérő bátyjához igyekezvén küzd meg egymaga a sárkánnyal; a küzdelem hosszas és részletes leírásának vagyunk tanúi. A Nagy Olga gyűjtéseiből származó, Zalka Csenge által újramondott és közölt *A sárból gyúrt leány* azonban rátromfol az erős lány hőstetteire: A Föld Gyengéjének nevezett leány legyőzi a legnagyobb vitézt, így a sárkány meg sem küzd vele, inkább menekülőre fogja. Ámi meséi nem szerepelnek a *Ribizli* kötetben, ellenben számos más mesemondó akár mindeddig kiadatlan meséjének újramesélt változata igen. A *Ribizli* gyakran válogat a *Rozsályi népmesék* kötetből és Pályuk Anna, kárpátaljai mesemondó meséi közül.

Egy ilyen kötet rengeteg kérdést vet föl. Aki szereti a meséket, a megjelölt meseváltozatokat összevadászva eljátszhat maga is a változatok közti eltérések kibogarásával. Eldöntheti, számára

23 HANSÁGI Ágnes laudációja <http://hubbyinfo.blogspot.com/2020/06/hansagi-agnes-laudacioja-zalka-csenge.html>

24 ÁMI Lajos, *A hétfejű sárkány, aki egy nővel hét esztendeig verekedett* = ÁMI Lajos meséi I, gyűjt., bev., jegyz. ERDÉSZ Sándor, Bp., Akadémiai, 1968 (ÚMNGy XIII), 172–177. Ámi Lajos meséinek egy töredékét Lázár Ervin írta át gyerekeknek.

élvezetesek-e a kötet meséi. Elgondolkodhat azon is, hogy a mese nyelvezete, amely nem teljesen pontosan követi a népmesei nyelvet, a népmese és az irodalmi mese két pólusa között hol foglal helyet. Ugyanis a népnyelv ellenáll a gyűjtőfogalmaknak, nem általánosít, de a modernitás, a szaknyelv kifejezéseit sem építi be. A mese helyszíne valahol a messzeségbe vész: az ismeretlen, a csoda, a bejárhatatlan terei ezek, ahol bármi megtörténhet.²⁵ Egy-egy zseniális fordulat vagy formula beépítése mellett azonban találunk a *Ribizliben* itt-ott Gellért-hegyet, kolostort klastrom helyett, hármass csoportokba verődő legényeket, szó esik kártérítésről a megaláztatásért, sőt olyan szófordulatot is olvasunk, amely arról tudósít, hogy mind a három királyfi „magára akarta vonni Ribizli figyelmét.” Ezek a példaként felsorolt nyelvi elemek idegenek a népnyelvtől – annál inkább tartozhatnak az írott, irodalmi nyelvhez.

A mesék élvezetéből ezek az „elcsúszások” jelentősen nem vonnak le, bár mindenképpen rámutatnak annak a veszélyére, milyen fontos a népmesék szövegeinek útja, amelynek során sok-sok éven át csiszolódtak – természetesen nem minden mesemondó mesélt szépen vagy jól, a folkloristák számtalan rossz és csonka meseszöveget is felgyűjtöttek. A *Ribizli* mesékben a mesemondó felhagy a nemi sztereotípiák megerősítésével, és aktív, cselekvő nőket szerepeltet, folytatva D’Aulnoy márkinő meséinek hagyományát. De a gyűjtemény darabjai között találunk olyan meséket is, amelyben erős királyfiak, váratlan mesei fordulatok vannak. Ugyanakkor feltűnően hiányoznak közülük a legendamesék, amelyek Krisztus urunkról, Szent Péterről, egyéb szentekről szólnak, és jószerivel minden hagyományos mesemondó repertoárjában helyet kapnak. Az is érződik rajtuk, hogy Zalka Csenge elsősorban nem népi mesemondóktól tanult, hanem nyelvezete kortárs közegben, olvasmányélmények alapján formálódott. Jogos lehet a kérdés, hogy a folklorizmus kontextusában újjáéledő szóbeli mesemondásban átmenthető-e, pontosabban átmentendő-e a népnyelv, és milyen mértékben.

A hagyományos paraszti életmód felszámolásával ma már aligha követhető az az út, amelyet Arany János jelölt ki, miszerint a jó gyűjtő is egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva, amelyet a nép, a parasztság körében nevelkedvén szív magába: „bíra ennek ne csak nyelvét, egyes kitételeit, hanem egész eszejárása, képzelődése, modora az elbeszélésben ki nem törölt betűkkel vésvé álljon emlékezetében.” Aki meseszöveget választ, képes legyen arra, hogy „több variáns közül tudja kiválasztani a legépebbet, a legteljesebbet.”²⁶ A mai mesemondásban a gyűjteményekre támaszkodva azonban akár csonka, roncsolt vagy rossz szövegek is újjáéleszthetők élvezetes módon, ha a mesemondó jó narratív készséggel rendelkezik. A mesemondásra felkészülés módja is változott: már nem elég 2–3 perc arra, hogy egy mese mondása előtt a mesélő végigfussa emlékezetében a mese vázát és kiválassza a bevezető formulát.²⁷ Mindez az élő paraszti hagyomány kihalásának és a mesemondás alapvető mediatisáltságának köszönhető, amit másodlagos szóbeliségnek szoktunk nevezni.

Lássunk két példát arra, mi történik a mesékkal egy újrakiadásban. A *Csudacsirke* különös mese, hiszen nincsen mesei változata. Ipolyi Arnold gyűjtéseiből találunk két 8–10 soros leírást egy

25 Agócs Gergely, *A tájnyelv és a mesei nyelvezet, mint előadói nyelvezet a mesemondás hagyományában = A népi előadó-művészeti alkotások minősítése zsűrizésének szempontrendszer*, Bp., Hagyományok Háza, 2019, 86–89.

26 Arany János Merényi gyűjteményéről írt kritikájában. Id. Kovács Ágnes, *A meseköltés technikájáról és a típusalkotásról* = Uő, *Tanulmányok a mesemondásról*, i. m., 122–123.

27 Uo., 127.

lidércről, amelyből nagy fantáziával összeállhat egy történet.²⁸ Ehhez a lidércről a mesélő Dobos Ilonától vett további adatokat. A vázlatosan feljegyzett hiedelemmondákból kerek mesét alkotni mindenképpen azt jelenti, hogy egyik műfajból egy másik műfajba emelünk át egy történetet és felruházzuk a műfaj jegyeivel. Ez remek példa a „parlagon heverő” történetek mesei formában való újraelesztésére. Egy másik szöveg, *Péter meséje* egészen más kérdésekkel szembesít. Zalka Csenge szövege viszonylag szorosan követi az eredendően Ádám Ferencről felgyűjtött mesét – mivel a folklóralkotások nem tartoznak a szerzői jogok által védett szövegek közé, egy ilyen újramesélt változat is szabadon felhasználható, főként, ha nem az egész kötet minden meséjét „kölcsonzi ki” valaki, csak egy-egy darabot belőle. Ami mégis feltűnő az átírásban, az az eredeti marosszentkirályi cigánymese döntően párbeszédessé stílusának prózaivá tétele, holott a magyar népmesemondás egyik kitüntetett stiláris jegye a párbeszédesség. Törli a pikáns jeleneteket, amelyek érthető módon nem férnek meg egy gyerekeknek szánt könyvben, például a kocsmában lerészegedő boltoslegények jeleneteit. Jó okkal átír olyan mondatokat, amelyek nem tűnnek nyomdafestéket egy gyerekkönyvben, ám a cigány mesemondóknál korántsem szokatlanok: „És az a kurva annyira szeretette a fiamat, hogy a fiamat érte deportálták, azt se tudom, hová, hogy meg van halva vagy nincs.”²⁹ Kihagy egy-egy mesei alapot, vagy újrendezi őket: a Fehér királyt ellenpontoszó Fekete király nem egy időben említődnek, ahogyan az Ádám Ferenc meséjében történik, pedig ez a típusú kontrasztvetés igen meghatározó jegye a meséknek. Összességében azonban megtartja a szerkezetet és nyelvi sajátosságokat is.

A nemzetközi mesekincsből válogatva kevésbé érzékelhető a nyelvi regiszter elcsúszása, hiszen más népek meséi eleve fordításokban szerepelnek, és értelemszerűen nem beszélnek a magyar paraszti világról, a magyar falu szokásairól. A nemzetközi meserepertoár magyar közlésekor nem az eredetihez való közelítés problematikája húsba vágó, hanem az, hogy a magyar nyelvű mondásban vagy közlésben át akarjuk-e emelni a magyar népmesei nyelvezet fordulatait a szövegbe vagy sem. Ezzel szemben a magyar népmesék mélyen a falusi szokásrendbe és hiedelemrendszerbe ágyazottak, a szöveg konkretizálása is ezen a szinten vagy a technológiai újítások megnevezésének beiktatásával mehet végbe, de jó esetben csak a mellékszálakon. A magyar népmesék sajátos nyelvezettel rendelkeznek, ami azt jelenti – visszautalva Kovács Ágnes meglátásaira –, hogy nem feltétlenül a történet, sokkal inkább a szerkezet vagy a nyelvezet az, amiben sajátosságai felismerhetőek. A magyar népmesék történeteinek újramesélése kapcsán a szerkezet, a ritmus, a stílus, a nyelvi fordulatok, a képi látásmód átmentése is jelentős kérdés. Zalka Csenge Virág az Év Gyerekkönyve Díját elnyert kötete ezért várhatóan alkalmat ad majd ezeknek a kérdéseknek a megvitatására, nem feledve, hogy Arany László vagy Benedek Elek is irodalmivá írta át a népmeséket – az átírás szükségességét a nyomtatásban megjelenő szövegek írásbeliség rendjébe való áthelyezése indokolta. Miközben Arany László jelentős mértékben (vissza)archaizálta nyelvezetüket és egy ideális népnyelvet igyekezett megalkotni, Benedek Elek is sok szempontból az irodalmi nyelvhez közelítette őket. Hogy hol van az igazság, megőrizhető-e a hagyományosnak tekintett népmesei nyelvezet vagy átalakul a használat során, azt a mesék nyelvezetének további csiszolgatása, a kanonizációs folyamatok, az újracsiszolt mesék elterjedésének mértéke, az idő és a használat fogja eldönteni.

28 *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858*, közreadja BENEDEK Katalin, Bp., Balassi, 2006, 260, 291. (206/258-as szöveg)

29 ÁDÁM Ferenc, *Péter meséje = Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány népmesék*, Nagy Olga gyűjtése, Bp., Európa, 1978, 65.

Konkoly Dániel

„Égi hajóhidról keres messzi partot”

Gáspár András emlékére

Wayne Chapman¹ az 1990-ben megjelent *A halál havában* című regényével egy olyan fantasy világ alapjait fektette le, amely később száznál is több regényt, egy fantasy szerepjátékot, valamint egy gyűjtögetős kártyajátékot hívott életre. Adódna, hogy jelen tanulmány a szerző 2020 januárjában bekövetkezett halálával a lezárt életműről nyilatkozzon, azonban Chapman életműve nem zárult le a szerző halálával, hiszen az idén tavasszal megjelent esszékötet, a *Tűnt napok aranya, élők dicsősége* a szerző hagyatékának gondozását ígéri az előszóban. Annak ellenére, hogy a nyomtatott kritikai orgánumok lapjain néhány kivételtől eltekintve szinte egyáltalán nem találkozunk Gáspár András nevével² vagy írói álneveivel, mégsem állíthatjuk, hogy az életműnek nincs recepciója, hiszen a kalandozok.hu vagy az lfg.hu fórumain számtalan megvilágító jellegű bejegyzést olvashatunk az Ynev nevű fiktív kontinens világról.

Gáspár András egy interjúbán úgy fogalmazott, hogy Ynev tulajdonképpen felfogható a mi világunk allegóriájaként. A fiktív kontinens történelme számtalan helyen párhuzamba állítható a mi történelmünkkel. Például az 1990-es *A halál havában* című regény a helyi időszámítás (Pyarron szerinti) 3690-es évben játszódik; a megbukott Kyr birodalom romjaira és kultúrájára épült a Toroni birodalom, ahogy Róma a görög kultúrára;³ az amundok népe az ókori Egyiptomra emlékeztet; a Pyarroni istencsalád pedig a görög politezmust juttathatja eszünkbe. Tulajdonképpen a két világ közötti kapcsolatról szól Gáspár *Két hold* című regénye, amely a befejezetlenül maradt Hálózat-ciklus első darabja.⁴ A regény története úgy foglalható össze, hogy az üldözői elől menekülő vándor énekesnőt, Liriant váratlanul megszólítja egy hang, egy réges-régen, fiatal korában elpusztult boszorkány, Talissa szelleme, aki felajánlja segítségét az üldözők elpusztítására, csupán egy dolgot kér cserébe, hadd költözessen bele Lirian testébe, hogy mágiájával a segítségére kelhessen. A lány engedelmessé válik a boszorkány kérésének, aki el is pusztítja a lányt üldöző pribékeket, viszont ezután nem hajlandó elhagyni Lirian testét. Szétválásuk csak egyféleképpen lehetséges, ha eljutnak a föld alatt élő veszedelmes nép, az aquirók birodalmába, Ediomadba. Hiába szegődik a bárd köré egy

1 1994-ig Gáspár András és Novák Csanád által közösen használt alkotói név.

2 Ld. pl. VÉGH Dániel, *A magyar fantasy-irodalomról*, Holmi, 2007/9, 1153–1164.

3 A regények lapjain olvasható kyr nyelven szereplő idézetek gyakran a latin nyelvet idézik fel.

4 A ciklus második darabja (*Profundis*) 1996-ban jelent meg Ed Fisher álneven.

kisebbségi csapat, erejük még így is kevés, ezért Lirian úgy dönt, hogy ellátogat a vándorénekesek szent helyére, a Legendák tornyába, ahol Enika Gwon közbenjárását kéri az énekmondók és a művészetek istenénél, Alborne-nál, aki meghallgatja a kérést, és így szól a lányhoz Gwonon keresztül: „Jutalmad nem marad el: úgy határozott, melléd áll [ti. Alborne], és örökkévalóvá teszi szellemedet. Részt juttat számodra az idők kezdete óta zengő Harmóniából; szólam leszel az Ő szólamai közt: legyőzhetetlen, míg lelked Dallamát ellenségeid végkép el nem hallgattatják.”⁵ Ezután átnyújt egy medált, amelyről később kiderül, hogy a lányok lelkeinek másolatát tartalmazza, amelyek beszivárognak a viselő személy testébe. Lirian és csapata hosszas tanakodás után arra jut, hogy csak egy módon helyezhető biztonságba a nyakék, ha egy mágikus átjárón keresztül egy másik világba juttatják. Így kerül a medál a 12. századi Angliába egy keresztlovaghoz.⁶ A medál minden viselőjére halált hoz, hiszen Ynevről egy démont küldtek utána a Földre, aki minden viselőjét elpusztítja. Egyetlen hordozójával nem képes csak elbánni, Sal Ferrierrel, a harmadrangú musical-színésznővel, akihez 1993-ban kerül a medál. Salnek ugyanis dalokat sugall álmában az ékszer, melyekkel végül egyre nagyobb sikereket arat. Volt szeretője, Tad Newport segítségével végül rögzítenek egy albumot, amelyet másnap már a rádiók is sugároznak. Elpusztítják a Morquort, a medál mindenkori viselőjét üldöző démont is, biztosítva ezekkel a dallam örök zengését és Lirian örök életét.

A címben szereplő két hold, tehát az Ynevet magába foglaló Satralis nevű bolygó körül keringő égitestekre, a Vörös és a Kék Holdra utal, amelyek ritkán tartózkodnak egyszerre az égen. Ez tulajdonképpen a bárd testét elfoglaló két lélek allegóriája, hiszen egyszerre csak egyikük képes irányítani a testet. A regény elején például Talissa többször is elaltatja a test eredeti tulajdonosát és szabadon cselekszik azzal. Sőt a kettősség olyan értelemben is létezik, hogy esetenként Sal teste felett is átveszi valamelyik lélek az uralmat, megidézve ezzel Babits Mihály *Gólyakalifa* című regényét, amelyben a főszereplő Tábory Elemér elalvás után egy másik életet él egy másik világban. Szintén a két történet párhuzamára utal, hogy mindkettő a korábban fikcióként elkönyvelt világot végül a valósággal igyekszik egy szintre helyezni. Babits műve azzal, hogy az utolsó fejezetben egy újságcikkre hivatkozik, amely a főszereplő haláláról számol be, Chapman szövege pedig azzal, hogy a korábbi regényekből ismert fantasy világból hirtelen lények és tárgyak kerülnek a Földre.

Külön érdekesség, hogy a regény nemcsak szöveges formában, hanem CD-n, illetve kazettán is forgalomba került. A felvételeken Vincze Lilla olvassa, illetve énekl fel a szövegeket. Ez pedig szintén egy metalepszis, a narratív szintek közötti határsértés, hiszen ez a jelenség, a hanghordozó megvásárlása és meghallgatása azt a regényben is szereplő gesztust ismétli, amely hozzájárul a hősnő győzelméhez, hiszen ekkor a hangoskönyvet hallgató személy is a szóban forgó dallam örök zengéséhez járul hozzá. Vagyis tulajdonképpen a hangoskönyv dallamai úgy kerülnek át a mi világunkba, ahogy a regényben a medál kerül Ynevről Európába. Krasznahorkai László 1999-ben megjelent *Háború és háború* című regénye is hasonlóképpen telepít át tárgyakat a regény fiktív teréből a mi világunkba: a schaffhauseni múzeum falán szereplő tábla vagy a regényben szereplő honlap, amelyet Korim György hozott létre az általa oly gyönyörűnek tartott kézirat megörökítésére.

Lirian és Talissa lelke tehát mindaddig létezik, amíg „lelkük dallama” zeng. A lélek és a hang összekapcsolása régi hagyomány az európai kultúrában, ezt a viszonyt nevezi Jacques Derrida, a francia filozófus fonocentizmusnak a korai munkáiban (*A hang és a fenomén, Grammatológia*),

5 Wayne CHAPMAN, *Két hold*, Bp., Valhalla Páholy, 1994, 101.

6 *Uo.*, 191.

amely tulajdonképpen annyit tesz, hogy az emberi hang közvetlen hozzáférést biztosít a gondolatokhoz, illetve az érzelmekhez. Mladen Dolar, a szlovén filozófus egyik példája világítja meg a legérthetőbben, hogy valóban milyen mélyen beágyazott a hang és a lélek összekapcsolása az európai kultúrában. Kempelen Farkas a 18. század második felében európai turnéra indult két találmányával, a beszélőgéppel és a sakkozógéppel. Az előadások mindig a beszélőgép bemutatásával kezdődtek. Ez a gépezet tulajdonképpen egy, a hangképzőszervek működését imitáló, kézzel irányítható fadoboz, amellyel Kempelen olyan rövid hangsorokat mondatott ki, mint „mama”, „papa”, „Es war” (német), „I go” (angol). Mivel a feltaláló apellált a nézők fonocentrizmusára, tudta, hogyha meggyőzi őket arról, hogy a hang leválasztható az emberi testről, akkor egyben azt is elhitheti velük, hogy a gondolkodás is leválasztható, így pedig már könnyen bedőltek a sakkozógépnek, amely valójában csaláson alapult, hiszen nem egy automata, hanem egy kishívő ember irányította a gépet a doboz belsejéből.

Wayne Chapman legismertebb ciklusa, a Gorduin-ciklus, amely a félig kyr, félig a lovas ilanori nép gyermekének történetét beszéli el. Ynev világát először a bárd kalandjain keresztül ismerhetjük meg. Az első regény, *A halál havában* tehát világbemutató funkciót is betölt. A fantasy, illetve a sci-fi műfajának egy megosztó sajátossága, hogy sok olyan fogalommal operál, amely a művek világán kívül nem bír referenciával. A műfaj rajongói számára az a jelenség, hogy a bevezetett kifejezéseket nem biztosan értik meg elsőre, vagy az említett istenekről, országokról stb. elsőre szinte semmit sem tudunk, egyfajta vonzerőt jelent. Gáspár András szövegei mindvégig építenek az ismeretlenek erre a csábító erejére. Tier Nan Gorduint *A halál havában* és az *Észak lángjai* című kötetekben elpusztíthatatlan szuperhősként ismerhetjük meg, aki noha 70 éves elmúlt már, teste mégis egy edzett középkorú férfié. Gorduin többször hivatkozik kyr felmenőire, akik életciklusa hosszabb, mint az embereké, a természetfeletti képességek pedig a jelhordozói szerep felől nyerhetnek magyarázatot. A jelhordozó-státusz mibenléte viszont az említett két regényben szinte teljesen homályban marad, csupán egy későbbi novella, a *Teremtés titkos története* című ad részletesebb magyarázatot. A jelhordozók a novella szerint ugyanis a világot teremtő istenszerű lények, az úgynevezett Kilencek avatárjai, akiknek elpusztíthatatlan testén keresztül viszik végbe akaratukat Yneven. Talán ezekből vezethető le Gorduin idegensége, amelyet leképez a cikluson átívelő E/3-as elbeszélésmód is, amely kevésbé engedi az olvasót azonosulni a főhőssel, mint az énelbeszélés.⁷

A fegyelmezett gyilkológép, az istenek akaratának eszközeként használt Gorduin szöges ellentéte Gáspár András egy másik kedvelt ciklusának főszereplője, Rudrig Ves Garmacor, azaz a Vadkan, a szoknyapecér veterán, aki alkoholizmusba menekül a háború emlékei vagy éppen sikertelen hódításai miatt. Garmacor tehát sokkal emberibb, sokkal esendőbb, mint Gorduin, egyes olvasók szerint ezért szerethetőbb is. Ez párosul az E/1-es elbeszélésmóddal, amely teljesen más látószöveget nyújt Ynevre, mint a Gorduin-regények személytelen elbeszélője. A korábbi szövegekhez képest újszerű a humor megjelenése is, ami szintén az elbeszélő személyével magyarázható.⁸ *A holtak légiója* című novellában a háborúból hazatért, lelkibeteg, önmagát élőhalottnak tituláló Garmacor,

7 A személytelen elbeszélésmódra az a magyarázat adható, hogy a kalandozók, így Gorduin tettei is lejegyződnek a Kalandozók Krónikájában, amelynek a fikció szerint a másolatait tartja kezében az olvasó. Vö. HEGEDŰS Orsolya, *Ynev szövettérképe*, Prae, 2011/3, 23.

8 Így szól Garmacor, miután bekap pár kemény ütést: „derült éjszaka volt, vagy csak én láttam csillagokat, nem tudom” WAYNE CHAPMAN, *Garmacor* címere, Bp., Delta Vision, 2011, 42.

Lichtton(v)erfahren

elveszítve hitét az emberekben, az ember emberségét eltagadva, úgy beszél társairól, mintha azok állatok lennének: Gudrid és Badrid (Garmacor szolgái) „morogtak, mint a bolhás kutyák”,⁹ „mire ágyra kerültem, úgy bögtém, mint egy szarvas” – állítja magáról az elbeszélő,¹⁰ aki társait „ember-állatoknak” nevezi.¹¹ A *Miasszonyunk* című elbeszélésben is található egy izgalmas elbeszélői fogást. Ebben a történetben a Vadkan Maquesával, a boszorkánnyal, aki hasonlóan az *Inception* című film hőseihez, képes álmokat ültetni áldozataiba. Az elbeszélés egy pontján Garmacor olyan régi, a boszorkányhoz kötődő emlékeit idézi fel, amelyek kétségeket ébresztenek az olvasóban, hogy esetleg nem olvasta a korábbi oldalakat figyelmesen, vagy Garmacor életének egy olyan szegmense tárul fel, amelyről eddig nem esett szó. Persze a Vadkan és Celestius (az elbeszélő régi barátja) későbbi beszélgetéséből kiderül, hogy ezek hamis emlékek voltak, melyeket Maquesa ültetett belé.

Ahogy a *Két hold a hang, a Halk szókkal, sötét húrokon* című novella bevezetője az írás mibenlétével foglalkozik. Az elbeszélő ekképpen nyilatkozik saját helyzetéről: „bárki voltam egykor, már csak e sorokban élek [...] Torkomat harmadfél évszázada nem hagyta el emberi szó, de amit alkottam, helyettem beszél. Igéimet pergamen és márvány, tanaimat beavatott elmék sokasága őrzi.”¹² Vagyis az írott szöveg és az elbeszélő csereviszonyba kerülnek egymással, hiszen a szöveg tulajdonképpen emberré válik („akit a szavak mágiája e lapokon újra emberré tesz”),¹³ míg a szöveg emberbőrből készített pergamenen áll. A novella voltaképpen Doran, Ynev legmegbecsültebb varázslóiskolájának helyet adó városállamának alapításáról szól, az iskola egyik alapítója pedig a

9 Uo., 11.

10 Uo., 14.

11 Uo., 56.

12 Wayne CHAPMAN, *Halk szókkal, sötét húrokon*, Bp., Delta Vision, 2013, 64.

13 Uo., 65.

szöveg elbeszélője, aki története egy pontján megszűnik emberré lenni, aquirrá alakul. De nemcsak az elbeszélő alakul át a történet során, hanem, amint azt korábban már láttuk, maga a szöveg is, ezentúl arról is olvashatunk, hogy az aqirok híres földalatti járatai miként alakultak ki. Ezek a járatok egy égből sebesülten aláhulló sárkány testének üregeiből alakultak át Ediomad járataivá. Az átváltozásokhoz kapcsolódó legfontosabb eleme a szövegnek pedig az aqirok által használt, úgynevezett hatalomszavak, amelyek „az ősnépek akaratahoz irányítják a valóság szövedékét”. A szöveg elbeszélője, hasonlóan Julio Cortázar *Axolotl* című szövegének elbeszélőjéhez, kezdetben még ember, majd másik lényé alakul (Cortázar esetében axolotllá, Chapmannél aquirrá), és így, az átalakulás után beszéli el saját történetét. Tehát Cortázaron keresztül az átváltozástörténetek nagymesterét, Ovidiust is megidézi a szöveg, aki egy másik Gáspár-szövegben név szerint is szerepel.¹⁴

Az intertextualitás egyébként is fontos eleme, ha nem éppen az egyik építőköve Ynev világának.¹⁵ A Wayne Chapman által megírt XIV. zászlóháború (*Észak lángjai*) például számos szövegben felbukkan. Persze olyan is történik, hogy a Chapman-szövegek háttérül más szerzők által megalkotott események állnak. Ilyen például az ún. Manifesztációs háború, amelyet az emberiség vív a Kék hold istenének, Amhe-Ramunnak a földi (satralisi) megtestesülései ellen. A történetet Dale Avery (Nyulászi Zsolt) dolgozta ki *A Renegát* című regényében. Gáspárnál például az *Együttállás* című novella kötődik a kékcárcú Amhe-Ramun történetéhez,¹⁶ de említést tesz róla a *Mallior mosolya* című novella is, amelyben a *Két holdból* ismert boszorkány, Talissa tűnik fel ismét. Találhatunk példát arra is, mikor egy Chapmannél korábban szereplő helyszín/esemény kerül egy későbbi szövegben részletesebb kifejtésre. *A halál havában* című regényből megismert *Elátkozott vidék* történetéről Tier Nan Gorduin társa Alyr Arkhon ad egy rövid összefoglalást,¹⁷ majd a Gorduinra és szeretőjére, Erielre többszörösen rátörő vízió ad részletesebb betekintést. A látomások során a hősök az ötszáz éves háború egyik csatájának előkészületeibe látnak bele, sőt, utóbb még részesei is lesznek annak.

Ynev történelmét hét nagy korszakra szokás osztani. Ynev „jelene” a hetedikor, ebben az időszakban játszódik a regények legtöbbször. A negyedikorban az ún. Crantai birodalom uralja a kontinentet. A crantiaiak bukását a szomszédos földrésről, Calowynról érkező kyr hódítók okozzák, ekkor veszi kezdetét az ötödikor. Ennek a korszaknak a végét az ötszáz éves háború hozza el, amely az *Elátkozott vidék* létrejöttéért felelős. Wayne Chapman esszéjének (*Ősi titkok láza, acélnak vihara*) egyik írásában részletesen kifejti a háború előzményeit, az egymásnak feszülő csoportokat, a kyrek haditerveit, majd napokra lebontva ismerteti a háborút lezáró második gra-tinoli csata eseményeit. Tehát a M.A.G.U.S. regények egy olyan szöveghálózatba rendeződnek, amelyben az egyes művekben elszórt információmorzsák más, későbbi szövegekben kerülnek kifejtésre. Ezek a szövegközi kapcsolatok kiterjedhetnek egészen apró mozzanatokra is. Például Tier Nan Gorduin *A halál havában* visszaemlékszik, hogy gyerekkorától fogva szimpatikus volt neki az ötszáz éves háború hőse, Jahn-On Kryel, aki történetesen szintén jelhordozó. Noha már ez a regény is tesz

14 „Publius Naso versét, a *Multa diuque tulit* idézte” Ed FISHER, *Profundis*, Bp., Vallhalla Páholy, 1996, 214.

15 Vö. HEGEDŰS Orsolya, *Ynev szövettérképe. Wayne Chapman: A karnevál*, Prae, 2011/3, 21.

16 Ebben a novellában is találhatunk egy, a Chapmanre kevésbé jellemző humoros példát. Mikor a főszereplő, Airun Al Marem megpillantja a holdisten, Amhe-Ramun halott maszkját, a holdraszálló Neil Armstrongot parafrázálva így szól: „Százlábnyi ugrás az embernek, örök dicsőség az emberiségnek” CHAPMAN, *Halk szókkal...*, i. m., 172.

17 Wayne CHAPMAN, *A halál havában*, Bp., Vallhalla Páholy, 1994, 209–211.

utalásokat arra, hogy Gorduin is az, arról, hogy ez pontosan mit is jelent, csak később értesül az olvasó. Így tehát Gorduin szimpátiája magyarázható azzal, hogy öntudatlanul is a hozzá hasonlóhoz, a másik jelhordozóhoz húz.

Ahogy a jelhordozók egy felsőbb akarat beteljesítői a M.A.G.U.S.-regényekben, úgy Vogel Zsigmond is az Gáspár András *Kiálts farkast* című regényében. A mű egy cyberpunk-regény, amely a 21. század utolsó évtizedében játszódik Budapesten. A várost elborítja a nukleáris szennyezéssel összefüggésbe hozott plazma nevű anyag. Szekták jelennek meg, amelyek istenükként tisztelik a plazmát, amelyből bizonyos emberek – a plazmaszobrászok – a puszta gondolatukkal tárgyakat, illetve élőlényeket képesek alkotni. Másokkal viszont kommunikál a titokzatos anyag: víziókat bocsát rájuk, vagy éppen telefonon jelentkeznek be. Ebben a világban az emberek ételáldozatot mutatnak be a plazmának, amely adatbázisokra csatlakozva önállóan képes tanulni, megfigyeli az emberek viselkedésmintáit, és ebből okulva kezdeményez kommunikációt a kiszemelt emberekkel. A mai fogalmainkkal talán egy social media platform működéséhez hasonlíthatjuk a plazma tevékenységét. Talán aktuálisabbak a regény által felvetett problémák, mint valaha, hiszen élő és élettelen, gép és ember határaitra kérdez rá, ha akarjuk vallási összefüggéseket is bevonva: lehet-e Isten egy számítógép vagy egy program?¹⁸

Erre a M.A.G.U.S. világtól beiktatott apró kitérőre csupán azért volt szükség, hogy lássuk, hogy Gáspár András nem Yneven játszódó szövegei mintha jobban rezonálnának a jelen problémáira és kérdéseire. Ezt láthattuk a félig Yneven, félig a mi világunkban játszódó *Két hold* esetében is, amely egyszerre firtatja a fonocentrizmus kérdését, és emellett a valóság és a fikció határainak problémáját. Ez persze nem azt jelenti, hogy Gáspár Ynev-regényei értéktelenebbek, mint a Vogel-ciklus alkotásai, a megállapítás csupán annyit tesz, hogy egyelőre nem tudjuk megfogalmazni azokat a kérdéseket, amire Wayne Chapman regényei már eleve tartalmazzák a választ.

18 Az HBO 2020 őszi debütált sorozata, a *Raised by Wolves* is hasonló problémákat feszeget, hiszen a sorozat világának istenéről, Solról az évad végére nyilvánvalóvá válik, hogy egy szuperszámítógép.

Lapis József

Rosszor jöttél

Wayne Chapman *A halál havában* című regényének néhány kontextusa

Wayne Chapman *A halál havában* című regénye minden kétséget kizáróan a M.A.G.U.S.-univerzum egyik alapító szövege, a '90-es évek fantasy-kedvelői (és szerepjátékosai) számára pedig a műfaj egyik meghatározó magyar nyelvű példája (Jeffrey Stone *Éj-trilógiája* és John Caldwell *Káosz-ciklusa* mellett¹). Hegedűs Orsolya írja a magyar fantasyról szóló monográfiájában, hogy „túlzás nélkül állítható, hogy Wayne Chapman köpönyegéből bújt elő a magyar fantasy irodalom legnépszerűbb teremtett világa”² – s a Chapman-szövegek között is az állandó főszereplőről, Tier Nan Gorduinról elnevezett Gorduin-ciklus, illetve annak elsőként publikált darabja, a most tárgyalandó regény az, amelyben a világ fikciós alapjai lehelyeződtek és keretei felállítottak.³

A Wayne Chapman szerzői névhez alapvetően az idén, 2020 tavaszán elhunyt Gáspár András író-műfordítót lehet társítani, de valójában a Chapman-regények egy részét szerzőtársával, Novák Csanáddal közösen írta – *A halál havában*t és folytatását, az *Észak lángjait* mindenképpen.⁴ *A halál havában* cím továbbá többféle regényváltozatot takar, hiszen a negyedik kiadásig folyamatosan változásokon, bővítéseken esett át a kézirat. Tanulmányomban az 1994-es, Valhalla Páholy által megjelentetett, „Első, teljes kiadás”-ként megjelölt verziót⁵ használom és hivatkozom – ez a barna

- 1 Mindkét szerzői név mögött Nemes István író, a Cherubion kiadó alapítója áll.
- 2 HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke, Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2012, 64.
- 3 A Moly.hu oldalán a *vicomte* nicknevű felhasználó például ekként fogalmaz, az életrajzi író monogramjával utalva a szerzőre: „G.A. ugyanis egészen egészen elképesztő érzékkel tudta, hogyan kell egy akkor még épp csak formálódó világot megtölteni élettel, történelemmel és legendákkal. Ezt a regényt egyértelműen a világepítés viszi el a hátán, méghozzá olyan könnyedén, ami szerintem több, mint tanítani való.” (<https://moly.hu/konyvek/wayne-chapman-a-halal-havaban>)
- 4 Erről a tényről Gáspár András Wikipedia-oldala is tudósít, de egyéb hivatkozható és informális források is megerősítik. Ehelyütt mondok köszönetet Kodaj Dánielnek és Juhász Viktornak, akik szíves szóbeli közlésekkel segítettek munkámat. Bár a '90-es években még volt valamekkora jelentősége az üzletpolitikailag is motivált álnév-rendszernek a populáris kultúrában, ma már nem számít titoknak, hogy kiket takarnak az angol szerzői nevek. Vö. SOHÁR Anikó, *Az ál-fordítások rövid virágkora* (1989–1995), https://www.academia.edu/7090956/Az_%C3%A1lford%C3%ADt%C3%A1sok_r%C3%B6vid_vir%C3%A1gkora_1989_1995) Ugyanakkor a Foucault-féle szerzői funkciót követve írásomban következetesen a kötetek címlapján szereplő névvel hivatkozom a szerzőkre.
- 5 WAYNE CHAPMAN, *A halál havában*, Bp., Valhalla Páholy, 1994. (A kiadás fordítóként tünteti föl Gáspár Andrást és Novák Csanádot.)

színű, a Boros Zoltán és Szikszai Gábor művészpáros borítóképével ellátott kiadás ugyanis már használja a borítón az ismertté vált M.A.G.U.S., avagy a kalandorok krónikái logót, s tulajdonképpen ez az a könyv, amely a M.A.G.U.S.-szerepjáték 1993-as első kiadása után leginkább ismertté tette Ynev világát az olvasók számára. Az első, 1990-es, az Unikornis kiadó gondozásában megjelent verzió még sokkal inkább szubkulturális jelenség volt, szövege pedig érzékelhetően kezdetlegesebb az 1994-esnél. Bár a későbbi kiadások bővítései, stiláris hangolásai nem nevezhetők jelentéktelennek, ehelyütt az összehasonlító vizsgálatot nem végzem el: ezúttal az emblematikus verzió jelentés-összefüggései között maradunk.⁶

A *halál havában* annak ellenére az egyik legnagyobb hatású Chapman-regény, hogy esztétikai szempontból sem a szerzői életművön, sem a M.A.G.U.S.-univerzumban nem számít a legerősebb szövegnek. Végh Dániel a *Holmiban* megjelent összefoglaló cikke az alábbi módon értékeli:

A magyar fantasy-regények „klasszikusa”, Wayne Chapman (legjobb regénye: *Karnevál*, Valhalla Páholy, 1997) mellett Dale Avery (Nyulási Zsolt: *A renegát*, Valhalla Páholy, 1995), Raoul Renier (Kornya Zsolt: *Acél és oroslán*, Valhalla Páholy, 1994) és Jan van den Boomen (Gáspár Péter: *Morgena könnyei*, Valhalla Páholy, 1998) a magyar fantasy-irodalom négy reprezentatív szerzője, akik minőségben talán a legtávolabb esnek a közhelyes szórakoztató irodalom kategóriától.⁷

Egyetérthetünk azzal, hogy a M.A.G.U.S.-könyvek között a későbbi Gorduin-regények, mint például a *Karnevál*, kiérleltebbnek tűnnek – nem véletlen, hogy monográfiájában Hegedűs Orsolya épp ezt elemzi a ciklusból. Ezeken túl Raoul Renier⁸ történelmi jellegű dark fantasyjeit, illetve Jan van den Boomen⁹ összetettebb, különféle irodalmi zsánerekkel is tudatosabb párbeszédet tartó regényeit érdemes kiemelni úgy, mint a M.A.G.U.S.-sorozat legértékesebb darabjait (az ún. első generációból feltétlenül).

De miben is érhető tetten *A halál havában* hatása? Először is, mint már említettem, a M.A.G.U.S.-univerzumon belül szolgálhatott több szempontból mintaként, részben a szerepjáték számára. A kiadás 80 oldalas függeléke szójegyzékszerűen, címszavakban mutatja be Ynev világának a regénnyel kapcsolatos, de azon túl is mutató számos jellemzőjét, táblázatot közöl Ynev isteneiről és az év hónapjairól. (Ez utóbbiból megtudhatjuk, hogy „a Halál hónapjai” a hideg évszakon belül, Darton¹⁰ Tercében helyezkednek el.) Részben tehát a könyv cselekményének lefolyásából, részben a függelék alapján szerezhethetünk részletes ismereteket az alakuló új világról. Hogy a világ történelmében, geográfiájának, kultúrájának kiépülése a bővülő szerzői gárda, viszont magának

6 A Gorduin-ciklus kronológiájával kapcsolatban ld. a szerző(k) útmutatását az alábbi oldalon: http://www.ynev.hu/cikk/wayne_chapman/ ; https://web.archive.org/web/20101113081057/http://www.ynev.hu/cikk/wayne_chapman/

7 VÉGH Dániel, *A magyar fantasy-irodalomról*, Holmi, 2007/9, <https://www.holmi.org/2007/09/vegh-daniel-a-magyar-fantasy-irodalomrol-jegyzetek>

8 A Raoul Renier szerzői nevet Kornya Zsolt író-fordító használja.

9 A Jan van den Boomen szerzői nevet Gáspár Péter használja. A *Jó széllel toroni partra* című regénye a detektívregény zsánerét ötvözi a fantasyvel, és érdemes lehet kiemelni az *Árnyékfestő* című remekbe szabott novelláját is.

10 Darton a halál istene Ynev egyik – a pyarroni – pantheonjában.

Gáspár Andrásnak az alkotói „szertelensége” miatt sem volt teljesen következetes és koherens, mutatja például a *Csepp és tenger* című regényhez fűzött kiadói jegyzet:

A *Csepp és tenger* a szerző legfrissebb műve, ezért a benne foglaltak csak most illeszthetők – több-kevesebb sikerrel – a M.A.G.U.S. hivatalos időrendjébe. Az adatok összevetésekor derült ki, hogy Mr. Chapman ismét nagyvonalúan bánt bizonyos évszámokkal [...]. További intézkedésig a fenti évszámok az irányadók.¹¹

Ezek a következetlenségek ugyanakkor nem szükségképp csak hibákként olvashatóak, amelyeket a kiadói stratégia igyekezett például az idézett módon helyre tenni. Az újrakiadások, az előzményszövegek (mint például a *Csepp és tenger* vagy a *Toroni vér*-novella) valamiféle „okkultság”, beavatottság hatását is keltették egyrészt azzal, hogy hangsúlyozták, hogy most először olvasható a teljes, részletes kiadás, eddig ismeretlen, de lényeges részletekkel, másfelől azzal, hogy a Gorduin-univerzum bővülésével új, eddig nem ismert eseményekről hullik le a lepel az újabb írásokban. Ezáltal a Chapman-féle Gorduin-mítosz szépen elkezdte fölépíteni magát, az egész vállalkozást valamilyen sejtelmes, titokzatos homályos légkörrel vonva be – az olvasó szerencsésnek érezhette magát, ha hozzájuthatott a kirakós egy újabb darabjához. Végh Dániel kiemeli, hogy a „fantasy-regények szerkezetének legfőbb jellegzetessége, a szorosan vett történetet körülvevő szövegelemek (az ún. paraszövegek) nagy száma a klasszikus populáris műfajokéhoz hasonlítható. Fordítás látszatát felkeltő elő- és utószók, idegen szavakat magyarázó és háttérinformációkat közlő függelék, alcímek és mottók különösen a fikciós és a történelmi regény határán egyensúlyozó népszerű művekre jellemzők, amint a főhős élettörténetét több kötetben át követő epizódok, folytatások is innen lehetnek ismerősek.”¹² Tegyük ehhez hozzá, hogy egy fiktív univerzum kialakulása kerülhet olyan fázisba, amikor egy fikciós mű a történelmi regényekhez hasonló módon viszonyul az adott világ – számos különböző helyről, szabálykönyvekből, kompendiumokból, világleírásokból – megismerhető históriájához.

A *Toroni vér* című elbeszélés felvezetőjeként például az alábbi szerzői jegyzetet olvashatjuk:

a „Toroni vér” az Ynev-regények „utólagos előzményei” közé tartozik. [...] [A] múltban ténykedve azokat az eseményeket részleteztem, melyek a Gorduin-ciklusban csak utalásokként jelennek meg, de elég fontosak ahhoz, hogy külön fejezetet kapjanak a M.A.G.U.S.-világ hosszú – és folyvást bővülő – történetében. [...] Nehéz feladat legendákból kideríteni a valót, regényes formába önteni az igazságot – ám azoknak, akik Gorduin zarándokútjának részleteire kíváncsiak, nem kell tovább kutatniuk: az alábbiakban számos kérdésükre meglelhetik a választ.¹³

A bárd toroni-kyr származása először épp *A halál havában* lapjain van sejtelmesen elhintve, mégpedig abban a részben, amikor az Elátkozott Vidéken járva sajátos időutazást él át: egy hétezer

11 Wayne CHAPMAN, *Csepp és tenger*, Bp., Valhalla Páholy, 1996, 295–296.

12 VÉGH, i. m.

13 Wayne CHAPMAN, *Toroni vér = Fényhozó*, szerk. NEMES István, Debrecen, Cherubion, 1994 (Osiris Fantasy Exkluzív 4), 132.

évvel korábbi, meghatározó csatába keveredik bele.¹⁴ Ekkor hangzik el a kyr gyökerekre vonatkozó mondat: „Hasznodra válhat, ha tudod: rajtad a Jel!”¹⁵ Az *Észak lángjai* második, ún. „Deluxe” kiadásában újabb utalást kapunk azzal kapcsolatban, hogy Tier Nan Gorduin ifjúkorában küldetésen járt a Toroni Birodalom fővárosában, Shulurban; maga a kyr ereklye, amelynek nyomába eredet, a *Karnevál* című regény lapjain kerül elő.¹⁶ A *Toroni vér* című novella lesz az tehát, amely majd – afféle *prequel*ként – részletesen bemutatja egyfelől a shuluri ereklyeszerző küldetését, másfelől *flash-back*ek, visszatekintések révén a bárd szüleinek közös kalandját, ugyanazon ereklye megszerzése körül forgó megismerkedésének történetét is elbeszéli. (Egyben folytatja is a sajátos kevertvérű leszármazási sort, hiszen az is kiderül belőle, hogy a küldetés során a Romlás Virágai szekta egyik boszorkány-kurtizánjának gyermekét is nemz.)

A *halál havában* ugyanakkor a kor fantasy-olvasóira és szerepjátékosaira tett szélesebb körű, általánosabb hatással is rendelkezik – jellemzően azokra, akik ekkor nem tájékozódtak nemzetközi kiadványokból, s a fantasyról alkotott képüket nagyrészt a magyar nyelvű, túlnyomó részt magyar szerzőségű művek befolyásolták. Hegedűs Orsolya monográfiája a Gorduin-ciklust a tolkien hagyományú, ún. „high fantasy” alszánerébe tartozóként olvassa, s könyvében nagyfokú alaposággal mutatja be a M.A.G.U.S. világának jellemzőit.¹⁷ Valóban elmondható, hogy – a magyar nyelvű fantasy közeg arányaira vonatkoztatva – Ynev világának fikciós elbeszélése a tolkien Középföldrehez hasonló jelleggel és mértékben történt (a monográfia félszáz kiadványról beszél), s ennek egyik origója – a szerepjáték szabálykönyv mellett – *A halál havában*. Végh Dániel írja, hogy a

M.A.G.U.S. esetében [...] a legjobbnak bizonyuló regények és a szerepjátékrendszer egyazon szerzők alkotásai. Ezért – noha a szerzők bevallása szerint előbb játszottak, mint írni kezdtek volna – a rendszer alkotói, illetve továbbfejlesztői által írt szövegek másodlagossággal, felhígultsággal és a világteremtő aktus hiányával aligha vádolhatók. Megkockáztatom: akár még az alapkönyvek is olvashatók irodalmi művekként – a szerepjátéktól teljesen elvonatkoztatva.¹⁸

A szerepjátékkal történő összefonódás nem a M.A.G.U.S.-ra jellemző egyedi sajátosság természetesen. Az *AD&D*¹⁹ univerzumába tartozó, Margaret Weis és Tracy Hickman írta *Sárkánydárda-krónikák* esetében is elmondták, hogy az első regény egy kalandmodul alapján íródott, a hazai szcénán pedig John Caldwell *A Káosz Szava* és *A Káosz Szíve* című regénye alapul ténylegesen lejátszott kalandokon – egyébként szintén az *AD&D* rendszerében.²⁰

14 CHAPMAN, *A halál havában*, i. m., 227–233.

15 *Uo.*, 227. Vö. HEGEDŰS, i. m., 81.

16 A kyrek Ynev ősi, nagyhatalmú népei közé tartoznak; a világ jelenkorában a Toroni Birodalom testesíti meg ennek halvány árnyékát és egyben örökségét. A művekből kiderült, hogy Tier Nan Gorduin édesanyja toroni nő volt.

17 HEGEDŰS, i. m., 63–65.

18 VÉGH, i. m.

19 *Advanced Dungeons & Dragons*: az egyik alapvető és sokáig meghatározó fantasy szerepjáték-szabályrendszer, amely több különböző világhoz adaptálható.

20 NEMES István, *A Káosz Szívének káosza, avagy hogyan (ne) adjunk ki könyvet a kilencvenes években*, Prae, 2020/4. [Megjelenés előtt.]

A hatás tehát *A halál havában* esetében is kétirányú, mert egyfelől a mű narratívája maga sem független a szerepjáték-gyakorlattól, másfelől a regény felépítése mintaként is szolgál a kalandok lefolyásához. Az egyik legerőteljesebb M.A.G.U.S.-, s egyben fantasy klisé például az, hogy a kalandozók a város egyik neves kocsmájában ülnek, s ott keresi föl őket a megbízó, aki valamilyen ígérettel, ajánlattal, zsarolással stb. ráveszi az összeválogatott csapatot arra, hogy elvégezzék a küldetést (de legalábbis hogy megkíséreljék azt elvégezni). A csapat összeszedésének toposza szerint ekkor még a kalandozók nem ismerik egymást – később, amikor már eleve csapatként működnek, már ekként lép oda hozzájuk a megbízó. *A halál havában* – és a legtöbb sémaszerű M.A.G.U.S.-kaland – esetében az a bizonyos kocsmá nem más, mint Torozon tavernája Erionban, a kalandozók legendás és hatalmas városában. Erion városa az egykori Godorai Birodalom székhelye, a „Városok Városa” mára az egyetlen megmaradt települése a birodalomból – a város urai máig viselik a „Godora hercege” címet. Erion azonban a kalandozók paradicsoma, itt mindent meg lehet kapni és el is lehet veszíteni, a lehetőségek és bukások színtere – röviden megtestesít mindent, amit a nagyváros-toposz megkövetel.²¹ *A halál havában* in medias res egy kalandozócsapat küldetésével indít, amelyet a társaságból egyedül a bárd, Tier Nan Gorduin él túl: ebben a kb. 50 oldalban vázolja föl először Chapman első számú hősnének portréját, mondhatni, „munka közben” ismerjük meg. A háttérbe húzódva, a bolondot játszva, de mindvégig tudatosan és célratörően hajtja végre a (saját) küldetését, s miután leszállította az „árut” (egy dzsad nőt). Egy visszatekintő részben a megbízó szemszögéből ismerjük meg Torozon tavernáját, aki itt verbuválja össze a szerencsétlen véget ért kalandozócsapatot, örülve, hogy a középszerű tucatfigurák mellett egy igazi „hőst”, Tier Nan Gorduint is be tudta szervezni.

²¹ *Erioni regék* címmel jelent meg egy olyan gyűjtemény is, amely kifejezetten a városhoz kapcsolódó szövegeket közöl (*Erioni regék*, szerk. GÁSPÁR András, Bp., Valhalla Páholy, 1998).

Az épület – egyike a város nevezetességeinek – egy kis téren állt, nem messze Erion központjától, a Godorai Felső Palotát övező Főnixek Parkjától. A teret is a tavernát birtokló családról nevezték el – de hogy ki is volt az első Torozon, és mikor építette ennek a hatemeletes óriásnak az elődjét, senki sem tudta. A tanácstermeket, pénzváltót és fürdőt magában foglaló fogadó találkahelyként szolgált a világ összes csirkefogója, kalandozója és szerencsevadásza számára.²²

„Kalandozók! Sokat hallott már e fura, nyughatatlan természettel megvert figurákról” – olvassuk a megbízó gondolatait, amint a felfogadott emberein mereng. „Érezte, hogy azok, akiket az imént felbérelt, csak annyiban hasonlítanak a kalandozókra, mint a vezír héremének agája az emírség legtüzesebb csődörére: hímnak született mindkettő...”²³ Természetszerű, hogy a szerepjáték kalandozói, illetve a regény eztán felbukkanó hősei: Tier Nan Gorduin mellett a nekromanta félelf mágus, Alyr Arkhon, valamint Eriel, a shadoni tolvajlány.

A taverna tehát a kalandozók világának öröktől fogva létező középpontjaként tűnik föl: innen indulnak a kalandok, és ide érkeznek vissza; a taverna a történetek drive-ját tartalmazza, majd fogadja be a happy endinget (egy jó ételt, italt, fürdőt a megkapott fizettségéből). Peter Jackson *Gyűrűk Ura*-filmjének emblemikus jelenete az, amikor a hobbitcsapat a kalandok vége után, hazatérve koccint a Zöld Sárkány fogadóban: ez az otthon újra birtokba vett tere a kalandok jelentette idegenség-komplexum után, azzal, hogy a saját tétel nem jelent identikusságot. Az otthon is újraképződik, a tapasztalatok beépülnek – ennek legerőteljesebb jele Frodó sebe (mind a Széltetőn szerzett tör-seb az oldalán, mind a Gollam által leharapott gyűrűsujj). Erion és Torozon-taverna annyiban írja tovább a fantasyk fogadó-toposzt, hogy egy alapvetően nem-helyből, illetve átmeneti helyből kreál egy olyat, amely tulajdonképpen az otthonnal nem rendelkezők, a folyton úton lévők, a vándorok otthonává válik. Erion, de azon belül is főként a Taverna egy paradox képződmény tehát, az idegen és a saját különleges ötvözete. A hely, amelynek levegőjében, illatában „képviseltette magát a világ valamennyi aromája”²⁴, mindenkit befogad – aki meg tudja fizetni.

A *Toroni vér* című előzménynovella is a tavernában kezdődik, az ifjú Gorduin innen indul küldetésére. A novella nyitányának szerkezete és hangulata Krúdy Gyula Szindbád-novelláit is fölidézi – Szindbád egyébiránt kétségkívül a magyar klasszikus irodalom egyik legjellegzetesebb kalandora:

Miután halottait eltemette és néhány ezüstért imát mondatott értük maga helyett, Tier Nan Gorduin eltűnődött, mihez fogjon legközelebb. Noha majd három évet töltött a nagyvilág kapujában kifelé tekingetve, nehezeére esett elhagyni Eriont. A Városok Városa saját képére formálta, akár a történelmet, körülötte és benne élt; a bárdot, valahányszor a távozásra gondolt, ugyanolyan érzések kerítették hatalmukba, mint amikor szerelmétől kellett búcsúznia.²⁵

Gorduin otthonaként lakja be a várost és annak játéksbarlangjait, fogadóit – de a „fogadóról fogadóra járt” kifejezés épp azt mutatja meg, hogy a városon belül sem hajtja le egy helyen sokszor a

22 CHAPMAN, *A halál havában*, i. m., 42.

23 *Uo.*, 48.

24 *Uo.*, 43.

25 CHAPMAN, *Toroni vér*, i. m., 132.

fejét. Erion talán éppen azért lehet autentikus a számára, mert a kalandozó életmód valamelyest a városon *belül* is folytatható – mégis hajtja a vágy a *kívül* felé. A végső lökés, a drive – fogalmazhatunk úgy, természetesen – Torozon tavernájában éri, s itt is megkapjuk a legendás hely már-már definitív leírását:

A megvilágosodás a második hét végén, Torozon híres tavernájában egy sarokasztalnál köszöntött rá. Küzdött azért, hogy itt lehessen, aranyakat fizetett már azért is, hogy a küszöböt átléphesse; az ülőhelyet, a méregerős pálinkát szemtelenül drágán mérték, a környezet azonban kárpótolta mind ezért. Kalandozók, igazi kalandozók jártak-keltek a nagyteremben, a körfolyosókon, hősök rótták a magasba vezető lépcsőket, lesték egymás szavát a füsttől sűrű levegőben – az intézmény Erion és egész Ynev esszenciáját hordozta, s mint ilyen, korszakos döntésekre sarkallta a betérőt.²⁶

Ismét csak az derül ki, hogy a taverna kicsiben az egész világot reprezentálja és prezentálja – nyilván ezért is lehet a világ bejárását nyughatatlanul újra és újra megcélzó kalandozó-lét vissza-visszatérő központi helye. A kalandozó vágyja, űzi a veszélyt és a kihívást, hogy aztán visszatérve Erionba megpihenjen, hogy aztán ugyanitt azonmód új küldetést is keressen magának.

Hogy Gorduinból még lesz valaki, azt mi sem jelzi pontosabban, hogy az imént idézett jelenetben Torozon maga ül oda hozzá egy üveg ritka óborral a kezében. A bárd reakciója erre már előre jelez valamit abból a fölényes póz, sajátosan önkicsinyítő öntudatból, érinthetetlen cinizmusból, ami a „kifejlett” hős-figurát jellemezni fogja: „Hallott annyit az itteni viszonyokról, hogy tudja: a gazda személyes felbukkanása ritka megtiszteltetés. Néhány héttel korábban mindent megadott volna ezért – mostanra nem maradt egyebe a gyanakvason kívül.”²⁷ Gorduin figurájának egyik vonása lesz az állandó kívüllálóság – sosem *igazán* tagja egy csapatnak sem, jellemzi valamiféle sajátos komor búsképű lovag attitűd, mindig kicsit kívülről szemléli az eseményeket – hiteles cinikusként. Úgy is mondhatjuk, hogy az alapvető kalandozói perem-létezésben is valamelyest idegen testként mozog – talán épp ezért válhat mégis a M.A.G.U.S.-kalandozó (egyik) prototípusává?

Tudjuk – akár Karinthy Frigyes *Így írtok* tíjének példája alapján –, hogy a paródia kanonizáló erővel is bír; de tudjuk azt is, hogy csak azt parodizálják, akinek egyfelől olyan markáns, jól felismerhető stílusjegyei vannak, amelyek az ironikus hiperbola retorikai eljárásaival játékba hozhatóak és kifigurázhatóak, másfelől azt, aki valamilyen szinten már szem előtt van, már ismert, aki már alakzatként észlelhető a paródiaszöveg mögött. Az tehát, hogy a kilencvenes években több M.A.G.U.S.-paródia is fölbukkant, és mindkettő elsődleges célpontja *A halál havában* volt, jelzi Wayne Chapman írói rangját és egyedi hangját – ebben az egyediségben természetesen természetesen pozitív és – akár a paródián keresztül is – kritikával illelhető vonások egyaránt vannak. Érdemes lehet tehát vizsgálódásunk vége felé ezekre a szövegekre vetni egy-két pillantást.

A paródiák röviddel *A halál havában* 1994-es kiadása után már el is készültek, és meg is jelentek. A *Halálosztók*²⁸ című 1996-os fantasy antológiában jelent meg A. P. Feist és John Caldwell Ez

26 Uo., 132–133.

27 Uo.

28 *Halálosztók, Fantasy kisregények és novellák*, szerk. NEMES István, Debrecen, Cherubion, 1996 (Cherubion Fantasy Exkluzív 10).

nekünk M.A.G.O.S. című szövege,²⁹ kiparodizálva a M.A.G.U.S.-könyvek számos jellegzetességét. (Ám a Cherubion kiadó szerzőiből az önirónia is szólt akkor, amikor a kolofón-paródiába az alábbiakat írták: „Fordította: áh, ezt úgysem veszi be már senki.” Ebben a kilencvenes évek azon kiadói gyakorlatából csináltak viccet, mely szerint az angol nevű szerző munkájában fordítóként tüntették fel a tényleges magyar író nevét.) A két főszereplő, Aly Akhbar Ark'hun és Tierry Nem Gordiusz *A halál havában* legendás párosának alakmásai, s természetesen ők is „Torzonborz” Tavernájában kezdik kalandjukat. A paródiaszöveg poétikája posztmodern jellegzetességeket mutat, a majd később idézett szövegrész például ahhoz hasonló szerkezetű meta-szövegalakzatot tartalmaz, mint Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*ének alábbi locusa: „kutya nehéz, felség, úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot, azzal föl pattant Zöldfíkar nevű pejére, és elvágatott az érzékeny, XVII. századi tájleírásban”. A fantasy paródiában ezt olvassuk:

Az orra küllő formájú volt, a szemei csapszegekként fénylettek az arcában. A szája, mely állandóan csodálkozó O-betűt formált, leginkább egy kerékagyra emlékeztetett. A keze erősen reszketett. Ez volt az egyik ok, amiért Torzonborz alkalmazta; remek koktélokot készített. A másik ok az adózás volt: nyomorékokra kedvezmény jár. A csapos nyugodtan kivárta, amíg a róla szóló leírás véget ér. Kicsit bosszankodott, amiért a nevét nem említették meg. Hat könyvben szerepelt már, de egyikben sem írták le a nevét.

A másik említett paródia, *A Káosz Éje*³⁰ című mű ugyanakkor már *A halál havában* kiadási évében napvilágot látott. Ez alapvetően nem M.A.G.U.S.-paródia, hanem a John Caldwell-féle Káosz-könyvek és a Jeffrey Stone-féle Cherubion-kötetek harsány humorú travesztiája. A regény közepe táján felbukkan azonban két figura, akik szintén egyértelműen Alyr Arkhonnak és Tier Nan Gorduinak az alteregói.

Az egyikük magas volt, hamuszín hajú, kezében hosszú, szarvdíszes vadászbottal; mélykék köntösének csuklyáját a homlokába húzta. A másik – borostás állú férfi, fekete útiruháját csillogó flitterek ékesítették – hevederes utántöltő számszeríjat szegezett Loucounura; hátán átvette elektromos gitárt hordott, melyről messzire világított az *Inew hőse*, *Inew szépe* felirat.³¹

A leírás Gorduin karakterének piperkőc jellegét figurázza ki, illetve azt, hogy Chapman regényeiben a bárd gyakorta a tökéletesség mintaképeként jelenik meg. A két figura összetűzésbe keveredik az idézett részben megnevezett varázslóval – aki egyébként Jack Vance *Haldokló Föld*-könyveiből kölcsönzött alak –, s az incidens a következő módon végződik: „Rosszkor jöttél, Röhincs! – mondta Törjön Kia Gorduin, és elfújta, mint a gyertyalángot. Ravasz Kugli csalódottan felkiáltott, és szemrehányóan nézett az újonnan érkezettekre. – Már elnézést, de ez még regénybefejezésnek is

29 Az Arthur Philip Feist név Nagy Zoltán akkor még kezdő írójt rejti, a novella alapvetően az ő alkotása, s tapasztaltabb író, kiadóvezető Nemes István erőteljesebb szöveggondozó munkája révén került föl Caldwell társszerzőként. Köszönöm Nemes István szíves szóbeli közlését a kérdésben.

30 John CALDWELL, Jeffrey STONE, *A Káosz Éje*, Debrecen, Cherubion, 1994. A belső címlaploldalon *A Káosz Éjjen Élye* címváltozat szerepel.

31 Uo., 93.

silány volt!”³² Ez pedig erőteljes fricska *A halál havában* felé, kfigurázva annak elhíresült leszámolás jelenetét (amely ugyanakkor nem tényleges befejezése az adott regénynek). Wayne Chapman könyvében a Kígyó nevű fejdász, a toroni Ikrek félelmetes szektájának a tagja a teljes regényen keresztül üldözi bosszúszomjasan Gorduinék csapatát, egyedül küzdve meg az Elátkozott Vidék veszélyeivel (elemek, élőhalottak stb.), a monológjaiból az olvasó elé viszonylag árnyalt személyiségkép is kirajzolódik, majd amikor végül utoléri a kalandozókat, az alábbiakat olvassuk:

– ...a küzdelem halálig folytatódik. – suttogta épp az embervadász. – Csak ketten leszünk, te és én. Harcos a harcos ellen. Acél az acél ellen. Ha nemet mondasz, ha kibúvót keresel, megölöm mindkettőt. Válassz!

A bárd hunyorgott. A toroni pálinka hatása múlóban volt, sebei egyre jobban sajogtak. Magába mélyedt, s a körülményekre való tekintettel gyors döntést hozott. Ám legyen.

– Mi a neved, fickó? – kérdezte.

– Nevezd csak Kígyónak! – acsargott a dzsad, és előrelépett.

Eriel figyelmeztetően felkiáltott.

Tier Nan Gorduin eleresztette a zsák szíját, terhe a földre esett. Vele csúszott a fekete köpeny is.

– Rosszkor jöttél, Kígyó – mondta csendesen, és nyílve szót röpített a bérgyilkos szívébe.³³

Ez a részlet a Gorduin-paradigma emblematikus szöveghelye lett, hiszen pontosan megmutatja a bárd James Bond-szerű hanyag eleganciáját, legyőzhetetlenségét, szinte szuperhősi kvalitásait, ugyanakkor a szcéna filmszerű beállítása, a hősmozik leszámolás-jeleneteinek ironizálása³⁴ mégiscsak olyan egyedi modalitást kölcsönöz Chapman prózájának, ami egyedivé, felismerhetővé és tulajdonképpen szellemessé teszi az egyébként modorosnak, túlírtnak is tekinthető narrációt. Wayne Chapman regényeinek architextuális kódjai ugyanis erős változatosságot mutatnak, illetve hagyománytudatosságot feltételeznek, különböző műfaji és narratív alakzatokkal kezdeményez ironikus párbeszédet (románc, hősi epika, karnevalizmus, misztikum stb.), s számos irodalmi és filmbeli intertextussal dolgozik. *A halál havában* utolsó mondata megmutatja ennek a reflektív poétikának a működését. Tier Nan Gorduin küldetése végeztével természetesen Torozon tavernájában élvezi ki jól megérdemelt jutalmát, majd amikor szeretője elhagyja, nyeregbe száll és teátrálisan ellovagol napnyugat felé újabb kalandokat keresni: „Pontosan úgy, ahogy abban a régi románcban áll.”³⁵

32 *Uo.*, 94.

33 CHAPMAN, *A halál havában*, i. m., 296.

34 A részlet háttérben fölsejthet az egyik Indiana Jones-film jelenete, melyben a Harrison Ford által megtestesített flegma arcú régész-kincsvadász végignézi, ahogyan előtte hosszan hadonászik egy harcos a szabályjával – majd egyszerűen előveszi a pisztolyát és lelövi.

35 CHAPMAN, *A halál havában*, i. m., 312.

Takács Gábor

Jövőváltás

Gáspár András sci-fije és a *Kiálts farkast*

1990-ben szinte izzott a levegő a változásoktól. Megtartották az első szabad országgyűlési választásokat, megkezdődött a szovjet csapatok kivonása és a német újraegyesítés. Gorbacsov lett a Szovjetunió elnöke és Göncz Árpád a Magyar Köztársaságé. Fellőtték a Hubble űrteleszkópot, amivel elérhető közelségbe került a távoli világűr. A kultúrában pedig mi sem jelezhetette volna jobban a változást, mint hogy megjelenhetett magyarul a *Gépnarancs*, és elkészült a „magyar Blade Runner”, a *Meteo*.

A változás alól a hazai sci-fi sem lehetett kivétel. A korábban a Móra kiadóval, a *Galaktika* magazinnal és Kuczka Péter nevével fémjelzett tudományos-fantasztikus könyvkiadás mellett egyre több helyről bukkantak fel kihívók, köszönhetően a kiadóalapítást megkönnyítő rendelkezéseknek. Ekkor indult például a debreceni Phoenix Könyvkiadó sci-fi és fantasy sorozata, és olyan, a központilag ellenőrzött hazai fantasztikus könyvkiadás keretei között nehezen elképzelhető művek jelentek meg, mint Stephen Donaldson kegyetlen fantasyje, *A Kárhozat Urának átka*, vagy akár *A Mars hercegnője* Edgar Rice Burroughstól. A Móra pedig, pozíciója megőrzése érdekében, elindította A sci-fi mesterei könyvsorozatát Isaac Asimovval, Alfred Besterral és Arthur C. Clarke-kal. A könyvkiadói átalakulásnak köszönhetően az amatőr sci-fi mozgalom is egyre nagyobb szeletet kívánt kiszakítani a magyar piacból. Akik eddig úgy érezték, el vannak zárva a megjelenéstől a „Kuczka-rezsim” miatt, azoknak lassan egyre több lehetőségük lett a megjelenésre.¹

Ekkor, 1990-ben jelent meg Gáspár András első sci-fi regénye, a *Kiálts farkast*, ami ötleteivel és stílusával alapjaiban határozta meg az ezt követő magyar sci-fit. Hatása talán nem annyira látványos, mint az ugyancsak ebben az évben kiadott *A halál havábabnak*, ami a M.A.G.U.S. néven ismert fantasyvilág megalapozója volt.² Ennek ellenére sok, a kilencvenes években szocializálódott sci-fi olvasó tekint rá meghatározó élményeként, elemei és látványos szakítása a Kuczka-éra SF-jével pedig több, öt követő magyar szerző munkáinak volt ihletője. Egyedi jövőképevel, amiben keverednek a futurisztikus ötletek és az ismerős, már-már rejtői elemek, összekapcsolva a történet nyíltan vállalt B-filmes örökségével, szórakoztató elegyet alkot. Mindemellett pedig a rendszerváltásban végbement társadalmi és szemléletbeli változásokra való reflexiók izgalmas olvasati lehetőségeket

1 Erről a helyzetről remek összefoglalót nyújt Erdei Pálma 2003-as disszertációja, az *Ész-játék vagy csodavárás? A Science Fiction jelenség szociológiája*.

2 Szintén 1990-es Gáspár fantasyregénye, az *Ezüst félhold blues*, ami bár meghatározó a hazai alternatív történelmi művek között, átütő hatást túlzás lenne tulajdonítani neki.

kínálnak a regénynek. A folytatásban kísérletet teszek rá, hogy három évtized távlatából bemutassam ezeket a komponenseket, közelebb hozva ezt a magyar sci-fi klasszikust a 2020-as évek olvasóihoz.

„Odaát... abban a másik Valóságban is... formálni próbáltál?”³

A *Kiálts farkast* megjelenésekor Gáspár András neve már ismerős volt a hazai olvasók körében. A *Galaktikában* korábban is jelentek meg novellái, sőt, magának a magazinnak a működésében is részt vett (egyik munkája éppen a beérkező kéziratok szerzőivel való kommunikáció volt⁴). „[T]ermészetesnek tűnt hát, hogy regényszinopszisaimmal is a Mestert, közelebből a Galaktikává átkelesztelt Kozmosz sorozatot támadjam be”, idézi fel a regény keletkezéstörténetét Gáspár a *Kiálts farkast* harmadik kiadásának előszavában. „Kár volt annyit vesződnöm velük: Kuczka a leadást követő percekben, kommentár nélkül dobta vissza mindkettőt.”⁵ Mindez a nyolcvanas évek közepén történt. Ezt követően még több átírás várt a regényre, mire elnyerte végső formáját. A szerző elsődleges ihletőjének Papp Máriót⁶ jelöli meg, aki „arra próbált rávenni, hogy az igazi rejtelmek nem a világűrben, hanem a macskaszaros körúti kapualjakban keresendők.”⁷

Ennek az útnak a követése során írta meg Gáspár 1987-ben a *Teremtünk, Teremtőnk* című novelláját, ami a World SF 1988-as budapesti Kongresszusának tiszteletére kiadott antológiában jelent meg.⁸ Ez a novella tekinthető lényegében a végleges regény prototípusának, több karakter, jelenet, sőt szó szerinti bekezdések jelennek meg itt, amiket később átemelt a *Kiálts farkast*-ba. A múlt manipulálása, amire a rövid írás története épül, végül kikerült a képből (hogy aztán részben visszatérjen a *Két életem egy halálomban*), és a főszereplő, Fellegh is mellékszereplővé avanszált, a korábban említett „körúti kapualjak” már itt megjelennek. Az író saját bevallása szerint már ekkor is igyekezett valami mást nyújtani az olvasóinak, mint a *Galaktikából* ismerős magyar szerzők. Írásmódja „antitézise [...] a rendszerváltás kori magyar SF posztprosztó vonulatának, melyet (számomra) Dévényi Tibor és D. Németh István neve fémjelzett.”⁹ Ez ebben a novellájában ugyanúgy megfigyelhető, mint például az *Egy üzletem, egy halálom* (1988) című, a *Galaktika* 96. számában megjelent történetében. Utóbbi szintén fontos állomás az első regény felé vezető úton. Amellett, hogy innen is több dolgot átmentett, a főszereplő, Vogel Zsigmond itt jelenik meg először, bár még

3 GÁSPÁR András, *Teremtünk, Teremtőnk = Vámpírok és csillagok*, szerk. CSERNAI Zoltán, Bp., World SF Magyar Tagozata, 1988, 90.

4 <https://www.fantasycentrum.hu/old/MAGUS/chapman-interju-sfportal.pdf>

5 GÁSPÁR András, *Kiálts farkast*, Bp., Delta Vision, 2010, 8. A továbbiakban minden, a regényből származó idézet ebből a kiadásból való, kivéve a külön jelzett helyeken.

6 Itt feltehetően Papp Mária újságíróra gondol.

7 GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 9.

8 Gáspár a novelláról szóló visszaemlékezésében (*Uo.*, 323.) tévesen összekeveri az eseményt az évente tartott legnagyobb sci-fi/fantasy találkozóval, a WorldConnal, amit abban az évben New Orleansban rendeztek meg.

9 Dévényi (eredetileg Deutsch) Tibor (1927–2003) biokémikus és Dénémeth (írói nevén D. Németh) István (1952–2000) költő, prózaíró. Sci-fi novelláikat és regényeiket szatirikus, humoros hangnem jellemezte. GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 8–9.

messze nem az a figura, akivel 1990-ben találkozhattak az olvasók: a kiégett vállalati szamuráj alakja (társával, a férfi/nő hibrid Páll/Mihalikkal együtt) a könyv folytatásában bukkan fel.¹⁰

Ilyen előzmények mellett alakult a *Kiálts farkast* története. A harmadik kiadás előszavát olvasva bepillantást nyerhetünk egy végül elvetett változatba: elsőre *A testrablók inváziója* juthat eszünkbe a pesti utcákon világalomra törő alakváltókról, akikre Rick Deckardként vadászik a történet főhőse, miközben „a Keleti Blokk betonból és vörös márványból összerótt politikai mauzóleuma a 21. század végén is áll, csak berendezését cserélték komfortosabbra az idők folyamán.”¹¹ Ám a megjelenés elhúzódott (hogy ennek Kuczka újabb elutasítása vagy más volt-e az oka, nem tisztázott), ahogy Gáspár fogalmaz, az ő nagy szerencséjére; így ugyanis a rendszerváltáshoz tudta igazítani a regény világát, átdolgozta a történetet, ami aztán 1990-ben meg is jelent a Kolibri Könyvkiadónál. A korszak ikonikus grafikusai, Boros Zoltán és Szikszai Gábor készítette borítón a Lánchíd előtt két repülő autó vág át, felettük pedig egy bőrkabátos férfi fegyvert szorongat. A ponyvás borító a maga olvasócsalogató külsejével tökéletesen elütött a Galaktika-kör visszafogottabb megjelenéseitől, akciót és küzdelmet ígérve, egy ismerős és mégis izgalmasan futurisztikus helyszínen – a szerző pedig mindezt szállította, noha főhőse, akire általában csak úgy hivatkozik, hogy „a kefehajú”, nem igazán passzol a borító dús hajú figurájához.

„Akadtak, akik elámultak, mások leverten állapították meg, hogy többé nem képesek elámulni semmin.”¹²

A 21. század végén játszódó könyv bővelkedik az egyedi science fiction ötletekben. Világának és történetének középpontjában is egy ilyen elem, az úgynevezett plazma áll. Ez a különös entitás „annak a környezetszennyezési láznak köszönheti létét, mely a 20. század derekától kezdve söpört végig a földtekén”. A szervesetlen vegyi hulladékból a „változatos eredetű, folyvást erősödő háttér-sugárzásnak” köszönhetően „fehérjeláncokban gazdag protoplazmává vált”.¹³ A szerte a bolygón, bérházak és raktárak mélyén kialakult nyugodt plazmatelepekről hamarosan kiderült, hogy anyaguk „gondolati úton” formázható, és a különféle molekuláktól kezdve a bonyolult növényekig és állatokig bármi létrehozható belőlük. A 21. század végére külön iparág épült a plazma „kinyerésére” és a belőle formázott áruk értékesítésére. Míg a *Teremtünk, Teremtők*ben már felbukkanó plazmából főleg gyógyszereket, ételt és drogokat formáztak, addig a könyvben az úgynevezett plazmaszobrászok már szinte bármit létrehozhatnak. „Úgy hírlik, egy brémai fickó elefántot, egy San Angeles-i pali ámbráscetet készített. Egy japán csapat tavaly óta *Proconsul africanus*on ügyködik, maholnap megalkotják az első plazmaembert.”¹⁴ Velük szemben a Szent Tenyészet Testvérisége nevű vallási mozgalom azonban valamiféle transzcendens lényt, a „Mindenható modern megtestesülését” látja

10 *A Két életem, egy halálom* másik „előtanulmánya” a *Merek masinái* című novella (= Damien FORRESTAL [GÁSPÁR András], *Ninive*, Bp., Totem, 1999).

11 GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 9.

12 *Uo.*, 41.

13 *Uo.*

14 *Uo.*, 49.

a plazmában, amelyet védelmezni igyekszik, hiszen hite szerint a plazma is oltalmazza a híveit. Bár maga a plazma (amikor telefonon megnyilatkozik a főszereplőnek) nem biztos istenségében, abban bizonyos, hogy „állomás csak az evolúció folyamatában”, amelynek végeredménye egy olyan létforma, ami képes a tér és az idő manipulálására.¹⁵

A plazma mellett a másik izgalmas sci-fi elem a regényben az új emberi alfajok, úgynevezett gestaltok létrejötte. Ezeknek Gáspár egy egész függelékot szentel: „gestaltok alatt azok az életképes mutációk értendők, melyek direkt beavatkozás (génsebészet), illetve indirekt tényezők (pollúció, háttérsugárzás) eredményeképp jelentek meg a 21. század Földjén”.¹⁶ A regény cselekménye során megismerjük például a kétéltűeket, az angórákat vagy a temetőbogarakat, akiket a távol-keleti bűnszervezetek bérgyilkosként alkalmaznak. Még térkép mellékletet is találunk, ami az előfordulásukat jelöli – sajnos ez a melléklet csak az első, 1990-es kiadásban szerepel.

A gestaltok és a plazma mellett pedig ott vannak az idegenek, a kalmárok, akik ugyancsak fontos szerepet játszanak a könyv eseményeiben. Ezek a földi polipokra emlékeztető lények egy hatalmas, csillagrendszerek ezreit átfogó birodalmat irányítanak, óriási kereskedőhajókkal kapcsolják össze a különböző világokat, úgynevezett városgépeikkel pedig leigázzák az ellenük lázadó fajokat. A kalmárok hatalmának egyik kulcsa a plazma – a kalmárok más világok plazmáját értelem nélküli anyaggá „degradálják” és gond nélkül felhasználható szerves erőforrássá teszik. Az ilyen leigázott plazmából formálják az epigonokat, amelyeket folyamatosan változó külsejű, az ellenség megfélemlítésére alkalmas katonákként vetnek be a harcokban. A kalmárok a földi plazma megszerzéséért robbantották ki a háborút az emberekkel, aminek során lakhatatlanná tették a Naprendszer szomszédságában lévő bolygókat.¹⁷ A regény főszereplőjének visszaemlékezéseiből bepillantást nyerhetünk a harcok menetébe, ami egyszerre idézi meg az amerikai katonai sci-fik hangulatát (például Joe Haldeman *Örök háborúját* [The Forever War]) és a második világháborús filmeket, vagy akár *A bolygó neve: Halál* (Aliens) képsorait.

„Humphrey Bogatra hasonlít, tud róla?”¹⁸

2091 karácsonyán ebből a háborúból tér haza a megfáradt veterán, Vogel Zsigmond Budapestre. A leszerelt katona amnéziában szenved és látomások gyötrik, amik valami sötét titkot sejtetnek a múltjában. Vogel korábban „plazmában utazott”, ám ellenfele, Pauker, az Agnus Dei cégbirodalom örököse, elhappolta előle a vele dolgozó plazmaszobrászt, Buránt. A hazatérés után pedig nyilvánvalóvá válik, hogy „a kefehajú” amnéziájáért is Pauker a felelős, aki titokban lepaktált a kalmárokkal. Így kettejük Érvényesülési Párba élethalál harccá válik, ahol Vogel reménybeli menyasszonya, Ágnes, Burán, maga a plazma és az egész Föld sorsa lesz a tét.

A *Kiálts farkast* története a klasszikus hollywoodi „párbajfilmeket” követi: a főhős összeütközése régi ellenlábásával globális jelentőségűvé válik, segítők és ellenségek tűnnek fel, maga a nagybetűs

15 *Uo.*, 141–142.

16 *Uo.*, 281.

17 *Uo.*, 142.

18 *Uo.*, 273.

Dobáljuk meg a kortárs zenét!

Nő is veszélybe kerül, míg végül a protagonista egy végső összecsapásban felülkerekedik a gonoszokon. Ördögi tervek, bérgyilkosok, „megkötött kezű” rendőrök, az ellenfél nagymonológja, sőt, még deus ex machina is felbukkan a regény lapjain, ahogy eljutunk a happy endhez, ahol mindenki elnyeri méltó jutalmát vagy büntetését.

Gáspár András vonzalma a hollywoodi akció- és kalandfilmekhez nyilvánvaló lehetett azok előtt, akik már a *Galaktikában* olvasták a novelláit. *Öt tekerics nosztalgia*¹⁹ című írása ebből a szempontból irányadó lehet: főszereplője egy újabb és újabb kalandba keveredő akcióhős, aki más és más nőket szerez meg, vonzza a bajt, és minden győzelme után továbbáll új kihívásokat keresve. Ilyen hőstípus Vogel Zsigmond is, a hadviselt, bajtársaiért és az igazságért kiálló férfi, aki, ha kell, fegyverrel és puszta kézzel száll szembe ellenfeleivel, és egy ponton még fekete nindzsa öltözetet is húz. Maga a plazma is azt a feladatot bízta rá, hogy „az ökle legyen”.²⁰ A regény elején a szöveg többször összekapcsolja Vogel alakját egy-egy harcossal (világháborús katonákkal, hajóskapitányokkal) vagy valamilyen film/könyvszereplővel: a férfi hol Mel Gibsonnal azonosul a tévében,²¹ hol

19 GÁSPÁR András, *Öt tekerics nosztalgia*, Galaktika 104, 1989/5, 39–46. Később *Száraz évszak* címen is megjelent a szerző *Ninive* című kötetében.

20 GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 145.

21 *Uo.*, 59–60.

gondolataiban lesz az ellenség ellen harcoló tengerész.²² Megtudjuk, hogy kedvenc olvasmányainak szereplői is régivágású figurák („Spartacus, Sólyomszem, Huck Finn és James Bond”²³). Ahogy Gáspár fogalmaz: „A VHS aranykorának nagy dózisban adagolt akciófilmjei utóbb legyőzték ösztönös berzenkedésemet, és segítettek túllépni az aranykori SF »mérnök« karakterén.”²⁴ Az olyan filmek hangulata, mint a *Terminátor*, a *Menekülés New Yorkból*, a *Kommandó* vagy más, a „VHS korszakra” jellemző alkotásoké egyértelműen inspirálólag hatottak a szerzőre, Vogel pedig ezeknek a szűkszavú, egyszerű, de talpraesett és bosszúálló hősöknek a sorát gyarapítja. Persze „Madár”, ahogy néha nevezik, sokkal inkább a *Die Hard*-filmek John McClane-jével rokonítható, mint Stallone vagy Schwarzenegger izomkolosszusaival: egy hétköznapi fickó („külkereskedőnek készültem, nem emlékszik?”²⁵), nem szuperkatona vagy különlegesen kiképzett titkos ügynök. A háborúba is szorult gazdasági helyzete miatt vonult be, nem nemes érzelmektől vagy patriotizmustól hajtva.

De a filmes párhuzamok nem állnak meg a főszereplőnél. Vogel segítői és ellenfelei is mintha egy-egy hollywoodi produkcióból léptek volna elő. Fellegh, a Fogyasztói Titkosszolgálat ügynöke „egy második James Bond”,²⁶ aki otthonában a kémszakma minden eszközét felhalmozta. Őt a szöveg Robert Redford-hoz hasonlítja,²⁷ míg Gavodát, a Vogelt információval segítő rendőrt Humphrey Bogarthoz.²⁸ A főhősre támadó temetőbogarak japánul beszélnek, mint a filmek egzotikus bérgyilkosai.²⁹ A kalmárokkal vívott háború epigonjai, miközben telepatikusan kifürkészik ellenfelük félelmeit, náci katonákká alakulnak.³⁰ A szöveg emellett más utalásokat is tartalmaz a nyugati (főleg amerikai) popkultúrára, a Ceres kisbolygót például a *The Animals* klasszikus zeneszáma után a *Felkelő Nap Házának* nevezték el.³¹

„Kedvesem, mindannyian egy-egy Albertfalva kitérőn végezzük.”³²

A nagyszabású sci-fi ötletek (plazma, idegenekkel vívott úrháború) és a B-filmes hatások mellett a *Kiálts farkast* harmadik összetevője az a jövőkép, amit Gáspár Budapestnek és a Kárpát-medencének elképzelt, és ami ezer szállal kötődik a rendszerváltáskori Magyarország valóságához.

22 *Uo.*, 22–23.

23 *Uo.*, 55.

24 *Uo.*, 323. Vogelnek a nőkhöz való viszonya is – kis eufemizmussal élve – igazodik ehhez a képhez; Gáspár nem érezte túl fontosnak főszereplője barátnőjének árnyalását. Megmentendő szépség, akit így jellemzett a történet elején: „fejtartása egy afgán agaré, csillogó barna szeme egy airedale terrieré, haja akár egy hathetes pulikölyök bundája.” (*Uo.*, 24.)

25 *Uo.*, 71.

26 *Uo.*, 72.

27 *Uo.*, 103.

28 *Uo.*, 273.

29 *Uo.*, 69.

30 *Uo.*, 214–215.

31 *Uo.*, 29.

32 *Uo.*, 39.

A magyar sci-fi írók és olvasók között gyakori vélekedés, hogy ha egy jövőben játszódó történetben feltűnik egy Kovács Béla, akkor az csak vicces sztori lehet. A nyolcvanas évekre a magyar jövőt a *Mézga család*, valamint Dévényi Tibor és társai humoros novellái jelölték ki. A legsikeresebb írók, Nemerétől Zsoldos Péterig, nem igazán szerepeltettek magyarokat a történeteikben. Éppen ezért volt feltűnő, ahogyan Gáspár András a hazai helyszínhez viszonyult: egy percig sem kételkedik az olvasó, hogy a pesti bérházak alagsorában intelligens biomassza lüktet, a Margit-sziget „Manhattan kicsinyített másává”³³ vált, a Duna-parton kétéltű mutánsok vertek tanyát, hazánk fiai pedig fegyvert ragadva harcolnak fényévekre a Földtől más nemzetek katonáival. A magyar helyszín „egzotikusságát” jól használja a szöveg, nem emeli ki a jellegzetességeket, hanem természetesen, magától értetődően kezeli. A behavazott Vérmezőn felbukkanó temetőbogár-bérgyilkosok ugyanúgy belesimulnak ebbe a világba, mint a budai hegyek fölött repülő autók. Az ismerős helyszíneket azonban nemcsak különleges lények és sci-fi járművek töltik ki, hanem a „pesti flaszter” ismerős, kicsit „futurisztikusra fazonírozott” figurái. A kommunizmusból a globalizációba való átmenettel együtt felbukkanó krisnások helyét itt a Szent Tenyészet térítőpókokat a levegőbe szóró, borotvált fejű szerzetesei veszik át, a repülő autók pedig a VW „bogarak” és Hanomagok 21. századi utódai. 2091-ben még mindig jár a 6-os (az első kiadásban még 4-es) villamos, ahogy üzemel a Continental szálloda is. Pauker kamerádnak nevezi Vogelt, az eredeti kiadásban pedig a Mars vörösét a Nagy Októberhez hasonlítják,³⁴ utalva az 1917-es oroszországi forradalomra.

Gáspár regénye azonban nemcsak a kommunizmus világára hivatkozik, hanem továbbgondolja a rendszerváltás eseményeit, azt a sok változást, amit a szabad piac, a kapitalizmus megjelenése hozott Magyarországra életébe. Ilyen invenció például a Fogyasztói Titkosszolgálat, ami az emberek életét megkönnyítő szervezet: ügynökeik tippekkel, trükkökkel segítenek megbízóikon, félig személyi titkárok, félig „megoldóemberek”. Randevút szerveznek, asztalt foglalnak a város legmenőbb éttermében, remek helyre szereznek jegyet a színházba, de emlékeztetnek az évfordulókra, sőt, segítségükkel még a jövőbeli lottón is nyerhetünk. Mintha a kapitalizmus elharapódzásával, az állampolgárok közt kialakuló versennyel és az egyre nagyobb reklámzaj okozta káosszal (a jövő Budapestjének egét reklámlegyek töltik meg, akiket csak a térítőpókok tudnak elriasztani) az átlagember már nem tudna egyedül megbirkózni. Azonban Vogel ügynöke, Fellegh valószínű még így sem egy szokványos Fogyasztói alkalmazott: tekintélyes fegyverarzenállal és kémekhez illő információkkal rendelkezik, például ismer „védett lakásokat”, ahol veszély esetén meghúzhatja magát a megbízója.

A kefehajúnak pedig elkél a segítség, és nem csak ahhoz, hogy ne felejtse el virágot venni a barátnőjének. A 21. században az úgynevezett Érvényesülési Párbaj keretében ugyanis mindenkinek van egy személyes ellenfele.³⁵ Kettejük szabályozott viadala a Pályaösszevető nevű központi intézet számításai alapján évről évre egyik vagy másik felet hozza ki győztesen. Ugyanakkor nem mindenki veszi komolyan ezt a rendszert, Fellegh és ellenfele, az „igazlító” rendőr, Gavoda például baráti viszonyt ápolnak, Zsigmond barátnője pedig egyszerűen nem foglalkozik vetélytársnőjével.

33 *Uo.*, 161.

34 Az 1990-es kiadásban 11. o., a későbbi kiadásokban a hasonlatban ez a kínai zászló vörösére változott, ld. a 2010-es kiadást, 26. o.

35 Hogy ez Magyarországon kívül is így van-e, nem tudni, a regény nem sok információval szolgál a jövő politikai felosztásáról.

Nem sokat tudunk meg a könyvből az Érvényesülési Párba j működéséről, bár Vogel mindig magával hordja a vaskos szabálykönyvet, aminek természetesen fontos szerep jut a történetben (nem a szabályoknak, hanem magának a könyvnek). Gavoda elbeszéléséből feltételezhető, hogy az ellenfeleket általában hasonló társadalmi és gazdasági státuszú emberekből választják ki, ugyanis az, hogy az átlagember Vogelnek olyan gazdag és befolyásos ellenfele legyen, mint Pauker, nem szokványos.

Maga, katona – pillantott a kefehajúra – megfelelő, minden gond nélkül legyőzhető ellenfélnek ígérkezett az Érvényesülési Párba jban; a Szívek Kapitánya [Pauker apja] bizonyára személyesen választotta. Hogy hogy sikerült elintéznie, nem tudom. A Pályaösszevető talán úgy érezte, adósa a családnak, de elképzelhető vesztegetés, sőt, egyszerű véletlen is.³⁶

Hogy pontosan mi a célja ennek a rendszernek, nem egyértelmű, noha már a 2000-es évek elején is létezett.

Ezeknek az ötleteknek az ihlető forrását az átalakuló gazdasági, társadalmi rendszer sajátosságai adhatták. A „magánzók” számának növekedése, az egyéni vállalkozói rendszer, a magánvállalati forma kibővülése, a „fusizók” elszaporodása könnyen kelthette azt az érzést, hogy a mindennapok valamiféle versennyé váltak. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján Magyarországon megjelenő kapitalista versenyszellem újnak és különösnek hathatott az államilag szabályozott szocialista tervgazdálkodás és a (valóságban sosem megvalósuló) teljes foglalkoztatottság nyújtotta stabilitás után. Úgy is fogalmazhatunk, a vállalkozói réteg megjelenése legalább annyira sci-fibe illőnek tűnhetett, mint a *Kiálts farkast* új emberi mutációinak feltűnése. A regény csak Új Gründolási Korszaknak nevezi a rendszerváltást követő időszakot, amikor vállalkozók emelkedtek fel vagy tűntek el a piaci élethalálharcok közepette – a Pauker família is ekkor lett nagygyá, történetüket³⁷ olvasva felrémlik a mai olvasóban a kilencvenes évek több vállalkozójának regényes életútja.³⁸ A főhős ellenfele már egy nagy múltú cégbirodalom vezetője, aki több más vállalatban is részesedéssel rendelkezik, érdekeltségei pedig a Kárpátokon (sőt Európán) is túlnyúlnak. De nem csak Pauker képviseli ezt a fajta „nagyragadozó” hozzáállást (Gáspár nemes egyszerűséggel félig cápává is változtatja a szereplőt egy mutációval, mintha ezzel is ki akarná hangsúlyozni, hogy „megeszi a kis halakat”). A vele szövetkező idegenek, a kalmárok is kapitalista logika szerint működnek. Már az elnevezésük többletjelentést hordoz, hisz a kalmár távolról érkező kereskedő, ugyanakkor egy földi fejlábú neve is (amihez megjelenésükben hasonlítanak), és az idegenek csápjainak képe megidézi a mindent megragadó entitás képét. A kalmárok (az idegenek) civilizációját beszédesen Kartellnek nevezik, ahol első a profit, és mindenre csak ennek fényében tekintenek. „Egész konstellációkra kiterjedő bankházak, érdekszövetségek és klánok működésébe pillantottam bele”, emlékezik Pauker a kalmárok társadalmára. Velük áll szemben a kisember, a szabadúszó Vogel Zsigmond, aki tekinthető ebben a relációban a rendszerváltás magyar valóságának átlagemberének. Ő az a figura, aki lehet, hogy pénzügyileg nem mindig sikeres, ám becsületos és egyenes, hajlandó a nagyobb jóért tenni,

36 GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 118.

37 *Uo.*, 114–119.

38 Bár nem egyértelmű, hogy az első kiadás összes példányánál így van-e, de több forrás szerint nyomdahiba miatt ez a rész (a 81-től a 96. oldalig) kimaradt a könyvből, ugyanis a 209. és 224. közötti oldalakat fűzték be ide is. A későbbi kiadásokban ezt javították.

nemcsak önös érdekei mozgatják, hanem ha úgy adódik, felcsap a közjó szolgálatára. A plazmához való viszonyában is különbözik ellenfeleitől, ez pedig szintén beilleszthető a kapitalisták vs. kisemberek elgondolásába: míg Pauker és a kalmárok kiaknázandó erőforrást látnak a plazmában, addig Vogel áldozatot mutat be neki, és mikor az entitás a segítséget kéri, vállalkozik a megsegítésére. A kefehajú olyan karakter, akivel könnyen azonosulhat az olvasó; az egyszerű állampolgár, aki nem került a privatizáció és a rendszerváltás pénzügyi manővereinek „szerencsés” oldalára.

A késő nyolcvanas évek világának felidézése mellett olvasás közben az embernek óhatatlanul is Rejtő Jenő regényei ugranak be. Mind a regény egyes karakterei, mint pedig a háttérvilág néhány eleme a tipikus rejtői kalandregényekhez kapcsolja a könyvet. A szereplők Caporal cigarettát szívnek („ruméliai dohánykeverék”³⁹), Burán ruhája (komisszár fazonú bőrkabát, antantszj, pisztolytáskát utánzó táska) is a 20. század első negyedét idézi⁴⁰, a neonreklámok a századelő újsághirdetéseire hasonlítanak („Meinl gyarmati keserű; Kék címkével a békéért; Reményi és Tsa hibernákulum, imaginárium, plazmárium; De igazán: miért nem iszik Gottschlig rumot?”⁴¹). A korábban említett Pauker családtörténet önmagában is hasonlóságot mutat a rejtői szövegvilággal. A családalapító nemesi címereket hamisított, míg örököse, a „Szívek Kapitánya” amolyan okkult nagymester képében tetszelgő, egzotikus drogokkal kísérletező figura – mindkettőhöz könnyen találhatunk hasonlókat a II. világháború előtti valós és fiktív Magyarországon. Mindezek jól megragadják, ahogyan a kommunizmus előtti világ (különösen a két világháború közötti időszak) iránti nosztalgia egyre erősebbé vált a *Kiálts farkast* megjelenésének idején, ugyanakkor talán jelentősebb volt a rejtői hatás. Rejtő Jenő kalandos, egzotikus tájakon játszódó történetei a nyolcvanas években, a belőlük készült képregények hatására⁴² ismét az olvasók elé kerültek, ezzel hozva közel a 20. század húszas–harmincas éveinek miliójét. Feltételezhetjük, hogy a késő nyolcvanas–kora kilencvenes évek sci-fi olvasói között is sokak számára voltak ismerősek a rejtői szövegvilág jellemzői. Gáspár András regényének különös háttérű szereplői, mint például Gavoda doktor vagy Fellegh mellett, hogy a hollywoodi filmes hagyományból építkeznek, összekapcsolhatók ezzel a rejtői vagy ponyvairodalmi hagyománnyal is.⁴³

„Nincs vége. Épp hogy elkezdődött.”⁴⁴

A *Kiálts farkast* 1990-es megjelenése után hamar népszerű lett. A *Galaktikában* Trethon Judit elismerően nyilatkozott a könyvről („A kritikuskál nyert.”)⁴⁵, 1991-ben pedig a regény elnyerte

39 GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 114.

40 Uo., 44.

41 Uo., 40.

42 Az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat 1983 és 1989 között 22 füzetben adta ki a Rejtő-adaptációkat: <https://kepregenydb.hu/kepregenyek/rejto-sorozat-38/>

43 Ebből a szempontból még izgalmasabb az *Ezüst félhold blues*, ami sokkal egyértelműbben megidézi a 20. század eleji miliót és a rejtői hangulatot. A regény részletes ismertetését ld. HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövedéke*, Dunaszardahely, Liliium Aurum, 2012.

44 GÁSPÁR, *Kiálts farkast*, i. m., 276.

45 Trethon Judit, *A Proxima Centauritól Budapestig*, Galaktika 115, 1990/4, 89.

a Galaktika-díjat. Gáspár jól érzett rá, hogy a magyar olvasóközönség másfajta fantasztikumra vágyik, mint amit a Kuczka Péter vezetett „hivatalos” irányvonal kínálni tudott. A könyv sikeréhez egyaránt hozzájárulhattak a modern nyugati regényekhez hasonló sci-fi ötletek (plazma, mutánsok, űrháború), a kortárs olvasók számára ismerős akció/kalandfilm referenciák, valamint a rejtői ponyvahagyomány. Mindemellett azonban talán a rendszerváltás időszakára tett utalások, az akkor kialakuló jelenségek felnagyítása és továbbgondolása, valamint a magyar helyszín és milió is segítette, hogy a szöveg az olvasókkal szorosabb kapcsolatot tudjon kiépíteni más, akciódús sci-fi regényekkel szemben.

A könyv utóéletét tekintve fontos kiemelni az 1997-es második kiadást, ami a Valhalla Páholy gondozásában jelent meg. Gáspár, aki az első kiadás óta az álnéven írt franchise kötetek (Star Wars, Alien vs. Predator, Doom stb.) mellett főleg a M.A.G.U.S. regényvilág kibővítésén dolgozott, valamint Novák Csanáddal együtt vezette a Valhallát, komolyan átdolgozta a *Kiálts farkast*. Emellett, hogy nyelviileg is több változtatást eszközölt a szövegen, kikerültek például olyan utcanévek, amik 1990 óta megváltoztak, így került be a Martinelli tér helyett egyszer a Ferenciek tere, máshol a Galamb utca. Emellett a történet érthetőségét is befolyásoló változások is keletkeztek, a regény kapott például egy rövid prologust, illetve egy olyan plusz bekezdést, amiből egyértelművé vált, Vogel Zsigmond miért vonult be a háborúba.

Az átszerkesztett verziót aztán 1999-ben követte a regény folytatása, a *Két életem egy halálom*. Ebben Gáspár nem az első részből ismerős Budapestre helyezte a cselekményt, hanem a kalmárok idő- és térmanipulálásának köszönhetően Vogel-t egy párhuzamos valóságba juttatta. Ezzel a szerzőnek lehetősége nyílt arra, hogy visszanyúljon a korábbi novelláiban megírt, a *Kiálts farkasban* fel nem használt vagy ki nem fejtett ötleteihez (ilyen például a cégvezető mutáns, amelyik képes amőbaként elnyelni bármilyen szerves anyagot, akár embereket is), valamint hogy modernizálja a háttérvilágot. Ezzel a második Vogel-regénnyel Gáspár egyfajta keretbe foglalta a kilencvenes éveket, és újra alapanyagot nyújtott az őt forrásul tekintő hazai sci-fi íróknak. És bár a kétezres években többször is felröppent a hír, hogy készül a harmadik Vogel-kötet, végül a szerző 2020-as haláláig nem jelent meg más olyan történet (se regény, se novella), aminek főhőse a kalmárokkal magánháborút vívó kefehajú lett volna. Ugyanakkor, köszönhetően a Delta Vision 2010-es kiadásának, Gáspár András (újabb apró módosításokkal ellátott) első regénye ma is hozzáférhető, izgalmas látéletét adva a rendszerváltás hazai sci-fi irodalmának.

Salamon Júlia

Képkereső, képtaláló – megállók a képalkotás végtelenített folyamából

Peternák Anna 2015 és 2020 közti munkáiról

A képi fordulaton innen és túl, a posztdigitális képalkotói gyakorlatok egyik alapkérdésévé vált a vizuális tartalomelőállítás – legyen szó a tömegkultúra képeiről vagy a magasművészet köré sorolt munkákról –, hol tengerként vagy áradatként leírt kulturális tapasztalatához képest milyen viszonyulásokat alakítanak ki maguk a képalkotók. Vajon a képek termelése és fogyasztása mennyire bújhat ki a minket körülvevő társadalmi, kulturális mintázatok alól? A Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájában ezt a kérdést többen, többféleképpen feszegették már. A 2010-es évek elejéről Áfrány Gábor munkái jutnak eszembe, amelyek a digitális képegység, a pixel felnagyíthatóságának kérdését kutatták a felismerhetőség változásának relációjában.¹ Vagy idevágó példa lehet a szintén a doktori képzésben résztvevő **Szécsényi-Nagy Loránd**, aki az alkotói folyamatot kiszervező, magától eltávolító, illetve saját tervezésű-készítésű, majd a városi térben magára hagyott képalkotó eszközökkel dolgozik rendszeren.² A fenti művészekhez hasonlóan **Peternák Anna** érdeklődése, művészeti kutatása (doktori témavezető **Szegedy-Maszák Zoltán**) is régebbre nyúlik vissza akár a szerzőség távolításának kérdésében, akár a már rendelkezésre álló, kibányászható vizuális információ, majd ebből építkező új kép életre hívásának metódusa kapcsán.

Peternák Anna alkotói módszerének egyik jellegzetessége, hogy vizuális adathalmazokkal dolgozik, azaz képek valamilyen szempontból koherens láncolatával. Ez a koherencia épülhet a vizuális hasonlóságra, összevethetőségre; a képműfaj azonosságára; a halmaz elemei közti tartalmi vagy motivikus kapcsolatra; ahogy maga az absztrakció, redukció módszere is jelenthet közös nevezőt egyazon csoporton belül. Konkrét munkákhoz kötve, legyen szó a Google Képek találatairól vagy analóg fotóarchívumról, ahogy az *Embermagasság* című tárgyegyüttese kapcsán látjuk majd, vagy

1 Áfrány Gábor munkái az iCA-D gyűjteményében, http://www.ica-d.hu/index.php?p=afrazy_projekt (letöltés dátuma: 2020. 12. 28.)

2 Pl. Szécsényi-Nagy Loránd *DAYS, 86 400.00066 sec c.* kiállítása keretében látható munkák, <https://artportal.hu/program/days-86-400-00066-sec/> (letöltés dátuma: 2020. 12. 28.)

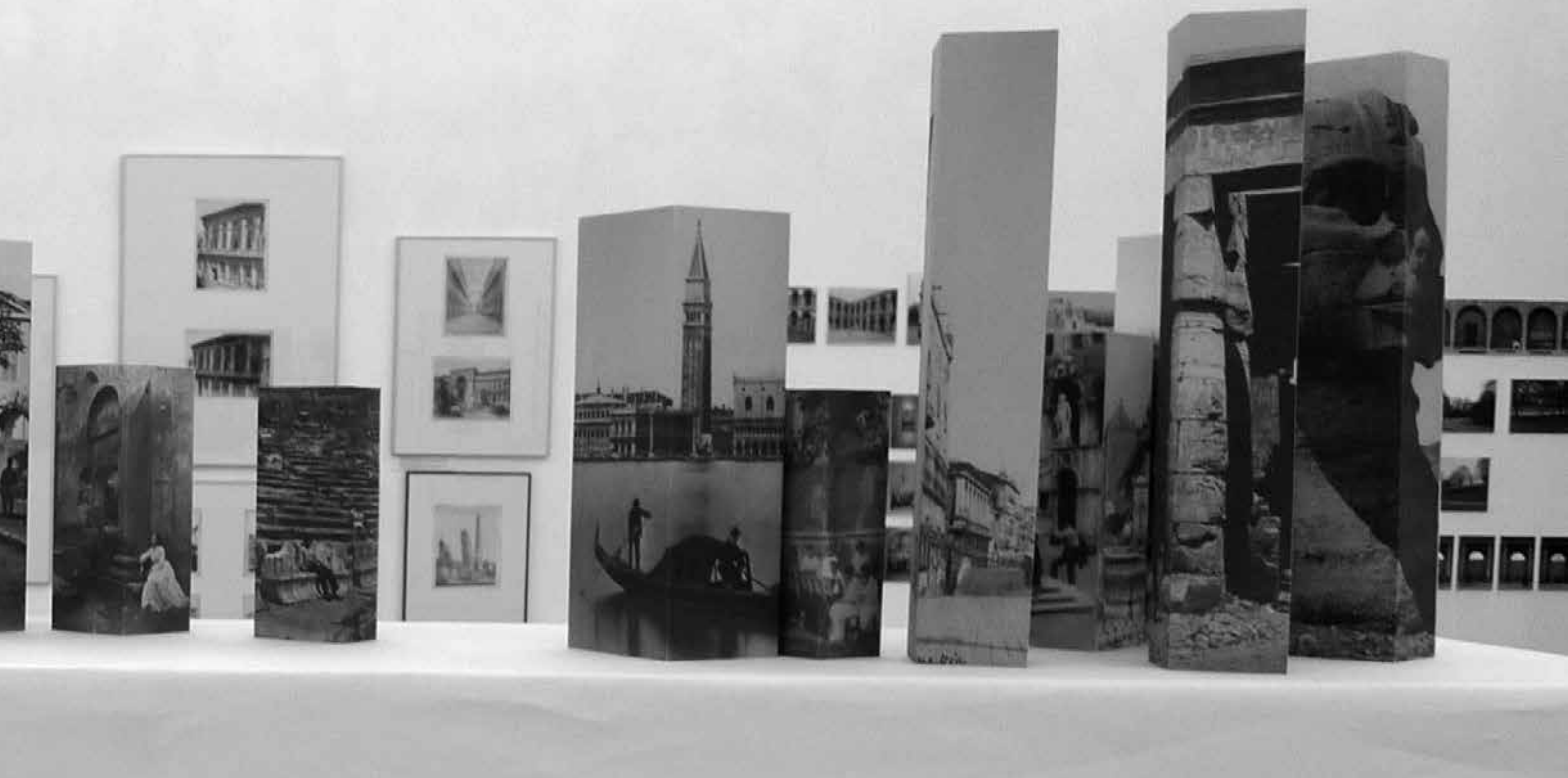
akár az általa készített, interakcióra felkínált absztrakt fóliarétegekről,³ a művészeti vizsgálódásának az a tétje, hogy a kiválasztott halmaz kereteit tágítsa, a képek láncolatának folytathatóságáról gondolkodjon, vagy épp a képi halmaz közös tulajdonságaiban tegyen kisebb-nagyobb módosításokat. Ezek olyan transzformációk, amelyek a képek mediális minőségének megváltoztatásához kapcsolhatók – az analóg-digitális áttétel sokszor többszörösen ismételt oda-visszakonvertálása például Anna kedvelt módszere, vagy a képeket jellemző egyéb vizuális információ módosításáról szólnak. (Ilyen lehet a lépték megváltoztatása; részlet kiemelése nagyítással, ahogy ezt például a *Tempe-völgy* kezében tartott számának fed- és hátlapi borítójánál is megfigyelheted;⁴ vagy a kompozíció variációs módosítása; színek eltolása stb.)

Az ezek mögött meghúzó alkotói indíttatás, kérdésfeltevés röviden úgy foglалható össze: hogy miként lehet a világunkban már létező vizuális reprezentációkból kevésbé pazarló, mondhatni takarékos módon újabb és újabb képeket alkotni, hogy alapjaiban nem változtatjuk a reprezentáció kiinduló pontját. Vagyis egy képből hogyan lesz több kép? Ugyanakkor elmondható, hogy ennek a magatartásnak nem egy sajátos alkotói ökonómia a motorja,⁵ hanem sokkal inkább Anna – a rendelkezésére álló képi halmazok kapcsán is – mélyre fúró, vizsgálódó alkotói attitűdje. Nézőként

3 Peternák Anna írásvetítőre készített műve, a *Szegény Spányi... hol vágja el?* az Átjáró c. csoportos kiállítás keretében volt kipróbálható (Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2019), <http://www.mke.hu/node/39280> (letöltés dátuma: 2020. 12. 28.)

4 PETERNÁK Anna, *Kék: tenger, zöld: fű*, scannerrel torzított képek (festett kartonok és printek), 2020.

5 A hazai művészeti diskurzusban többek között Sugár János vetette fel, hogy milyen volna elképzelni a művészeti munkát a nem-növekedés társadalmi-gazdasági berendezkedése mellett.

izgalmas elgondolni, ha Peternák Anna egy-egy képével van dolgunk, sokkal inkább érdemes azt egy láncolat részeként, az adott sorozat relációjában szemügyre vennünk, hogy egyúttal képet kaphassunk az alkotó egész halmazzal kapcsolatos vizuális vizsgálódásairól is. Lássuk, mindez, hogy működik az alkotói gyakorlatban!

A talált látvánnyal dolgozni jó százéves hagyományra nyúlik vissza (Marcel Duchamp, *Fountain*, 1917) a vizuális művészetek területén. Peternák Anna 2015-ös munkájában egy hétköznapi szituáció kapcsán (rácsos ablakon beszűrődő napfény és a rács mintázatának vetett árnyéka) egy hasonló jelentéskisajátítással és eltolással él. (Ahogy a *Forrásnál*, úgy itt is van ikonikus, tartalmi asszociatív kapcsolat.) A *Le Folie* digitális fotósorozat Tornyai Péter azonos című zenei kompozíciójának lapjait vonja be következő rétegeként, az ablakrács amúgy is partitúraszerű árnyjátékát felfogó ernyőként. A mű belső logikáját, a formai hasonlóság mellett (párhuzamos egyenesek, kottafejszerű körgyűrűk) már a fenti bevezetőben is hangsúlyozott folytathatóság adja. Tornyai darabját – ahogy a címadással is utal rá a zeneszerző – ugyanis

egy vizuálisan is érdekes formai koncepció [...] alapozta meg. Az eredeti partitúra egy kétoldalnyi üres sorokból álló kottapapír, aminek jobb oldalára 10 átlátszó fóliát kell rárakni tetszőleges sorrendben. A hangok, módosító jelek, dinamikai instrukciók a fóliákon vannak. A két oldal eljátszása után lapozni kell, vagyis átfordítani egy fóliát a bal oldalra, majd újra eljátszani a két oldalt. Ez így megy, míg az összes fólia át nem kerül a bal oldalra. [...]⁶

6 TORNyai Péter, *Le Folie*, 7', 2009, <http://petertornyai.com/muvek/kamarazene/le-folie/> (letöltés dátuma: 2021. 01. 04.)

Anna ezt a Tornyaitól kölcsönzött változékonysággal, layerekkel operáló felfogást teszi saját vizuális improvizációja részévé.

Hasonló zenei – egyúttal intermediális – gondolkodás jellemzi Anna *Lichtton(v)erfahren*⁷ című installációját,⁸ amelyet az Átlátszó Hang újzenei fesztivál keretében mutattak be 2015-ben, a zuglói Hermina Galériában.⁹ A fesztiválprogramba az árulkodó *Látható hang* című csoportos kiállítás kapcsolódott be a Hermina Alkotócsoporthoz. Bár itt nem állt Peternák rendelkezésre egy konkrét (kortárs) zeneirodalomhoz kapcsolódó referencia, ugyanakkor az installáció terébe való bekapcsolódás a felkínált interakció révén ugyanúgy az előbbi folytathatóságról szóló gondolatmenethez kapcsolja a *Lichtton(v)erfahren*. A *Le Folie* című munkával ellentétes módon itt Anna kínált szabad projekciós felületet a sötét galériaterembe installált filmszalagszerűen perforált papírfüzérekkel, míg a galériaterembe lépő látogatók a kezükben zseblámpával világíthatták meg a papírfrízeken látható, hangsávok grafikai képét imitáló jeleket. (Ez utóbbiakat kivágásos módszerrel, negatívan jelölte az alkotó a füzérekben.) Emellett térben a papírszalagokat színes műanyagfóliából kivágott, felfüggesztett „hangsáv-sziluettek” egészítették ki. A lámpák fényköre – különösen több néző párhuzamos mozgása esetén – időbeli karaktert adott a műnek. A tér eseményszerűvé vált, vizuális történések egymásutánját olvasztotta magába.¹⁰

A következő két műcsoport arra példa, hogy egy adott vizuális kulturális örökséget (képhalmazt) hogyan lehet úgy újrahasonítani, hogy a reprezentáció módja valamely korábban kevésbé szembeötlő karaktert vagy képek közti összefüggést tegyen láthatóvá. A *Talált tárlat – Lemuel Gulliver emlékezete* című kiállítás¹¹ keretében Peternák a tárlat fikciós keretét követve Barcsay Jenő klasszikus albumának (*Művészeti anatómia*, 1953) részleteit használja fel üvegekbe, apróbb fiolákba vagy épp Erlenneyer-lombikba zárva, eltérő méretűre zsugorítva vagy épp felnagyítva azokat (*Anatómiai tapasztalatok*, 2018). Az installáció gyakorlatilag egy olyan privát kollektióként jelenik meg előttünk, mint a regénybéli hajóorvos utazásai során szervezett, anatómiai „preparátumokba” sűrített tapasztalatai, amelyek a konzerválás révén az eltérő társadalmakkal érintkező Gulliver mindsetjének részévé váltak.

Ahogy az üvegekbe zárás gesztusa a méretek különbözőségére hívja fel a néző figyelmét, úgy támaszkodik az *Embermagasság* című installáció (2015–16) az azonos méretre hozás módszerére.

7 Nyersfordításban: a fényhang/fénytónus folytatása/megtapasztalása

8 Az interaktív installáció Szabó Ferenc János közreműködésével jött létre.

9 A Hermina Galériát Katona Kálmán hívta életre. A zuglói nonprofit kiállítóter 2015–2017 közt működött a zenészekből, zeneszerzőkből, képzőművészekből és performerekből szerveződő Hermina Alkotócsoporthoz közreműködésével.

10 Itt érdemes megjegyezni, hogy Peternák Anna művészeti kutatásaiban visszatérően vizsgálja a zene és vizuális művészetek lehetséges kapcsolódási pontjait, határterületeit. Ez a gondolkodásmód általánosságban a Hermina Alkotócsoporthoz munkájáról is elmondható. A kollektíván közösen jegyzett alkotásokat is készít, ahol mind az audiovizuális karakter, mind a performatív vagy részvételi elem hangsúlyos (pl. Hermina Alkotócsoporthoz, *Dobáljuk meg a kortárs zenét*, akció, 2017, <http://www.peternakanna.hu/>, letöltés dátuma: 2021. 01. 04.)

11 *Talált tárlat – Lemuel Gulliver emlékezete* c. kiállítás a szintén MKE-hez köthető, kurátor szakos MA hallgatók egyik diplomaprojektje volt 2018-ban, amely az Artpool Paulay Ede utcai kiállítóterében kapott helyet, <http://www.mke.hu/node/38233> (letöltés dátuma: 2021. 01. 05.)

A *Fotó/modell I.* című csoportos kiállítás¹² részeként debütáló munka esetében a kiinduló képhalmazt a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárának fotóarchívuma adta. Anna ezen belül sajátos műfaji szűrést végzett,¹³ és olyan épített környezetet ábrázoló tájképeket válogatott ki, amelyeken az emberi figura jellemzően csupán kiegészítőként, staffázsként jelenik meg. Anna, a szűkítést folytatva, azonban olyan kompozíciós egységeket emelt ki az időben és térben szerteágazó gyűjtemény darabjai közt kutatva, ahol az emberi alak egy magasan elnyúló épületrész, torony társaságában jelenik meg. Az ilyen módon kiválasztott archív fotókat digitalizálta, majd a kiemelt részleteket aztán annak fényében méretezte, hogy végeredményként a képeken látható figurák nagyjából azonos léptékben jelenjenek meg előttünk. További csavar a történetben, hogy a digitális printeket ezután habkartonhasábokra kasírozta (hasábok méretét a fotón látható épített elem szabta meg), ezzel variálható építőkockavárossá, terepasztallá formálva a hosszan elnyúló felületen bemutatott tárgygyűjtést. Az *Embermagasság* installáció fontos kiegészítő eleme volt a Barcsay-terem falain körbefutó eredeti archív anyag, amely egyúttal vált a fotóhasábok kulisszájává, illetve az installáció játékos kerete révén a látogatókat is egy aktívabb, böngésző magatartásra sarkallhatta az eredeti, jelen esetben forrásnak számító analóg archív fotókkal szemben. A léptékek eltolása a tartalmi elemek (emberek, épületek) kényelmesebb összevethetősége mellett olyan finom vizuális sajátosságokat tett közelebbre, mint az archív fotók eltérő színhőmérséklete vagy eredeti méretük/felbontásuk közti különbség. Anna ezt az „analóg – digitális – digitális print térbeli hordozón” többszöri mediális váltása révén tette hangsúlyosabbá, s ezzel az eredeti felvételek készítési kontextusát (milyen időpontban, hol, milyen eszközzel rögzítették az adott felvételt) is érzékletesebben a nézők elé tárta.

Zárásként felmerülhet, hogy a fent röviden bemutatott művekről készült reprodukciók közlése a *Tempevölgy* 2020/4. lapjain vajon nem egy hasonló, folytonosságra törekvő képköltői bravúr újabb állomása-e? A korábban már létező képhalmazok újragondolása, kereteik tágítása a fekete-fehérre transzformált változatok révén? Vagyis kérdés: hogy amit itt látsz, azt még nem látta előtted senki. Persze a képalírás sűg, de mindenesetre érdemes azért nyitott szemmel bekapcsolódni ebbe az előre nem meghatározott végpontig folytatható képköltői procedúrába, már csak nem várt újdonságok és a nézés elnyújtásának élvezete miatt is.

12 *FOTÓ / MODELL* – Képek a természet és művészet között, Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, valamint a Doktori Iskola kiállítása, 2016, <http://www.mke.hu/fotomodell/> (letöltés dátuma: 2021. 01. 05.)

13 A vizuális adathalmazokhoz kapcsolódó keresés, a szűrés, összehasonlítás régóta foglalkoztatja az alkotót, ld. pl. *Hasonló képek I.*, 2011, <http://www.peternakanna.hu/hasonlokepek1/> (letöltés dátuma: 2021. 01. 05.)

Peternák Anna műlista

Kék: tenger, zöld: fű, 2020

scannerrel torzított képek (festett kartonok és printek)

Le Folie, 2015

digitális fotók Tornyai Péter *Le Folie* című kompozíciójának kottájáról

Lichtton(v)erfahren, 2015–2016

interaktív installáció a *Látható Hang* című kiállításon (Átlátszó Hang Újzenei Fesztivál, Hermina Galéria), készült Szabó Ferenc János közreműködésével

Embermagasság, 2015–2016

interaktív installáció a *Fotó/modell. Képek a természet és művészet között* című kiállításon (Barcsay terem, Magyar Képzőművészeti Egyetem), printek habkartonon

Dobáljuk meg a kortárs zenét!, 2017

alkotótársak: Bolcsó Bálint, Muntag Lőrinc, Rubik Ernő Zoltán, Szabó Ferenc János, Szigeti Máté, Tornyainé Dóry Zsuzsa, interaktív hanginstalláció a Hermina Alkotócsoport *Búra* című kiállításán (Budapest Galéria)

Anatómiai tapasztalatok, 2018

kollektív installáció a *Talált tárlat – Lemuel Gulliver emlékezete* című kiállításon (Artpool P60 Galéria), üvegek és printek

Szegény Spányi... hol vágja el?, 2019

interaktív installáció írásvetítővel, fóliákkal, ollóval, a Hermina Alkotócsoport *Átjáró* című kiállításán (Barcsay terem, Magyar Képzőművészeti Egyetem)